

NAPLÓ- TÖREDÉKEK

1824—1886.

IRTA

B. PODMANICZKY FRIGYES.

ELSŐ KÖTET.

1824—1844.

GRILL KÁROLY

CS. ÉS KIR. UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE

BUDAPEST, 1887

Franklin-Társulat nyomdája.

TARTALOM.

Első Rész.

GYERMEKÉVEIM.

1824—1834.

	<i>Lap</i>
Bevezetés.....	3
Atyám emléke.....	6
Testvérek közötti viszony.....	13
Az élet első derengése.....	17
A házi orvosok mintaképe.....	22
Nővéreim megmagyarosodása.....	26
Pest befásítása hajdan.....	28
Első cholera-járvány Pesten.....	30
Közegészségi viszonyok és közkertek.....	32
Első szerelmem.....	34
Hajdan és most.....	38
Mit ér az a sok beszéd, hol a medve?.....	41
Falusi élet városban.....	44
Háztartás.....	48
A kerepesi út hajdanában.....	52
Ifjuság ifjan gondolkozik.....	55
A egyszerűségben is lehet fényűzés.....	57
Zene, színház, színművészet.....	60
A színművészet körüli érdeklődés.....	68
Nyilvános mulatóhelyek.....	73
A tanórak rémképe jelentkezik.....	76

	<i>Lap</i>
Karácsonyfa	78
Gróf Ráday Gedeon és Prónay József emléke	86
Time is money	89
A gólya hozta	92
Első kétkedés	94
Atyám halála s már akkor is: a nemzetiségi kérdés	97
A kétely rendesen a válság előhírnöke	100

Második Rész.

TANULÓ KOROM.

1834—1844.

Anyám emléke	105
Az ősi fészek	122
A vetés kikelt	135
Az Avas hegy alján	155
Gróf Reviczky Ádám bevonulása	170
Arany lakodalom	186
A lovagias szolgálatkészség szomorú következményei	207
1838	225
Die Macht der Musik	241
A csárdás	261
Ember tervez, isten végez	290
Első kísérlet	301
Ismét anyám emléke	321
A «Zöldfa» szállodából a nagyvilágba	333

ELSŐ RÉSZ.

GYERMEKÉVEIM.

1824—1834.

BEVEZETÉS.

Hosszas habozás után, barátaim unszolásának engedve, végre reá adtam magam arra, hogy naplótöredékeimet összeállítsam s egy egészszé illeszszem össze.

Mint 1824-ben született, hazám történelmének igen érdekes szakát éltem át. — Zsenge ifjúságom s első emlékeim napjai épen összeesnek Magyarország újra ébredésének korszakával. — Utóbb, mint az életbe lépő ifjú, 1843 junius hó végső napjaiban, épen 19 éves koromban tevém le a jogászi vizsgát Kézsmárkon s még ugyanazon év december havában Pozsonyba indultam, mint gróf Ráday Gedeon, Pest vármegye akkor sokat emlegetett követének irnoka. Az 1843/4-ben Pozsonyban székelő országgyűlés hazánk reformtörekvéseinek egyik legnevezetesebb mozzanatát képviseli; joggal mondhatom tehát, hogy érdekes időszakban kezdettem az élettel magával megismerkedni. E pillanattól kezdve, el levén határozva az akkor dívó eszmék s divat szerint, miszerint

öcsém Armin gazda leend, én pedig a közpályára lépendek, — hazám minden nevezetesebb mozzanatának részesévé lettem, mert akarva nem akarva, nem voltam képes többé, mint kissé ideges s érzelgős természetű, megállapodni azon lejtőn, melyre részint hajlam, részint meggyőződés, részint pedig, a mint főlebb jelzém, traditio nyomán léptem; mert a politika bármi szerény tevékenység lejtőjén megállapodni, rendesen csak a végbukás alkalmával vagyunk képesek.

Nem csoda tehát, ha számtalan érdekes tapasztalataimból mintegy kiindulva s azok által indítatva, sokan barátaim s ismerőseim közül unszoltak, írnam meg «Mémoire»-jaimat. — Mémoire-okat nem írhatok, mert soha semmiféle helyzetében az életnek, s hazám a közel lefolyt 45 év alatti eseményei alatt, sem fő, sem kiváló szerepet nem vittem; segédkeztem, napszámoskodtam, kortesvezér valék, sürgölődtem, forgolódtam s mindig igen sokra reá értem ugyan, — de soha oly állásra szert nem tettem, — de mint szerény s minden hiúságtól ment, öntudatos ember, azt elérni nem is vágyakodtam, — mely állás kidomborodónak, kiválónak lett volna mondható.

Megengedem azonban, hogy változatos s gyakran a regényességet megközelítő élményeim föl-
említése, — lehet bizonyos tekintetben mulattató

s némely esetekben tanulságos is, — a mennyiben nem árt nekünk néha-néha egy visszapillantást tennünk, mert a milyen igaz az, hogy reformjaink keresztülvitele következtében *nem minden jól van, úgy a mint van*, épen oly igaz az is, hogy *nem mind rossz az, a mint hajdan volt*.

ATYÁM EMLÉKE.

Atyám, báró Podmaniczky Károly, különz ember volt. Nagyatyám, báró Podmaniczky Sándor, 12 gyermeke közül atyám vala a legifjabbik. Nagyatyám naplójában azon nap reggelén, melyen atyám született, ez áll írva: Carl der XII-te und so Gott will, der letzte. — Nagyanyám báró Jeszenák leány, német szellemben nevelt nő volt, s valódi kérlelhetetlen szigorral vitte a «Haus-Regiment»-et, mint a papucs-kormányt akkor elnevezni szokás volt. Nem nagy fáradozásába került ezen önkény-uralom gyakorlása, mert nagyatyám szelid, művelt, minden perpatvart kerülő, valódi úri ember volt, a ki könyvtára, képtára, fegyvergyűjteménye és mester frescofestmények segélyével díszesen berendezett aszódi kastélyában, elvonulva az élet prózai foglalkozásaitól s bántalmazásaitól, szeretett élni.

Az aszódi kastélyban még most is létező feltűnő szép fresco-festményeket nagyatyám Kracker nevű művész által hajtatta végre, a ki akkoriban

gr. Bathány egri püspök által Egerben, a lyceum könyvtárának falfestményeivel s különösen a könyvtár menyezetének festésével volt megbízva. Az aszódi nagyterem festését 1777-ben végezte be, miután azon, az akkor dívó szokás szerint, éveken át dolgozott. Én részemről nagyatyám művészi emlékét Lotz mester által véltem legmáltóbban megörökíthetni a m. kir. operaház nézőterének örök szép menyezete képében. A jászói apátság Jászón létező székese gyházának frescóit szintén Kracker festette, azokat 1780-ban fejezvé be. Kracker utóbb Egerben telepedett le s ott halt el, hagyott-e utódot, tudva nincsen.

Ily körülmények között természetes, hogy nagyanyám semmi s senki által nem gátolva, zsarnokoskodott a gyermeksereg fölött; de természetes az is, hogy Benjamin gyermekét, XII. Károlyt, független, fölötte élénk s a szabad mozgathatást áhító jelleménél fogva épen nem kedvelte.

Főlemlítésre méltó azon körülmény, hogy legénykorában nagyatyám háztartása s így tehát cselédei, szokásai, nemkülönben naplójának, számadásainak s följegyzéseinek nyelvezete tősgyökeres magyar vala; de azon percztől fogva, melyben megházasodott, minden megváltozott, illetőleg átváltozott németté, a dadától kezdve a vadászig s a rovástól kezdve a naplójig.

Atyám mint fiatal ember a Martinovich-féle összeesküvésbe keveredvén, Bécsbe internáltatott. Ezen időt felhasználta arra, hogy az orvosi tudományokkal foglalkozzék. Utóbb megkegyelmeztetvén, nem indult vissza családjá körébe — hanem Schemnitzben (Szászország) s utóbb Selmezbányán bevégezte a bányászati tanulmányokat. A kamaránál tanulmányai bevégeztével hivatalt vállalt s bányatanácsosig vitte; — 1812-ben azonban tudván azt, hogy mint evangelicus vallású, bányagróffá úgy sem fog kinevezetni — mely állásra magát különben minden tekintetben érdemesnek tartotta — állásáról lemondott s azontúl, szülei már nem élvén s testvérbátyjával megosztván, Aszódon s Pesten élt. Tudományos műveltsége, emberszeretete s finom magatartása következtében feltűnő kedvelt egyén volt, különösen a polgárok, mesteremberek s jobbágyai körében. A polgárok közül legjobb ismerősei valának Kappel, Aebly, Liedemann, Fuchs bankárok és nagykereskedők; nemkülönbén Vogel műasztalos, mint első feltűnő nagyiparos. Az aristocratia, éles és gyakran hamis s a democratia felé hajló, akkoriban nagyon perhorrescált élczei s észrevételei miatt, — kevésbbé szerette s kedvelte őt; — a mivel ő azonban semmit sem gondolt s ósdi nagy urainkat mindig mandarinoknak csúfolta.

A nagyúri nők részéről sem részesült édes atyám valami különös előszeretetben, mert azt tartotta: a magyar nő arra való, hogy az ember szerelmeskedjék vele (a mint azt túl a rendén gyakorolta is), hanem feleségnek nem való, mert arra sem elég kedélyességgel, sem elég műveltséggel nem bír. Ezen eszméi szerint is járt el, mert első neje egy Charpentier nevű francia emigrans leánya volt, s ez gyermektelenül halván el Szebenben, a hol atyám mint bányatanácsos székelt — elvette 1812-ben Noszticz-Jänkendorf Elizát, Noszticz-Jänkendorf Adolf szász királyi miniszter leányát, — kitől nyolcz gyermekből álló családja lett.

Atyám szabadelvű gondolkozása s kiváló műveltsége nemcsak szavakban, de tettekben is nyilvánult, melyek eredményeként a polgárosodás, jólét s műveltebb zamatú viszonyok fejlődtek ki környezetében s mindenütt, hová befolyása s tevékenysége kihatott.

Mint tanult bányász s gazda, a már előre haladottabb elvek szerint kezelte gazdaságait s azok fokozatos berendezését illetőleg a Németországban dívó gazdasági elvek s gyakorlat szerint járt el, a mennyiben azt a helyi viszonyok engedték.

Az édes atyám építette majorok s gazdasági épületek, melyek a Szászországból ide szerződött Berg felügyelő tanácsai s tervei szerint rendeztet-

tek be, még most is a vidéken mint a gyanánt szerepelnek az ahhoz szakértők szemében, — jelenleg br. Radvánszky János birtokában vannak «cifra major» néven, Pusztá-Varsányon, Hatvan közelében.

Daczára annak, hogy atyám ágostai hitvallású volt, s daczára azon körülménynek, hogy felekezetünk állása akkoron még, részint a törvények, részint az azok következtében kifejtett társadalmi viszonyoknál fogva, rendkívül magába zárkózott s elvonult, mondhatnám elszigetelt volt — mégis a türelmetlenségnek legkisebb nyoma sem volt észlelhető cselekedeteiben s eljárásában. A besnyői kapuczinus kolostor quardianja s társai mindenkor szívesen látott vendégek valának házunknál, — s mi gyermekek a mily félelemmel s borzadálylyal viseltettünk eleinte a durva kelméből készült csuhába öltözött bocskoros barátok iránt, utóbb épen úgy megszoktuk s megkedveltük némileg a velök való társalgást. E besnyői most is létező kolostor herczeg Grassalkovich Antal által alapítottatott, a herczegi család temetkezési helyéül. Antal herczeg hajdanában legbensőbb baráti viszonyban élt nagyatyámmal, a ki, a mint azt a köztök folyt levelezésből tapasztaltam, az akkor hatalmas nagy úr, minden Gödöllőre vonatkozó ügyekre nézve, felügyelt a herczeg tá-

vollétében. E besnyői kolostor azért is nevezetes, mert itt tartózkodott Fessler, Magyarország történelmének megírója, mielőtt áttérve a protestáns hitre, Oroszországba vándorolt ki.

Gödöllő és Aszód között általában egészen a jelen század kezdetéig, igen élénk társas közlekedés és összeköttetés létezett, mely táncvigalmak s színi előadások (Gödöllőn igen csinos udvari színház vala) rendezésében lelte kinyomatát. Az öreg Balitzky, kinek fia Pesten a váczi utczában a még most is létező jó hírnek örvendő férfi-divatárúüzletet rendezte volt be, akárhányszor elbeszélé nekem, mi mulatságosak valának azon kirándulásai, melyeket mint női fodrász Aszódra s Gödöllőre tett volt, s mi hallatlan cifra hajékekkel látta ő el nagynénéimet s a herczégkisasszonyokat.

Atyám a műveltség s okszerű ipar fejlesztése s emelése érdekében az izraelitáknak s német iparosoknak Aszódon való letelepülését tőle telhetőleg előmozdította, mi által nem csak magának Aszód mezővárosnak, de vidékének is nagy hasznára volt. Akkoron — még nem bírván oly nagy számú s veszélyes kaputos proletariátussal, mint most — híre sem volt még az antisemitismusnak, s a házi zsidó vagy zsidónő mintegy a családhoz tartozónak tekintetett; a zsidó lakodalmakat pedig

nagy örömünkre mindenkor az aszódi kastély páratlan szépségű s tágasságú, 32 öl hosszú nyílt erkélyén folytak le, anélkül hogy bárki is legtávolabbról megütközött volna e patriarchalis szokáson.

A kereskedés és ipar fejlődésnek indult s valamint a terménykereskedők, úgy a jóhírű iparosok által e kis mezővárosban aránylag igen tetemes pénzüsszegeket hozott forgalomba. A cél el lett tehát érve!

TESTVÉREK KÖZÖTTI VISZONY.

A sokak által még most is dicsőített ősiség korában dívó testvérek közötti s egyéb ebből folyó s eredő családi viszonyok ecsetelésére némileg adalékul szolgál egy itt fölemlítendő körülmény, mely a családjainkban uralkodott, fölötte káros, testvérek közötti visszavonás egyik példajaként álljon itt, memento mori gyanánt.

Az ősiség korában elfogadott elv volt az, hogy a családi házat, kastélyt vagy várat, mindig a legifjabbik fiú kapja osztályrészül; — de más részről szokásban volt az is, hogy minden egyes férfiágot illető birtokból, a mennyire csak lehetséges, minden egyes testvér kapjon részt.

Az aszódi kastély atyámat illette e szerint; — de testvérbátyja Sándor, minden áron szintén Aszódon akart letelepedni. Atyám a szokástól eltérőleg, idősebb fivérének akarta átengedni a kastélyt; — ezt azonban Sándor el nem fogadta, hanem követelte azt, hogy a kastély maga legyen az ifjabbé, de az ahhoz tartozó kert — mert

hiszen kert nem mondható kastélynak — jusson neki osztályrészül. Atyám iszonyodván a pörlekedéstől, az osztály e ferde nemébe beléegyezett. Sándor kapta a beltelek felét, azaz a kertet lakház nélkül, de az annak végén elhelyezett s a kastélylyal összeköttetésben lévő konyha, éléskamra, pincze, gyümölcsraktár, cselédlakás- s a melléképületekkel. Atyám Károly pedig kapta a kastélyt magát, minden kert- s mellékhelyiségek nélkül. Egyiknek sem volt tisztességes otthona, s mindkettőnek tömérdek pénzt kelle költenie, hogy a tökéletlen osztályrészt lakható s használható lakóhelylyé legyenek képesek átváltoztatni. Sándornak és Károlynak még egy harmadik fivére is volt, János néven; de ez az akkori szólásmód szerint nagy paniperda volt, kicsapongó életmódja s tömérdek adósságai végre azt eredményezték, hogy adósságai kifizettetvén, — a család által kitagadtatott. Utóbb mint barát, fölvelt név alatt halt el Pest egyik kolostorában.

Nagynénéim közül a legidősebb Szirmay József, a második br. Prónay Gábor, az ifjabbak közül az egyik br. Bujanovszky tábornok (a rákoskeresztúri kis kastélyt ez építette), egy másik gr. Beleznay tábornok (mint özvegy a Beleznay-kertet nyári lakává tette s hagyta utóbb családuknak női ágának); ismét egy másik Hodossy Miklósnak, az

1848-diki nagyváradai kormánybiztos atyjának, vált nejévé. Marianna, mint hajadon halt el agg korában; atyám többi nővéreiről tudomással nem bírok, miután fiatalabb korukban haltak el.

Általában a családi viszonyok sok kívánni valót hagytak ama régi jó időkben. — Hisz megtörtént, hogy az apa elment leánykérőbe fia számára; megtetszett az öreg úrnak jövendőbeli menyé, s ő fia helyett a maga számára kérte meg a kisaszonyt, s hozott haza fiának menyasszony helyett egy mostohát.

Szerelemről, melegen átérzett szeretetről s hajlamról alig lehetett szó ily viszonyok között, csak érdekről, combinatióról s a szülék vasakaratóról.

Saját családukban megtörtént, hogy csak is mert úgy jött létre a családi tanácsban a jóbamaradás, egymáshoz kényszerítették épen azokat, a kik egymást gyűlölték s elválasztották azokat egymástól, a kik egymást szerették.

Ily viszonyok között azután nem volt csoda, ha a férj neje helyett sógornőjével folytatott nyilvános viszonyt, s a nő kárpótlást keresendő más, idegen udvarlókkal élt távol a családi tűzhelytől.

Ehhez hasonló kedélytelen eljárás következtében történhetett csak meg például az, hogy egy nem vonzalomból férjhez adott nagynéném, midőn

férje az esküvő estéjén késett a nászágyban jelentkezni, megijedt, s férje szobájának ajtaján kopogtatván ezeket mondá: Lieber Gatte, Sie scheinen vergessen zu haben, dass wir heute unsere Brautnacht celebriren sollten!

AZ ÉLET ELSŐ DERENGÉSE.

Én Budapesten, 1824 június havában születtem, a hajdani czukor-, most gróf Károlyi utczában, azon még most is létező két emeletes házban, mely a reáltanoda szomszédságában áll s a gr. Károlyi-kertre bír kilátással. 1828 vagy 1829 nyarán költöttünk az akkoriban egészen újonnan fölépült Pollák-, most gr. Wenkheim-házba (fürdő-utcza és szél-utcza szöglet), mely az akkor dívó építkezést tekintve, fölötte fényesen berendezett bérháznak volt mondható. — Pollák építész sok ízléssel bírt s József főherczeg nádor pártfogoltja lévén, mint ilyen lett megalkotójává Budapest legszebb épületének, a nemzeti muzeumnak; — kár, hogy sem ő, sem azóta senki sem gondolt, illetőleg vállalkozott arra, hogy e szép építmény külső díszítményei be is fejeztettek volna rendszeresen az eredeti tervnek megfelelőleg.

Gyermekéveinkből fennmaradnak bizonyos benyomások, melyek kitörülhetetlenül vésődnek emlékünkbé, s mindannyiszor megújúlnak, a hány-

szor az események gyermekkori amaz emlékeinkkel, habár csak legtávolabbról is érintkezésbe hoznak.

E gyermekkori emlékeim néhányát ide igatom; nem azért, mintha azoknak bármi fontosságot tulajdonítanék, hanem egyedül azért, mert tagadhatatlanul érdekesek, mint akkori társadalmi, közigazgatási, művelődési, nemzetiségi viszonyaink, egyszerű, de igaz s mint ilyenek fontos adalékai.

Atyám rendkívül kedvelte a tudományosan művelt férfiak társaságát; ezek gyújtóját akkoriban természetesen csakis az egyetem képezte.

Schediushoz őszinte barátság kötötte. — Haberle a fűvészetnek tanára s a 100 éves naptár szerkesztője, a házi barát szerepét viselte s hetenkint két napon nálunk ebédelt.

Haberle tanár és Sándor nagybátyám, meg utóbb Almásy Károly Miskolczon, voltak az utolsók, a kiket czopf-ot viselni láttam, a mi bennünket gyermekeket roppant mulattatott s nem egy csipős, de atyánk által mindannyiszor szigorúan megtorolt észrevételt csalt ajkainkra.

Atyám szinte az akkori divat szerint volt öltözve. Borotvált arcz, fehér nyakkendő, rumburgi vászon ing csipkével kihányva; galambszín, szűk.

sujtás nélküli nadrág; magyar hegyes orrú rojtos csizma; kék frakk sárga gombra; fehér vagy sárga mellény nyáron, télen fekete vagy vörösbarna bársony mellény; — de e mellé rövidere nyírott haját viselt. Általában édes atyám minutiosus tisztaságú volt, valamint külsejét, úgy egyéb szokásait tekintve is. A kereskedőktől és gazdasztjeitől átvett réz- és ezüstpénzt — minő akkoriban egyedül használatban volt — azonnal leszámolták komornyikának, a ki ezt a legény által eczetes vízben megtisztította s ily fényes állapotban szolgáltatta vissza urának, a különféle e czélra otthon készült vászon zacskókba való elhelyezés kedvéért. Bezzeg most nem igen veszszük tekintetbe, bármi ronda s piszkos is a bankó, mert ércpénzt ritkán vagy sohasem látunk, erre tehát gondunk nem igen van.

Atyámnak azon különös szokása volt, hogy az egyedüli akkor megjelenő lapot, ha jól emlékszem «Ofner Zeitung»-ot, mindig ebéd alatt olvasta.

Midőn ebédhez ültünk, rövid imát rebegtünk s azután szótlánul kelle ülnünk, mind végig, a mi nem ritkán nagy erőmegfeszítésbe került. Ha a gyermekek közül valamelyik az ételben válogatott, napokig mindig ugyanazt kapta, a míg csak jóízűen meg nem ette azután az általa megvetett

ételt. Azt szokta volt mondani édes atyám s anyám: a ki válogat, nem éhes, a ki pedig éhes, az adjon hálát az úristennek, hogy egyáltalában étellel látja el, — s ne kérdezze, hogy minő az. — Így szoktam én meg, sőt később meg is kedveltem: a sárga répát és metélt-levest.

Ebéd után kezet csókolva és «bien vous fasse» francia szavakat mondva, a nappali teremben szabad volt maradnunk mindaddig, míg a fekete kávé el nem költetett. Atyám s anyám azon igen helyes s jelenleg követésre éppen nem találó elvet vallották, hogy a gyermekeknek nem szükséges a felnőttek beszélgetéseit meglesniök, — a mely beszélgetés értelme általuk félremagyaráztatván, nem ritkán egészen helytelen és káros felfogásra szolgáltat alkalmat.

A fentebb említett Haberle tanár ugyanaz, a kit utóbb egyik orvosnövendék tanítványa meggyilkolt, mert Haberle komája levén egy darab aranyat adott neki gyermeke keresztelésekor; — ezen alkalommal pillantotta meg az illető Haberle tanárnak néhány félre tett aranyát s határozta el megölését.

Haberle azon alházban lakott, mely a mostani egyetemi könyvtár telkén állott; — ablakai a reáltanoda-, akkor zöldkert-utczára néztek. — Udvarán igen csinosan tartott kis virágos kertje

volt az öreg úrnak, melyben kiválólag az akkor fölötte divatos tulipán-virágokat művelte; a tulipán virágzás alatt naponta odavittek bennünket gyermekeket, hogy megbámuljuk a rendkívüli választékú virág-ágyakat.

A HÁZI ORVOSOK MINTAKÉPE.

Első házi orvosunk akkoron Bene tanár volt, egy rendkívül művelt, szelid s okos férfi, hófehér, hosszú, hátra simított haja, beretvált, nemes arczéle, hosszú fekete kabát s fehér nyakkendő, mintaképét nyújtotta a nagyúri orvosnak, aki iránt az egész család bizonyos kegyelettel s ragaszkodással viseltetett. Mint a családtagok házi orvosa naponta tett látogatást s végig járta mindnyájunkat, megfigyelendő, nincsen-e egyiknek vagy másiknak baja.

Másod házi orvosunk Uffer volt, aki helyettesítette Benét, szükség esetén, és a cselédség egészségi állapota telett őrködött. Uffert atyám mindig szidalmazta, mert nagy pipás levén, már jókor reggel dohányzagú volt, amit atyám — mint általában a dohányzást — gyűlölt. Azt mondá mindig: «Ez az Uffer olyan bűdös, hogy ha a ruhaszekrényekben elhelyeznők, minden molytól meg lennének mentve.»

Pedig Uffer sem bajuszt, sem szakállt nem vi-

selt; hát még most, mikor mindenki, még az angol gentleman, a pap és orvos is, oly szőrös és bozontos, mint egy kozák?

Szegény atyám ha most élne, bizonyára több Uffert fedezne fel az orvosok között, mint Benére emlékeztető mintaképeket. Orvosaink általánosságban — mert hisz feles számmal vannak kivételek — teljesen nélkülözik azon csint, kedélyességet, a családi viszonyokba s életmódba való szerény, de érdeklődő beavatkozás tulajdonságát, mely kell, hogy a házi orvos főkelléke legyen. Orvosaink eljárása a családokkal s azok betegeivel szemben ritka esetben terjed ki azon részletességekre, melyek az orvos által való szorgos megfigyelése s megvigyázása bizalommal s reménnyel tölti el a beteg kedélyhangulatát. Az egyes családokban előforduló legtöbb, már-már megfeneklett betegség eredete, visszavezethető azon ferde s rendellenes étkezési módra, minden pontosságot nélkülöző napi s életelosztásra s viszonyainkhoz éppen nem illő különféle divatos szokásokra és szórakoztatásra, — a mely jelenleg és pedig minden kellem, valódi nemesebb szórakoztatás s jól értelmezett kényelem elérése s biztosítása nélkül, nemcsak a felsőbb, de a jobbmódú középosztályban s körökben is befészkelte magát.

A jó egészségnek s friss kedélynek legelső s leg-

hatalmasabb biztosítékát mindenkoron a helyes életmód képezte s képezi még most is. Ez oly axioma, mely a tudomány haladásának s a fürdő-orvosok minden reklamjainak körén kívül esik, — mert absolut igazság. Ha otthon rendszeresen akarnának az emberek élni s észszerűen, de egyszerűsmind kellemesen volnának képesek idejüket s teendőiket beosztani, nem volna szükséges a drága fővárosi lakás mellé még egy villa, falusi tartózkodás vagy fürdőbe való vándorlás, — minek következtében nálunk tél idején a farsang, nyár idején pedig a különféle fürdőkbe való rándulások miatt a családi élet teljesen szünetel, s e gyakori, már-már szokássá vált szünetelések következtében teljesen elmosódik, hogy ne mondjam: kivesz.

Ez irányban jótékonyan, de komolyan hatni legelső feladata a házi orvosnak, mert csak ő van azon helyzetben, megítélhetni s felfedezhetni az életmód ferdeségeit; ő van hivatva tanácsai s ha kell szigorú rendeletei által ellensúlyozni s jó me- derbe terelni azt, a mit tudatlanság s könnyelműség kikököcsített a családiasság s észszerűség kerék- vágásából; ő van hivatva arra, hogy rendszeres s okszerű életmódnak valamely családban való meghonosítása által e családot sok, nem csak erkölcsi, de anyagi gondoktól s bajoktól óvja s mentse meg.

De hogy ezt valamely házi orvos kötelesség-
érzettől áthatottan, s legbensőbb meggyőződésé-
ből kifolyólag véghez vihesse, ahhoz két tulajdon
vagy kellék, amint éppen nevezni akarjuk, kell:
tekintély s kedélyesség, már pedig éppen e két
kellék hiányzik legtöbb orvosainkban.

Más részről az is igaz, hogy nálunk, a hol pedig
legtöbb baj van az egészségi s jogi viszonyokkal,
az orvosokat s ügyvédeket legrosszabbul s ha csak
lehet, éppen nem fizetik.

NÖVÉREIM MEGMAGYAROSODÁSA.

Két idősebb nővérem — Julia, utóbb férjezett báró Jósika Miklósné és Eliza, utóbb férjezett Majthényi Péterné — a magyar nyelvből rendszeres oktatásban részesültek, mert gyakorlatuk vajmi kevés volt, miután az akkori világban soha senki a magasabb körökből magyarul nem beszélt, de rendesen vagy épen nem, vagy csakis hiányosan tudták hazai nyelvünket. Nem csak az egyes úri családok tagjai társalogtak egymás között német nyelven, de az összes cselédség, egészen le a mindenesig, mosó- és konyha-leányokig, igáskocsisig, mind németek valának. Gyakorlat útján tehát nemzeti nyelvünket megtanulni lehetséges nem lévén, szükségképen rendszeres tanórák segítségével kellett a magyar nyelvet csak némileg is meggyökeresíteni a gyermekben. E gyermekkorom óta szerzett s ifju koromban a köznemesség körében tágult tapasztalataim azon meggyőződést gyökeresíték meg bennem, hogy nemzeti nyelvünket a maga épségében s tisztaságában nem a nemes-

ség — mint mondani szokás volt — de a köznéptartotta fenn a jelen kor számára.

Nővérem első magyar tanára Angyalfy volt; utóbb Thaisz András, a volt főkapitány, Elek apja, ajánlatára Zsivora György, az 1848-ban ki-nevezett első nem nemes septemvir, járt hozzánk s nagy eredménynyel oktatta különösen Julia nővéremet a magyar nyelvben; jó eredménynyel mondom, mert Julia utóbb nem épen megvetendő állást is vívott ki magának mint magyar írózó.

Egy elsőrendű házi orvosnak évi fizetése akkoron 600 forint volt, egy másodrendű házi orvos fizetése 300 s 400 forint között ingadozott; Zsivora egy leczkéért 1 forintot kapott, mind váltóczédulában. Nagyon sajnálom, miszerint elfeledém a fentebb említett Pollák-féle ház egész második emeletéért (két szoba kivételével) mennyi házbért fizettünk; de ha emlékem nem csal, a házbér 2000 váltóforintot tett ki, mely összeg később 800 ezüst forintra lett convertálva.

PEST BEFÁSÍTÁSA HAJDAN.

Tudvalevőleg az 1830-diki tél rendkívül szigorú volt; a szegény ember sokat szenvedett fűtő anyag hiányában. Akkor történt az, hogy József nádor kiadta a rendeletet, hogy a városligeti fasor sudaras nyárfái mind vágassanak ki s azok fája osztásék ki a szegények között. Úgy is lett. Soha sem feledem el, ama havon elterülő két sor hatalmas fa, a pusztulásnak mi különös benyomását hagyta hátra emlékemben. Ezután lett kiültetve a városligeti fasor, a még most is ott sínlődő négy sor vadgesztenyefákkal. Főlemlítésre méltónak tartottam e tényt különösen azért, mert furcsa világot vetett akkori közigazgatási s közlekedési viszonyainkra. A Pest legközelebbi szomszédságában levő határok, u. m.: Kerepes, Gödöllő, Mácsa, Kálló, Aszód, Mindszent, Kartal, Szent-László, Isaszegh, a hol most egyik virágzó gazdaság a másik szomszédságában díszlik, csekély hasznot hajtó erdőségekkel valának elborítva; s mégis, hogy fát lehessen szerezni Pest szegényei-

nek, az egyetlen, e városban levő nyilvános kertet valának kénytelenek a pusztulásnak szentelni.

Általában igen különös jelenség volt az, hogy József nádor, a városligetnek, a Margitszigetnek, az al-csuthi nagyszerű ültetvényeknek megalkotója, a kiváló kertész, a városban ültetendő minden egyes fának vagy bokornak esküdt ellensége vala. Mindig azt mondá: Die Bäume gehören nicht in die Stadt. Mint kertésznek igaza lehetett, mert csakugyan, városban nehezebb, mint bárhol, fát nevelni s fentartani; de mind a mellett, akár szépségi, akár közegészségi, akár üdülési szempontból vesszük is szemügyre e tárgyat, a fa s bokornemű mégis valódi áldását képezi a városi lakosnak, a kinek szeme s tüdeje felette sokat szenved a porlepte utcakövezet, a naphevítette magas házfalak s kopár terek befolyása alatt.

ELSŐ CHOLERA-JÁRVÁNY PESTEN.

Ily közegészségügyi s közigazgatási ügy föl-
említése alkalmával akaratlanul fölmerül emlékem-
ken az 1831-diki első s legkegyetlenebb cholera-
járvány. Atyám nem engedte, hogy a család ez
évben falun töltse a nyarat. Pesten kelle ma-
radnunk már csak azért is, mert orvosi segély itt
volt legkönnyebben s leggyorsabban kapható.
Jól emlékszem az egyetemi ifjuság zendülésére,
amint tömegesen a hidon át Budára akartak menni
a nádorhoz és Stáhlyt, az akkori protomedicust
akarták felkötni, a kit, mint az akkor életbelépte-
tett elszigetelés s az egyik helyről a másik helyre
való juthatást lehetetlenné tevő rendszabályok
alkotóját gyűlöltek.

A mi dadánk szörnyű kíváncsi levén, mindenüvé
elvitt bennünket, a hol valami látni vagy hallani
való volt. A mostani Erzsébet-térről — akkor nagy
vásár-tér név alatt ismeretes, puszta homokos
tér — néztük, amint a gr. Steinlein-ház előtt
— Erzsébet-tér és sas-utcza keleti szeglete —

felállított huszárság oldalba vette a nagy híd-, most Deák Ferencz-útczán, a híd felé vonuló, helyesebben mondva törtető tömeget. Azon huszár-ezrednek (a Ferdinánd főherceg nevét viselő ezred volt), melynek egy része ott fel vala állítva, ezredese báró Vécsey volt, ugyanaz, a ki néhány évvel utóbb gárdakapitánynya lett előléptetve s atyja az 1849-iki évi vértanunak, báró Vécsey honvédtábornoknak.

De nem is csodálom, ha akkoriban a lakosság megdöbbsent s egykedvűségét elveszítette. Iszonyú forróság uralkodott; utczáink porosak, homokosak s piszkosak a lehető legnagyobb mértékben; a halottakat félig nyílt szekereken vitték ki a temetőbe, mindenkinek szeme láttára; a betegséget magát nem ismervén, de tapasztalván annak pusztító voltát, még a műveltebb osztályokban is a lehető legnagyobb félelmet, rettegést s elcsüggedést idézte elő. A nép pedig, az ilyenkor burjánként tenyésző izgatók által félrevezettetve, azon hiedelmet táplálta, hogy az urak megmérgezték a kutakat, a szegények elpusztítására. Ezen balhiedelem komoly zavargásokra is szolgáltatott okot a felvidéken, melyek lecsillapítására br. Eötvös Ignác, br. Eötvös József utóbbi miniszternek édes atyja lett kiküldve, mint királyi biztos.

KÖZEGÉSZSÉGI VISZONYOK ÉS KÖZKERTEK.

Általában közegészségi s üdülési viszonyaink Pesten az ekkori időben a lehető legalantasabb fokon állottak. Az egész Dunapart a szomszéd városok mindkét oldalán szemétkerakodásra használtatott. Hogy minő állapotban volt Dunapartunk, legjobban bizonyítja az, hogy gr. Széchenyi István két angol lova hintóstól a Diana-fürdő udvarából, mely ház első emeletén a gróf lakott, a kocsis távollétében kirohant a kapun át a Duna folyamnak s annak alacsony falzatán le, a folyam közepében felhalmozódott szemétkben oly lágy ágyra talált, hogy a pizoknál egyéb kárt sem a lovak, sem a hintó nem vallott. A mostani Széchenyi-sétatér egészen 1846-ig szemétkerakodó helyül szolgált. A vásár-tér, József-tér, a váczi út, a kerepesi út, az üllői út közvetlen állapotban, majd homok-, majd sártengert mutatott. Az egész Dunaparton végig üdülési hely és dísz gyanánt, csak a hídfőtől jobbra s balra, ott, a hol most az első magyar általános biztosító társulat palotája s a

Hangl-kioszk állanak, két alacsony kis oszlopos ház, s azok közelében néhány akácza díszelgett, melyek egyike pálinkás, másika pedig charcutier-bolt volt. E házikók előtt ülve s majd a szalámi-ból falatozva, majd meg a liqueur-ökből fel-felhajtogatva nézték, hosszú tajtékipáikból füstölve, semmittevőink, a hidon járó-kelőket.

Üdülési helyül azok számára, a kik kocsival nem rendelkeztek, akkor más hely nem létezett, mint az új-épületet környező akáczfásor, a mely sétány, hasonlítva azt többi akkori közhelyeinkhez, eléggé tisztán volt tartva; vagy talán csak nekem tűnt fel olyannak, a ki gyermekkoromban különösen kedveltem a katonaságot, mely az új-épületet akkoron egész teljességében elfoglalta.

ELSŐ SZERELMEM.

Az 1831-ik cholera-járvány alkalmával az egyetem igazgatóságától engedélyt nyert atyám, hogy mi gyermekek délutánonként üdülési hely gyanánt a fűvészkertet vehessük igénybe. Az egyetemi fűvészkert azon telken létezett, melyen most a vegytani intézet áll, a nemzeti színház mögött. Akkoron azon egész telek, melyen most a nemzeti színház bérháza, a nemzeti színház maga s annak melléképületei állanak, herczeg Grassalkovich Antal tulajdonát képezte, melyet a beérkező tisztek s igás fogatok számára major és házi, illetőleg kézi magtár gyanánt használtak, a herczeg palotája ugyanazon ház lévén, mely a hatvani- s granátos-utcza sarkán jelenleg mint a rendőrség központi épülete most is létezik, de a melynek helyén 1887 tavaszán egy nagyszerű új bérház-palota fog emelgetni.

Azon építész, a ki ezen új palotát építendi, felszólítottam, hogy a régi Grassalkovich-palotának lebontásával megbizott vállalkozótól venné meg a

kapu-ívezetet s azzal együtt az ezen ívezet kariatid-jain nyugvó erkélyt is s alkalmazza valamely czopfstylben általa szintén építendő új házon.

E kapuívezet s erkély a legszebb, a mit e nemben Budapesten birunk, épen olyan szép, mint a milyen szép s korrekt volt a maga nemében az egyetem-útczai Szirmay család háza kapuívezete s erkélye, de a mely értékes részlet, utóbb még két emelet építtetvén e házra s az egész olajfestékkal mázoltatván be akkori tulajdonosa, Heckenast Gusztáv által, teljesen elveszett s többé senkinek fel nem tűnik.

A Grassalkovich-palota lépcsőzete s a termek elosztása hiányos s minden művészi kelléket nélkülöző; a lépcsőt, előcsarnokot s termek elosztását s díszítését illetőleg legtökéletesebb most még Budapesten a Podmaniczky-család hajdani seniorális háza a barátok terén, a mely most az Athenæum tulajdonát képezi.

Ezen egyetemi fűvészkert a mostani múzeum-körúti lejtméretnél körülbelül három öllel alacsonyabb fekszínnel bírt s mint ily mélyen s nyirkosan fekvő telek nem volt talán épen alkalmas üdülési helyül. De miután más nem volt, be kelle ezzel is érnünk. A Geramb-féle nőnöveldének szintén volt engedélyc a fűvészkert látogatására s ez szolgáltaott nekem alkalmat arra, hogy először életemben,

mint hét éves gyermek, egy velem körülbelül egykorú leánykába, aki a Geramb-féle nevelő-intézetben vala elhelyezve, beleszeressek. Már alig vártam délutánonkint, hogy a fűvészkertbe induljunk, a hol azután rendes találkozó volt P...y St....e-val, a ki utóbb, mint rendkívüli szépség sokat beszéltetett magáról.

Az első ajándék, melyet tőle kaptam, egy ébenfából készült, miniature lépték volt, — mintegy omen gyanánt, hogy valamikor sokat leendek elfoglalva hüvelykekkel s ölekkal s mindennemű építkezési ügyekkel. A fűvészkertbe egy meglehetősen tágas vasrács-ajtón át s egy körülbelül 10 foknyi mélységű lépcsőn lehaladva jutottunk egy a kert közepén elvonuló főútra. Ezen út jobb oldalán elhelyezett lóczák másodika volt rendes találkozási helyünk; a ki kettőnk közül elsőnek érkezett, ott foglalt helyet s megvárta a másikat.

E fűvészkerti idyll szinte eltűrhetővé, sőt nem egy ízben örvendetessé tette a gyermekre nézve azt, a mi a meglett embereket aggasztá, elszomorítá s kétségbe ejté. Hisz a reánk ügyelőknök s talán a Geramb-nevelde főnöknőinek is, ily eseményteljes s mondhatnám vészteljes időben, más gondjuk volt mint ügyelni arra, mit cselekszik, vagy mit látszik érezni a reájok bízott kis világ; tehettünk, a mit akartunk ily viszonyok között,

csak az egészség legyen meg, ki gondolna a többivel.

Első szerelmem tárgyával soha többé nem találkozhattam; láttam, de csak távolról s hallottam is róla, de mindezt oly viszonyok s körülmények között, melyek a viszontlátás örömeit aligha el nem keserítették volna.

Általában ezen első choléra-járvány alatt tapasztaltak mint megannyi kitörülhetlen emlék vésődött a gyermek emlékébe s okozta valószínűleg azt, hogy mindaz, amit utóbb az 1849., 1856., 1866. s végre az 1873. és 1874-ki hason járványok alatt részint a táborban és kaszárnyában s majd ismét falun s a fővárosban tapasztaltam és átéltem, alig gyakorolt reám valami erősebb benyomást, mert mindig fölmerültek emlékemben gyermekkorom e járvány egyes borzasztó körülményeivel szoros kapcsolatban álló rémképei, melyek fölelevenítése a jelennel szemben inkább csillapító, mint izgató hatással voltak reám.

HAJDAN ÉS MOST.

Mialatt «Naplótöredékeim» ezen első szakaszát írtam, illetőleg összeállítottam, ütött tanyát nálunk Budapesten hosszasan tartó habozás után, a cholera-járvány s így tehát ezúttal életem folyamában már heted ízben voltam tanuja e járványnak fővárosunkban történt fölléptének. Azért használtam felebb a «hosszas habozás után» való kitélt, mert a cholera immár három év óta telepedett le Európa nyugoti részében, u. m. Francia-, Spanyol- s Olaszországban; 1883-ban dühöngött ugyanis nagy intensivitással Franciaországban, kivételes erővel Marseille-ben s utóbb a hatóságok által eléggé ügyesen palástolva Párisban is; 1884-ben átcsapott Spanyol- s Olaszországba, a hol a Turinban rendezett világkiállítást zavarta meg s egészen a jelen időig feneklett meg, különösen nagy pusztítást okozván Nápolyban; 1886-ban végre június havában föllépett Triesztben s onnan kihatólag Fiumében s összes tengerpartunkon, a hol még most is lappang s csakis

Fiumében szünt meg október hó első napjaiban teljesen. Mindinkább közeledett tehát felénk s minden szakértő meg volt arról győződve, hogy okvetlen be fog köszönteni nálunk is, kivált miután augusztus 18-tól kezdve egészen szeptember végéig rendkívül forrósággal (23—24 fok Réaumur árnyékban) párosult tikkasztó utónyarunk vala.

Végre beállott a veszedelem és pedig vasárnap, szeptember 12-én, miután szeptember 11-én 26 foknyi tűrhetlen forróságot szenvedtünk, a mely napon ünnepeltetett báró Edelsheim-Gyulai Lipót (az épen akkor leléptetett magyarországi hadparancsnok fia) esküvője, Odescalchi Irma herczegnővel, Tisza Kálmánnak neje után unokahúga. E napon oly tikkasztó forróság volt, hogy a templomban a nézők közül számosan elaléltek.

A járvány általában közepszerű intenzitással indult meg s leginkább az egyes városnegyedek külső elhagyottabb részeit fenyegette, a hol a csatornázás hiányos, a víz pedig rossz s így tehát leginkább a szegény s munkás osztályt sújtotta. A IV., V., VI., VII. és I. kerületek jómódú s rendes életű lakosait alig érte. Ma október 16-kát írjuk s már is szűnő félben van; legtöbb halott volt eddigelé egy napon 21, legkevesebb 3, a mi, tekintve a főváros 460,000-nyi lakosságát, csekély hányadnak mondható. A cholera mellett a himlő-

járvány már hónapok óta tart s ennél szám szerint is sokkal nagyobb pusztítást okoz.

A cholérától való félelem még mindig igen nagy, de haladást constatálhatunk a nevelési viszonyokat illetőleg, a mennyiben az életmód általában mégis a viszonyokhoz mért egyszerű s mérsékelt arányokat vett föl, a mi nálunk ezelőtt alig volt észlelhető. A főváros azonban meglehetősen üres, mert a falun levők nem mernek visszatérni városi otthonukba, a falusiak pedig kerülik a fővárost, a hirlapok egynémely túlzottan aggályos hirei által elijesztve, minek igen deprimáló hatása van az üzletvilágra, mely nem csak a rossz termés, de a járvány visszas befolyása alatt is sokat szenved. Magyarország előkelőbb városai közül Győrött lépett fel futólagosan és Szegeden nagy mértékben, október 4-én, miután október 2-án a most két éve tűzveszély által elhamvasztott újra épülő színházat nagy ünnepélyességgel megnyitottuk volt.

MIT ÉR AZ A SOK BESZÉD, HOL A MEDVE?

Fővárosunk a ragályos betegségek nálunk való befészkelődése által annyi aggodalomnak, kárnak s veszedelemnek van kitéve s e meglevő s el nem tagadható bajok fölött az emberek a hányszor «Hannibal ante portas» van, annyit s méltán jajveszékelnék, hogy az ezen ügyekkel foglalkozó szinte kétségbeesik, mert nem tudja már biztosan megítélni, vajjon bolondok házában van-e, vagy oly fővárosban, melynek «önérzetes polgárai» vannak. Ez utóbbi esélyhez való remény mindinkább gyérül, mert alig fog elmúlni az imminens veszély s a jajveszékélők egész hada ismét visszaesik a szokott apathiába s bizottsági ülést ismét bizottsági ülés fog felváltani, a szakvélemények pedig egymást fogják érni, a nélkül, hogy az ügy érdemileg csak egy arasznyira is megvalósítása elé fogna megérlelődni. Pedig három fő teendő volna, hogy különben egészséges talajú s éghajlatú fővárosunk megmenekedhessék a csapásoktól, a mint London meg tudott azoktól okszerű

s észszerű eljárás által rövid néhány év alatt szabadulni.

Végrehajtandó volna ugyanis azonnal s minden késedelem nélkül s tekintetre nem méltatva sem a pénzkérdést, sem a municzipális jogokat, sem a magánérdekeket:

1. Az általános csatornázás, melynek alapját a főrecipiensek kiépítése képezi s a mely főrecipiensek elkészítése nélkül minden a csatornázási, most meglevő hálózat foldozgatása nagy részben kidozott pénz s elfecsérlett szellemi erő.

2. A vízvezetéknek a mesterséges szűrők elve szerinti legnagyobb tökélyvel s munificentiával való berendezése. Bámulom, hogy el nem szégyellik magokat a város *atyái*, mikor most a ragály alatt Wein vízvezetéki igazgató jobbat nem tud a központi járvány-bizottságban mondani, mint panaszkodni a vízfecsérlés ellen. *Risum teneatis!!* Ez akkor történik, mikor már körülbelől 20 év óta vízvezeték létezik Pesten s történik akkor, mikor Wein úr mindig kötelességének tartja constatálni azt, hogy hány százalékot hoz Pest városának azon pénze, melyet a vízvezetékbe fektetett.

3. A pinczelakások kérdésének megoldása, mi által a túlszofoltságnak s részben a lakbér-uzsorának is eleje vétethessék. E tekintetben szükséges volna szigorú felügyelet s a hol szükséges, betil-

tása a pinczelakásoknak; munkás-lakok építése a főváros által némileg istápolandó vállalkozók által; végre pedig menhelyek felállítása mindazon negyedekben, a hol az alsó, lakszükséggel s szegénységgel küzködő osztályok foglalkozásaiknál fogva mintegy kénytelenek élni. A sok czifra szóbeszéddel mire sem megyünk, tettekre van szükségünk, ha boldogúlni akarunk.

FALUSI ÉLET VÁROSBAN.

Kedélyes, a falusi életet megközelítő állapotok léteztek ekkoron fővárosunkban, — a mennyiben a maga házában vagy lakásában mindenki saját kényelmének s ízlésének megfelelő intézkedésekre tartotta magát feljogosítottnak, tekintet nélkül közegészségre, közkényelemre s biztonságra vagy a szomszédok érdekeire. Lovat mindenki tartott, a ki csak némileg képes volt a kényelem legkezdetlegesebb igényeit kielégíteni. Nem is csoda, mert gyalog alig járt valaki s ez akkoron, hasonlítva a jelenlegi főváros méreteivel, kis városban, minden képzelhető alkalommal igénybe lett véve a hintó. Jól emlékszem például, hogy Mednyánszky báróné, a velünk egy házban lakó Batthyány Imre grófnőnek nővére — hetenkint Budáról átjött nővéréhez ebédre, mely az akkori általános elfogadott divat szerint, pont két órakor tartatott meg.

Mednyánszky bárónő Budáról, a várból négy lovon jött le s mintha valamely útról érkezett

volna meg, úgy jártatták a lóápoló legények lovait s azokat a vendég-istállóban helyezték el; mert Budára visszahajtani, s ismét délután visszatérni hazaviendők úrnőjüket. ez már a rendén túl fárasztó lett volna, valamint a cselédségre, úgy az állatokra nézve is. De a mostani fogalmakhoz s viszonyokhoz hasonlítva, valódi veszélyteljes expedíciót képezett például valamely, télen Budán rendezett udvari bál vagy nevezetesebb magán-ünnepély.

Ilyenkor a pesti vendégek bundákba burkoltan hintaikkal egy-egy nagy kompon helyeztetek el. E komp azután az úszkáló jégtáblák között, csikorgó hidegben, néhány erősen felpálinkázott s a közmondásossá vált bárdolatlanság s gorombaság által kitűnő hajóslegény által, órákig tartó küzdelem után, nagy nehezen a budai partra átkormányoztatott. Nem ritkán, a pesti partról elindított komp a rohamosan alá úszó jég által levitetett egészen a Gellérthegy tövébe, illetőleg déli sarkán fekvő sáros fürdő elé, — a honnan azután nagy kínok között megtörtént a kiszállítás és a felhajtás Buda várába. A mostani fogalmak s szokásokhoz képest valódi elszántság kellett ahhoz, hogy valaki ily viszonyok között Budára induljon mulatni.

Kivételesen előnyösekké a két testvér főváros (a mint ekkor nevezni szokás volt) közötti közle-

kedési viszonyok csak akkor alakultak, ha a Duna jege megállott, a mi akkoron többször történt meg, mint most. Nem azért, mintha erősebb teleink lettek volna, hanem — véleményem szerint azért — mert a hidak pillérei akkoron nem nehezítették meg annyira, mint most, a jég képződését, összeforrását s végre megállapodását.

A mint a jég megállapodott, azonnal az utak előállításához fogtak a város közegei; és pedig készült rendesen egy-két útvonal a gyalog szánkók és gyalogosok számára, s ugyanannyi a kocsiközlekedés érdekében. A gyalog szánkókon való közlekedés rendkívül mulattató volt, reánk gyermekekre nézve legalább; folyton is koldultunk pénzt ilyenkor szüleinktől, hogy emez ártatlan sportot minél gyakrabban élvezhessük. A gyalog szánkók kormányosai között léteztek bizonyos fokozatok s voltak ezek között virtuózok is, a kik nyílsebességgel tudtak végig rohanni a síma jégpályán. Este a fáklyafény s élénk sürgés-forgás még inkább emelte ezen időtöltés az akkori fogalmak szerinti nagyszerűségét és mulatságosan szórakoztató voltát.

Nekünk is jutott ezen élvezetből, a mennyiben alkalmilag az álló Duna jegén át fáklyafény mellett rándultunk át Budára, egy magyar színi előadást megnézendők.

Pedig ezen állapotok egészen a lánchíd megnyitásáig s így tehát 1848-ig ilyenek maradtak s mi fiatalok épen oly könnyen szántuk magunkat ekkoron el egy éjjeli Nordpol-Expedícióra, — mint most, ha valaki az asphalt-járdán végig a nemzeti casinótól a Lipótváros valamely házában rendező táncmulatságba akar, költségkimelésből, gyalog elmenni.

HÁZTARTÁS.

Az akkori időben hazánkban az angol ló még nem volt meghonosítva, a mint ez utóbb gr. Széchenyi István fáradozásának s a még akkor, habár csak kezdetlegesen dívó lóversenyeknek köszönhető volt. Az úri osztály vagy saját nevelésű, hazai fajú lovait használta, vagy a mennyiben nagyobb, inkább díszhintó-lovakat kivánt, a mecklenburgi fajt használta, a mely hajdan híres faj most úgyszólván letűnt a lónevelés egéről teljesen.

Atyámnak rendkívül szép két mecklenburgi pej kanczája volt, 16 markon felüli nyírott farkú szép s rendkívül szelid állatok valának, általunk, gyermekek által kiválólag kedvelve s becézve; — az egyiknek neve Náni, a másiké Lizi volt. Valódi ünnep volt reám nézve, ha öreg kocsisunk a Lizire felültetett, s én ilyenkor azon meggyőződésben, hogy lovagoltam, jól tartottam kedvenczeimet dinnyehéjjal, kenyérrel vagy czukorral, a mi épen került. Meg is szoktam ilyenképen a lovakkal való érintkezést s már 9—10 éves koromban bát-

ran lovagoltam, hol igás lovon, hol az ispán lován, hol pedig valamely kölcsön vett parasztlovon, — mert saját háttas lovat csakis 14 éves koromban kaptam első ízben.

Tehenet, a ki szerét tehetette, mindenki tartott, mert a pesti milimárik akkor sem örvendettek jobb hírnek, mint jelenleg. A sertéshizlalás sem volt ritkaság még a főváros leglakottabb részeiben sem; mert hisz tudva levő dolog az, hogy a magyar ember nagyon kedveli a sertéshúst, kolbászt, hurkát, májosat. Már pedig a magyar ember épen ez oknál fogva mindig szerette tudni, mi eledelen hizlalták azon sertést, melynek húsa az ő gyomrának van szentelve; a kolbászt pedig máshol, mint otthon elkészíteni, úgy a mint kellett nem tudták, de nem is volt szabad, mert hisz azt halatlanságnak tartották volna más kolbászszal élni, mint olyannal, mely a házi asszony, de igen sok esetben a házi úr szemeláltára, örököse s utasítása szerint készült.

Pesten alig tartott s rendezett valaki nagyobb-szerű disznótorokat, mint Thaisz András szövetség-utczai házánál. Már maga azon tény, hogy e kiváló műveltségű, általánosan tisztelt s tudományosságánál fogva nagy elismerésben részesülő első rendő tabuláris prókátor s író, — a szövetség-utczába vonult vissza lakni, — ez mondom mutatja

azt, hogy valami mellékkörülmény is szerepelhetett, mikor ő amaz elhagyott helyen fekvő ház megvételére határozta el magát. Úr akart lenni a maga házában, s úgy is történt. A legszebb berendezésű, egy család háztartásának kielégítésére elegendő, nagy sertés-hizlalót rendezett be Thaisz András uram szövetség-utczai saját házában. A hizlalda épen kertje szomszédságában vala elhelyezve; nem emlékszem, hogy valaha valakinek eszébe jutott volna panaszkodni a bűz ellen, mert azt mindenki természetesnek tartotta, hogy a sertés házi hizlalása egyik főkelléke a háztartásnak, s hogy az valami jó szaggal jár, senki sem képzelte.

Reánk gyermekekre nézve nagy ünnep volt az, ha elvittek bennünket Thaisz bácsihoz disznótorra. Már jókor kikérezkedtünk s hajtattunk ki, hogy az egész tor minden egyes teendőinek világos képét nyerhessük, melynek részletei rendkívül mulattatók valának reánk nézve.

A disznótor a következő nevezetesebb phasisokat foglalta magában: ölés, perzselés, forrázás, bontás, a különféle pecsenyéknek való húskolbász, hurka, májos töltelék elkészítése s a belekbe való töltése; végre nyílt tűz mellett sistersgő sütés s annak elnémulása után azonnal: tálalás. Ez után a különféle, a sertésből kikerülő ételek a legjobb kedvben s pohárköszöntések között fo-

gyasztattak el. Ilyenkor mindig csak a nénit sajnáltam, Thaisz bácsi nejét, a kinek kötelessége volt, mindent kissé zsarnok «Hefergucker» természetű férje akarata s szeszélye szerint berendezni, s a kinek az ünnepély elejétől fogva végeig nem volt nyugta férje folytonos, legtöbbszörre sürgető vagy korholó észrevételei, intései s követelése miatt. — Thaisz András bácsi mintaképe vala a magyar férjeknek: önző, követelő, zsarnok s mindenféle őt nem illető részletekkel bibelődő; s mindezt csak azért, mert állítása s hite szerint nejét nagyon szerette. — Hányszor hallottam ezeket emlegetni szegény anyámtól, a ki nem egészen ugyan, de mégis némileg hasonló viszonyok között élt atyámmal szemben.

A KEREPESI UT HAJDANÁBAN.

A hányszor a népszínház felé vezetnek most lépteim, mindig visszagondolok amaz időre, mikor mi Thaisz bácsihoz jártunk a szövetség-utczába disznótorra. A kerepesi országút akkoron nem volt kikövezve s azon téren végig, melyen most a népszínház áll, egy ága folyt a Rákos pataknak, melyen keresztül egy primitív híd vala elhelyezve. Az árkon túl kifelé állottak egymás mellett azon elővárosi csárdák, melyekben a fuvarosok valának elszállásolva, a kik portékával érkeztek vagy voltak elindulandók.

Az alföldre irányzott személy- és portéka-fuvarozást a Pest közelében fekvő magyar falvak paraszt gazdái — akkor jobbágyai — birlalták. E fuvarosok lakta helységek közül a legnevezetesebbek valának: Gödöllő, Kartal, Tura, Boldog. Mind magyar falvak, mert német és tót nem foglalkozott e tájon fuvarozással. Még most is meglátszik loállományukon s a lovak iránt megmaradt előszeretetükön, hogy valamikor e nemes s hasz-

nos állatok segélyével keresték kenyerüket s gazdagodtak meg részben, mert a mily könnyen szerezték, épen olyan könnyen pazarolták is el a dús szerzeményt.

A felvidéki fuvar a zólyomi, trencsényi, lipetői, gömöri fuvarosok monopolizálták nagy szekereik s rendkívül kitartó s a hegymászást megszokott zömök lovaik segélyével. E fuvarosok nyeregből hajtották a négyes fogatot.

Az Erdély és a kelet felé terjedő fuvarozást végre az oláh fuvarosság végezte; iszonyú magas kerékű, ponyvás, nehézkes járműveik elé 6—8—10, többnyire igen rosszul gondozott ló volt fogva, temérdek kolomppal és csengővel ellátva, nyeregből hajtva, legtöbb esetben fullajtárral. Ez utóbbiak, ha érkeztek, vagy indultak valamely helyről, éktelen lármát s ordítózást vittek véghez, milyentről az embernek a mai viszonyok között alig lehet fogalma. Német fuvarost nálunk ritkán lehet látni, leginkább csak a gyapjúvásárok alkalmával Sziléziából valókat.

E három főosztályba voltak sorolhatók azon fuvarosok mind, kik a Józsefváros, akkor kültelki csárdáit ellepték. E csárdák mind a legkülönbefébb elnevezésekkel, illetve címekkel valának ellátva s belsejükben élénk képét nyújtották a különféle nemzetiségeknek s viseletnek, de gyak-

ran a fajtalanságnak s bűnnek is. Hasonlítottak némileg a tengeri városok dőzsölő matrózok benépesítette lebujaihoz, melyekben a tengeren hónapok alatt megtakarított szerzemény néhány óra alatt elfecséreltetik.

IFJUSÁG IFJAN GONDOLKOZIK.

Nem csodálom, hogy a mi ifjuságunk tele van panaszszal s finnyáskodással; mindent hibáztat, sokat kifogásol s úgyszólván mitsem talál jónak s kielégítőnek, a mi hazai. Hisz ők egy részről nem tudják azt, mint volt mindez hajdan s nem eléggé ismerik a külhoni viszonyokat arra nézve, hogy akár saját régebbi viszonyainkkal, akár a külfölddel tehessenek méltányos s igazságos összehasonlítást. Nekünk, a kik a multat ismertük s akarva, nem akarva — mert vasutak hiányában utazásaink egészen eltértek a jelenlegi kirándulásoktól — a külföld viszonyait nemcsak a fényes külszín, de a közönségesebb mindennapi viszonyok szerint is voltunk mintegy kénytelenek tanulmányozni, rendkívül becses vívmányt képez az utóbbi félszázad alatt észlelhető minden irányban való haladásunk.

Ha nem is igaz az, mit őseink példabeszéd gyanánt állítottak: *Extra Hungariam non est vita et si est vita, non est ita*, de annyi bizonyos, hogy akár a mult, akár a jelen viszonyait vegyük méltá-

nyos és minden fitogtatástól menten bonczkés alá, bizony sok tekintetben az összehasonlítás hazánk javára fog kiütni.

Bizton reménylem például, hogy valamint régebben a communisticus, utóbb a communális rendkívül veszélyes viszonyok hazánkat érintetlenül hagyták, úgy most is az anarchista mozgalom kevesebb tápra fog találni nálunk, mint a külhon legtöbb országában. Sőt bizonyos volnék e felől, ha e sokat emlegetett democraticus, egyenlőségi s jótékonyági eszmék s elvek ép úgy birnák áthatni az ipar «Croesus»-ait, amint áthatotta 1848-ban a magyar nemességet, legalább általánosán, ha nem is minden rétegeiben, azon magas röptű eszme s meggyőződés: hogy a jobbágyságot, mint a kor eszméinek keretébe nem illő intézményt, egyszerűen beszüntetni vált kötelességükké.

AZ EGYSZERŰSÉGBEN IS LEHET FÉNYŰZÉS.

Daczára a hajdan általán divó sokkal egyszerűbb életmódnak, nem kell azt hinni, hogy bizonyos részletekre nézve fényűzés nem gyakoroltatott. A férfiak ruházatában például a jelenlegihez hasonlítva, sokkal nagyobb belső értékkel bíró fényűzés volt úgyszólván általános. Igaz, hogy amint mondani szokás volt, a valóban sok pénzbe kerülő tárgyak mind «férfi ágra» szereztek be; azaz oly tartósak s a legnagyobb minutiositással választott anyagból készültek voltak, hogy azok beszerzése úgyszólván egy ember életére elegendők valának.

Igen sokba kerülő kiegészítő részét képezte a férfi-öltözetnek valamely kítünő mestertől beszerzett ismétlődő óra (Repetiruhr); pecsétgyűrű, mely nélkül okmányt érvényesen kiállítani nem lehetett, a címernek mesterileg végrehajtott metszésével; a botok fejét díszítő arany, ezüst, elefántcsontgombok, a legkülönbözőbb ízlés s ötletek szerint elkészítve; az óralánczok végén csüngő breloque-ok,

melyeket sok évvel utóbb joujou-nak neveztek el. A ruházatnak magának okvetlenül legpazarabbul kiállított részét a fehérenemű képezte; egy-egy férfi-ingnek ára a legfinomabb vászonból, csipkefodorral kihányva 20—25—30 forint volt, kivált miután utóbb a csipkefodrot hímzés helyettesítette.

A fiatal uracsok egy-egy mellénye hímzések által gazdagon díszítve, oly árt képviselt, a milyen árért most egy egész öltözetet vehetünk.

A posztónak akkori finomságáról és tartósságáról, de egyszersmind tetemes áráról alig lehet most fogalmunk; egy-egy finom posztóból készült ruhadarab eltartott 15—20 évig s a kopottságnak alig mutatta jeleit.

Egyik kiváló s rendkívül sok gonddal kezelt részét a férfi öltözéknek a csizma képezte, a mit egészen természetesnek fogunk találni, ha meggondoljuk, hogy majdnem kivétel nélkül mindenki az idősebb férfiak közül hosszúszerű, úgynevezett magyar csizmát viselt, s ha meggondoljuk másrészt azt, hogy még jelenleg is, miután a műipar már oly nagy haladásnak örvend, alig képesek vargáink valóban jól illő, izlésteljes külsőt mutató, de egyszersmind kényelmes katona- vagy vadászcsizmát előállítani.

Rége sem volt ez könnyű s egy-egy valóban

kiváló varga nagy hírnek örvendett; de a legtöbben uraink közül nem ránczos vagy ványolt, hanem nyelvre kivágott csizmát viseltek, mert az utóbbiakat könnyebb volt a lábra magára jól illőleg elkészíteni. Atyám rendkívül finnyás levén, Drezdában készíttette magyar csizmáit, a hol egy, a hadsereg, illetőleg a testőrség számára dolgozó rendkívüli híres varga létezett. Hát még e nehezen előállított csizmák kifényesítése mennyi bajba s gondba került, a sámfa pontos méretei, a bőr simasága s lágyasága, a kefe középszerű, de épen elegendő élessége, a fénymáz vulgo «Schuhwachs» jósága s végre a legénynek ügyessége a csizmák egyenletes s ragyogó kifényesítését illetőleg, mindez nem ritkán sok gondot s bajt okozott a tisztogató legénynek s folytonos megfeddésével s oktatásával járt, természetesen nem menten minden bosszúságtól. Egész Pesten legjobban készült s fényesített csizmát hordott szentgyörgyi Horváth János, a jelenlegi koronaherczeg-utcza «Harisbazar» akkori tulajdonosa.

ZENE, SZINHÁZ, SZINMŰVÉSZET.

Atyám általában sűrűn közlekedett Drezdával, nemcsak mert nejének szüleivel s testvéreivel atyafiságosan érintkezett, de mert Carl Maria Weber, a «Bűvös vadász» világhírű zeneszerzőjével jó barátságban élt s vele levelezett. E baráti viszonyból kifolyólag a «Pretiosa» zenemű szerzése alkalmával atyám több magyar, Bihari-féle nótát küldött Webernek; e nótákat Aszódon Bihari játéka után nővéreim zenetanára kottázta s rendezte be zongorára.

Felemlítvén Carl Maria Webert és azzal összeköttetésben a «Bűvös vadász» operát természetesen föl is elevenültek emlékemben gyermekéveim mindazon mozzanatai, melyek az akkor dívó szórakoztatási tényezőkkel hozának kapcsolatba.

Hajdan, 1837-ig Pesten csakis egy színház létezett, az úgynevezett «német színház». E belsejét illetőleg nagy és szép színház ott állott, a hol most a Haas-palota díszeleg, a Gizella-téren. Hajdan e

tért «színház-térnek» nevezték. A színházépületnek földszintjén két bolt volt a többek között, a melyek rendkívül nagy látogatottságnak örvendtek s Pest nevezetességei közé valának sorolhatók. Azok egyike, a melyre hosszasan azontúl is irigy szemekkel néztem, a Fuchs czég nagyhirű szivar-raktára, egyike az e nembeli legjobb berendezésű s választékú gyári raktáraknak, mert a Fuchs czég nemcsak Havannah eredetű, de a saját gyárában készült szivarokkal is látta el Pestet és az egész országot. E szivargyár egészen a dohány-egyedáruságnak a Bach-korszak alatti behozataláig állott fenn, a mikor azután beváltatott.

A másik bolt egy a pozsonyi süteményt utánzó kalácsos boltja volt, az úgynevezett «Beigelbäckerin». E bolt volt általános találkozási helye a pesti kicsi, nagy, fél és egész, gyermek és ifju világnak; itt voltak találhatóak a gyermekek dadáik, a fiatal kisasszonyok nevelőnők, a serdülő fiatalok nevelők kíséretében; itt adtak légyottot egymásnak a szerelmesek, a fiatal nők s udvarlók az e célra használni szokott, minden csak kigondolható találmányú, jellegű s természetű jelek által útbaigazítva. Én részemről mint gyermek, mint tanuló s mint ifju egyaránt gyakran s a legérdekebb körülmények s viszonyok között valék hű látogatója e szerény boltoknak s az ott tapasztaltak-

nak s észlelteknak igen sok kellemesen töltött órát s érdekes kalandot köszöntem.

A színház épületének külseje rideg s minden melegség nélküli olasz czopf-stylben vala építve; a főhomlokzatot díszítő szobrok Thorwaldsen műhelyéből kerültek ki. A színház égése után, e megmentett szobrok hová kerültek, megvallom, nem tudom; hisz az illető, ezen kiváló építményre ügyelő közegek azt sem tudták, hogy csakugyan Thorwaldsen volt ama szobrok mestere s így aligha fordítottak azokra valami különös figyelmet a falak lebontása alkalmával.

A színház nézőtere feltűnő tágas volt, négy emeletes, a milanói Scala-színházra emlékeztetett; de épen e nagyságánál, magasságánál s fogyatékos világításánál fogva — akkor olaj használtatott csak — mogorva, hideg s minden lakályosságot s kedélyességet nélkülöző benyomást gyakorolt látogatójára. Télen át iszonyú hideg volt e színház, mert fűtési készülékről szó sem volt; bundában, lábzsákkal s az öregebb urak kucsmákkal ellátva hallgatták s nézték, de daczára e készülékeknek gyakran mégis csak inkább dideregtek végig az előadásokat. Egy másik igen kellemetlen körülmény tette gyakran majdnem kiállhatatlanná az e színházban való tartózkodást s ez azon iszonyú átható szag, helyesebben mondva bűz volt,

melylyel a minden emeleten feles számmal elhelyezett, de kimondhatatlanul elhanyagolt állapotban sinlődő s rondán tartott árnyékszékek az egész épületet elárasztották. Közegészségi vagy közkényelmi intézkedésekről akkor szó sem volt hisz még most is mi nehéz e tekintetben valamely gyökeresebb újítás létesítése. De daczára eme itt felemlített körülményeknek, a színház rendesen jól volt látogatva s mint általán véve a régi Pest közönsége, sokkal inkább érdeklődött a művészet, különösen a zeneművészet körül, mint a mostani; amint ezt a 18. század utolsó két évtizedében itt létesített, igen érdekes, jól szervezett s látogatott operaelőadások váltig bizonyítják.

Mint gyermek, megítélni az opera-előadások minőségét nem igen tudtam; csak arra emlékszem, hogy a három legelső dalmű, melyet valaha hallottam, a következők valának: Varázsfuvola, Norma, Ördög Róbert. A legjobb külföldi művészek, a kikre emlékszem, valának: Schebest kisasszony, mint Norma és Alice; Breiten tenorista, kiváló, mint Róbert. Az idevalók közül: Minknére, mint igen kitűnő drámai énekesnőre s utóbb tanuló koromban a most még élő, de elöregedett Stollra, mint kitűnő tenor-énekesre emlékszem.

Annál jobban ismertem a drámai művészeket, mert ezen előadások, melyek cselekményét és

nyelvezetét jól értettem, rendkívül érdekeltek és mulattattak.

Gäde kitünő komikus volt s sokkal több finom humort tudott még szerepébe önteni, mint közvetlen utódai akár itt, akár Bécsben.

Kitünő színészek valának: Echten, mint polgári, Berg, mint társalgási apaszínész; Treumann, fiatal szerelmes; Kalis-Padiera és neje, mint szerelmes hős és hősnő.

Echten, Berg és Treumann voltak az utolsó német színészek, a kiket természetesen, kedélyesen hallottam beszélni. Már Kalis-Padiera és neje azon német nyelvet kezdték beszélni, mely most általános és reám nézve a német előadásokat élvezhetetlenné teszi. Az «r» betűnek az a folytonos törtetése és ropogtatása; a szájpadról való tolési, ami által a szájüreg sokkal nagyobbá válik s a hang nem bírván betölteni ezen erőltetés segélyével megnagyobbított üreget, olyformán ömlik, helyesebben mondva löketik ki a szájból, mintha forró kásával volna az tele, mi nem engedi meg a természetes elhelyezését a nyelvnek a szájüregben. Mondom, az újabb kor e német színpadí beszélő modora, helyesebben mondva modorsága, megengedem, hogy helyes, sőt megengedem azt is, hogy művészileg szép, de reám nézve szenvedhetetlen és kiállhatatlan. «Mann muss nicht

von allen haben», ezzel vigasztalom magam, mikor meggondolom, hogy reám nézve az újabbkori német drámai művészet el van veszve. Bezzeg boldog voltam, mikor egy «Lumpacius Vagabundust» nézhettem meg s annyira igazán s jóízűen nevettem; tudtam is könyv nélkül e darab minden sikerültebb s mulattatóbb helyét, utánozva a bécsi német beszéd, a közönségesebb emberek szájában annyira kedélyesen hangzó kifejezéseit s kimondását. De mikor azután a «Sohn der Wildniss»-re került a sor, hej akkor volt ám hadd el hadd, mert sehogy sem tudtuk megérteni, hogy Kalis-Padiera uram s neje, mind a kettő tricot-ban, mint vademberek, hogy tudnak oly német nyelvet beszélni, mely német nyelv csakis a «Vortragsmeister» előadásai s erőltetett gyakorlatai segítségével juthatott az őserdők tömkelegébe.

Hogy a szinpadon dívó német nyelvről nem csak az olyan magamféle magyar barbár ítelt, érzett s érez ilyenképen, azt legjobban bizonyítja egy Bécsből keltezett német tárczacikk, mely a «Pester Lloyd» 1886-ik évi október 31-iki számában a halottak napja alkalmából megjelent s a mely e tárgyról, harmincz évvel utóbb, mint e naplótörődék, a többek között következőképen nyilatkozik:

«Valódi csapásnak mondható e földalatti öszszesre nézve, hogy Laube kedvence, Wagner

József nincsen közöttök. Ő a közel szomszédban, a katolikus temetőben nyugszik, mely körülmény a boldogúltra nézve bizonyára kellemetlenné varázsolja e kényszer falusi tartózkodást. Hisz a műsorból kicseppent ez által. A Burg-színház belső lényére nézve mennyire jellemző s művészi átalakulásait illetőleg mi nagy fontosságuk az evangélikus temető e sírhantjai. Meggyőznek ezek bennünket arról, hogy a hajdani Burg-színház magvas hőseivel, plasztikus játékával s a végletekig korrekt szavallatával épen oly protestáns volt, mint Luther bibliája maga, a mely megteremtője a német prózának. Az új Burgszínház naturalismusa, modorossága s hiányos beszédmódja katolikus. Ki ne észlelte volna azt, hogy a valódi drámai szóbeszéd Bécsben úgyszólván teljesen feledésbe ment? Itt e hantok alatt nyugosznak a német színpad legjobban szavaló s «beszélni tudó» színészei, a kik valaha léteztek.»

A színészet, helyesebben mondva német színészet, mert csak ilyen létezett itt Pesten, nem csak a középosztályt, de a főúri köröket is érdekelte, miről főleg tanúságot tesz az is, hogy egy gr. Brunswick, majd gróf Ráday foglalkozának a német színház ügyének vezetésével.

A szegény magyar múzsa csak nagynehezen tudott a várszínházban ideiglenesnél ideiglenebb

elhelyezést találni, a hol aztán művészeinknek leg-
alább futólagos alkalmuk nyílt bebizonyíthatni azt,
hogy léteznek magyar színészek is, a mely körülmény
néhány év múltán csakugyan nagyon siet-
teté a magyar színház Pesten való létesítését.

A SZINMŰVÉSZET KÖRÜLI ÉRDEKLŐDÉS.

A főúri fiatal körök itt ép úgy, mint Bécsben vagy más nagy városban rendkívül érdeklődtek egyes nevezetes művésznők körül. Nem lehet képtelen az iránt, hogy ily általános érdeklődés nagyban fokozza a művészet iránti lelkesedést és kíváncsiságot a nagy közönség részéről is, kivált ha az illető művésznők ezen, ő reájok becses vonzalmat azzal viszonyozzák, hogy a közönség irányában fokozódott figyelemmel s önfeláldozással teljesítik művészi kötelességeiket. Hogy ez a mai világban egészen másképen van, alig szükség bizonyítgatnom; mert hisz mostanság valamely alig figyelmet érdemlő serdülő művésznő, ha pártfogóra tesz szert, azt hiszi, hogy ő neki most már joga van valamint igazgatósága, úgy a nagy közönség irányában is, egész az illetlenséggel határos, mivel sem gondolás s elhanyagolás elvei szerint elbánni. *Exempla sunt odiosa* — mondja a latin közmondás; de annyi, az itt említett esethez hasonló történik most, hogy alig szükséges e tétel bebizonyí-

tására példákat akarni felhozni. Ezen körülmény egyszersmind oka annak, hogy művésznőink rendszeren fél úton állapodnak meg, benn sülnek, amint színházi nyelven szokás mondani, mert látzólag gyorsan czélt érvén, a művészi ügyekezetet és haladást nem tartják többé szükségesnek. E tekintetben azonban hibásak minden rendű s rangú most létező művész-pártfogóink is; egyszerűen azon oknál fogva, mert Mæcenas és kitartó, vagy szelidebben mondva pártfogó között nem képesek különbséget tenni. Pedig e két állás éles szétválasztása képezi egyszersmind a határt a művészet emelése, a törekvő elemek elősegítése és az azzal ellenkező, minden magasabb törekvést megsemmisítő trivialitás között.

Hagen nevű színész nő a pesti német színházban lefolyt rendkívüli sikerdús vendégszereplése szolgálhatott alkalmat a főúri köröknek nagyobb-mérvű érdeklődésre s egymást érő, a művésznőt megtisztelő tüntetésekre. Volt az akkori víg s országos gondoktól ment — azaz azokkal épen nem törődő — korszakban valószínűleg több is ehhez hasonló művészi felhevülés, de én gyermekéveimből csakis erre emlékszem világosan, nem annyira a fő, mint inkább a mellékkörülményeknél fogva.

Hagen színész nő a «Magyar Király»-hoz czimzett, mos is ugyanazon helyen létező, akkor első-

rendű szállodában lakott. Kíváncsiságtól s örömtől áthatottan — mert nagyon kedveltem a lovakat — bámultam naponta délelőtt a «Magyar Király» szálloda elé érkező számtalan úri fogatokat, melyek között mindig első s legszebb volt Sándor Móricz grófé, a világhírű lovas s kocsis művésze, aki akkor ama palotájában lakott Buda várában, melyben most a miniszterelnökség van elhelyezve. A hintók legtöbbjei az akkori divat szerint világos-sárga vagy világos-zöld színűek valának, kék posztó-béléssel. Persze akkor még a fiatal főúri rend nem gyönyörködött ama jelenleg a «jeunesse dorée» által divatba hozott szokásban, mely szerint fogatjaikat s különösen cselédjeiket bérkocsisokká s hintaikat bérkocsikká, lovaikat pedig a piacon künn álló bérlovakhoz hasonlókká igyekeznek erővel átalakítani, illetőleg átváltoztatni, hogy valahogy egy csekély kis része a hajdani jó izlésnek s úri fogásnak meg ne maradjon. Dícséretes ügyekezet, mondhatni, a cocotismus általánosításának szinte egyik segédeszköze. Délelőtt 12 és 2 között 25—30 úri lovas várta a ligetbe sétakocsizókat s ezek között Hagen kissasszonyt is, azon a piacon, a mely most lövöldetér alatt ismeretes s innen azután körüljárongva kocsiját, kísérték a fasoron át az erdőcskébe. E helyett látunk most egy-egy bérkocsit a lige-

ten végig robogni, melynek belsejében egy Mæce-
nás hever inkább, mint ül, de a kinek ölében az
arra haladók nagy gyönyörködtetésére valamely
szinpadi nympa terül el, pártfogója hevesen do-
bogó szívére hajtván mosolytól s büszkeségtől
ragyogó arcját. Az akkori divat szerint a férfiak a
gyalogséta közben használni szokott vastag s elég
hosszú botjaikat lovaglás alatt is kézben tartották,
a mi reám legalább igen kellemetlen benyomást
gyakorolt, mert ellenkezett a csin s a kényelem
minden lehető fogalmával; gyermekfelfogásom
szerint pedig azért sem tetszett nekem e divat,
mert bűnnek tartottam volna egy ily vastag pál-
czával akarni megfenyíteni egy oly nemes állatot,
mint a lovat.

A Hagen-kultust Tomala műkereskedése, egy
a művésznőnek felajánlott Hagen-Galoppe szer-
zése és kiadása által élénkítette s örökítette meg.
E zenei kiadmány címlapján a felhők között a
magasban Hagen kisasszony volt látható; alant a
földön Pest s Buda mindazon uracsainak alakjai
voltak élethű rajzban láthatók, akik Hagen kis-
asszony iránt kiváló érdeklődést tanúsítottak.
E csoportozat mindmegannyi kissé carrikizott
ugyan, de igen jól talált arczképeket nyújtott, a
mely körülmény rendkívül fokozta az érdeklődést
e zenemű iránt. Az uracsok mindegyikének szívébe

horog volt illesztve, melyek összes szálai Hagen kisasszony kezében valának összpontosítva, aki kénye-kedve szerint húzta magához fel azokat imádói közül, a kiket legjobban kedvelt. Volt tehát olyan is közöttük, aki a földről meg sem mozgult s sóvár pillantásokat vetett azon boldog társaira, akik már félúton, vagy egészen fenn voltak a paradicsomot képviselő s kegyesen mosolygó Hagen kisasszony közvetlen közelében. Ezen valóságban ártatlan, de nem minden él nélküli ügyesen rajzolt torzkép igen nagy népszerűségnek örvendett; sajnálom, hogy a nővérem által nekem ajándékozott példány, melyen minden egyes alakhoz az illető neve is fel van írva, sok más becésebb tárgyakkal az 1848/9. tél idején távollétem alatt nagyon felületesen eszközölt költözködés alkalmával elveszett... Tomala utóbb több történelmi metszvényt is adott ki, melyek egynemelyike, mint például «Zrinyi Miklós hős halála» még most is kézen forog s az abban alkalmazott s eléggé ügyesen színezett nemzeti viseletet illetőleg nagyban s általánosságban mintaképül szolgál.

NYILVÁNOS MULATÓHELYEK.

A polgárság akkori mulatóhelyei akkoron a «polgári lövölde» és «Augarten» (ad normam Bécs) valának.

A lövölde a jelenlegi lövész-utcza végén, a vámház-körutat, hajdan mészáros-utczát szegélyező, még létezett várfal mentében vala elhelyezve s a város végét jelezte. Az «Augarten» a mostani Erzsébetváros azon telkein terült el, melyekből utóbb az István-tér lett alkotva, s amaz oldalon szintén a város véghatárának volt mondható. A külső dob- és király-utczában, a Valero-selyemgyár most is létező tekintélyes épületét kivéve, mely után «selyemgyár»-utczának neveztetett a jelenlegi «gyár-utcza», alig egy pár ház, a többek között a most legközelebb lerombolandó «Vas-fürdő» és az árok-utcza szegletén most is fennálló Pallavicini örgróf tulajdonát képező egyemeletes ódon ház állott. Ezek közé ékelve néhány vászonfehérítő üzlet volt elhelyezve, a mi leginkább bizonyítja, mennyire elhagyott s kevés értékkel bíró

volt akkoron a városnak azon része. Mi roppant változást idézett elő a közel lefolyt fél század! — Általában azonban a mulatóhelyek, talán a színház s egy-egy ideiglenesen idevetődött circus kivételével, nem voltak oly látogatottak, mint jelenleg, mikor az ellenkező arányt tapasztaljuk. A látogatottságnak egyik főfeltétele hiányzott akkoron, mert az életmód általában sokkal háziasabban volt berendezve, mint a jelen korszakban, a mikor úgy szólván mindenki családotúl a nyilvános helyeken él. Reggelijét, ebédjét s vacsoráját mindenki otthon költötte el s az egészen a kivételes esetekhez tartozott, ha valaki künn a szabadban vacsorált. Ezen körülményre különösen azért emlékszem élénken, mert anyám nem hódolt az általános szokásnak, valamint reggelizni, úgy vacsorálni is mindig, tavasztól késő őszig, a szabadban szeretett.

Ezen általánosan dívó szokásnál fogva, nem is létezhetett abban az időben annyi kávéház, kioszk stb., mint jelenleg. Csak lassankint kezdték a fogadósok az udvarokat igénybe venni s «Garten-Restauratio»-nak nevezték azt el, ha valamely udvarban néhány elalélt oleander-bokrot állítottak ki — mintegy mutatványul. A legszolidabb s a legjobb hírnek örvendő kávéháznak akkoron általában a «kávéforrást» tartották, mely jó hírnevét

egészen a 70-es évekig tartotta fenn sértetlenül. Pedig bizony nagyon szerény berendezésű s még szerényebb méretekkel dicsekvő üzletnek volt mondható; daczára eme körülménynek, a jó kiszolgálat, a nyújtott italok izletessége s az ott egybeülő társaság válogatottsága, a mire akkor még sokat adtak, tartotta fenn jó hírét.

Kevésbé lakályos, de annál élénkebb volt az, mely a Wurm-Hof-ban létezett, ott, hol most Sárkány üzlete van elhelyezve. E már nagyobb méretek szerint berendezett helyiség gyűlpontja vala azoknak, a kik a lóvásárlási üzlettel s a mi ennél még fontosabb, de veszélyesebb is, a kártyajátékkal foglalkoztak s töltötték idejüket. E két kávéházon kívül csak a hét választó szálloda (ott, hol most a «Nemzeti Szálloda» áll) ódon kávéházára emlékszem; e kávéház előtt végig elhelyezett zöldre festett falóczákon egész napon át üldögélt a tétlenek csoportja, pipálgatva és csibukozva, a legfinomabb magyar s török dohány füstfelhőibe ölvén unalmukat.

A TANÓRÁK RÉMKÉPE JELENTKEZIK.

A «dolce far niente» gyermekéveink lassankint s fokankint tünekezni kezdettek, mert szüleink átlátták, hogy már komolyabban kell bizonyos rendszeres tanulmányhoz fogni, ha utóbb kétszeres fáradtsággal nem akarják pótoltatni a gyermekek által azt, a mit ily zsenge korokban játszva tanulnak meg. E célból egyenesen Drezdából lett meghíva számunkra, nem nevelő, de tanító képében Graff úr, a kin azonnal megérkezése után mi gyermekek annyira kifogtunk, hogy alig néhány hónapig volt képes állásában megmaradni. Sokkal szelidebb s ártatlanabb volt ezen különben derék fiatal ember, — a ki még most is él Drezdában mint nyugalmazott polgári iskolai tanár — sem-hogy egy főúri család két függetlenül felnőtt fiú-gyermekeinek legkevésbé imponálni lett volna képes. Nem csak mi fiúk, de velünk együtt az összes cselédség minden áron azon volt, hogy az idegent lépten-nyomon lóvá tegyék. — Ez pedig annyival könnyebben sikerült, mert mint szegény

tanuló a legszerényebb viszonyok között nevedvén fel, fogalmával sem bírt azon gyakorta fölmerülő csáboknak, melyeknek egy idegen fiatal ember a nagyszámú női cselédség, jó bor, gazdag étkezés «Scylla és Charybdise» között ki van téve. Daczára e rosszul sikerült pályafutásának, még most is agg korában a legnagyobb tisztelettel s örömmel emlékezik vissza a házuknál töltött kellemes napokra, annyival inkább, mert édes atyám meggyőződve Graff úr sikertelen működéséről, őt nagyatyánk ajánlata s befolyása nyomán igen előnyös tanítói állásba juttatta.

KARÁCSONYFA.

E lassankint tünedező gyermekéveim legszebb és legkedélyesebb emlékeit a karácsonyi ünnepek képezték; miért voltak ez emlékek oly drágák előttem s mi oknál fogva emlékszem vissza még most is örömmel amaz ártatlan ünnepélyekre, elmondám 1884 deczember 25-én a «Budapesti Hirlap» napi lapban.

E kis tárczacikknek azon részét, melyet mint naplókivonatot e keretbe tartozónak vélek, ide iktatom:

«Mikor az ember öregszik s az élet bajaival vívott harcok után kedélyünk fásulni s lelkünk komorodni kezd, alig van valami, a mi nagyobb megnyugvást s tisztább örömet képes szerezni, mint a multba vetett egy-egy pillantás, mely elének varázsolja azon kedélyes, csendes családi képeket, hol a háttérből valódi boldogság sugárzik elő s a gyermekkor tündér-álmai a szívárvány mosolygó színeivel vannak kifestve, szóval az élet tavaszát, létünk valódi hamisítatlan költészetét.

Ez emlékek hatása elenyészhetetlen; híven el-
kisérik az embert egész a sírig; a viharok el nem
söprik; a boldogság el nem mossa azoknak képét
soha; élénken élénk ragyog a messze multból is.
Hisz azoknak melegénél éledt fel kedélyünk elő-
ször s az ott szerzett benyomások gyakorolnak
mindenha legnagyobb hatást kedélyvilágunkra.

Midőn a ma beköszöntött karácsonyi ünnepek
alkalmából akarok valamit írni, csak ez emlékeket
kell magam elé idéznem, s azok hívó szavamra,
mint a mese tündérei megjelenvén, én újra átér-
zem ama kor ártatlan örömeit, édes boldogságát,
s képes vagyok híven elbeszélni.

Különösen a karácsony ünnepe tartozik kegyelt
gyermekkori emlékeim közé, és pedig azért is,
mert azóta sem láttam oly fenséges celebritással
megülve, mint családukban. Boldogult anyám
nemcsak mély vallásos érzületét, de az ő család-
jának ősi tradícióit is átplántálta a karácsony meg-
ünneplésében mi hozzánk.

A gyermekek nevelésének irányát illetőleg tel-
jes egyetértés létezett szülőim között, mindketten
azt tartották, hogy annak kedélyét kell első sor-
ban nevelni, s erre leghathatósabb módnak az
ígérkezett, hogy megkedveltetik vele a családi éle-
tet, ha annak fenséges költészete ihleti meg elő-
ször a gyermek viaszpuha kedélyét.

E mellett azonban puritán szigort gyakoroltak szorgalmunk s magunkviselete fölött.

Büszkén vallom, hogy gyermekkoromban tanultam meg dolgozni, illetőleg folyton foglalkozni, de egyszersmind kedélyesen mulatni is; e két akkor elsajátított tulajdont megtartottam mindvégig.

Édes anyám sokat örökölt atyjának költői kedélyéből s a vallás külső szertartásait is bizonyos költői áhitattal végezte. Különösen a mód, melylyel a karácsonyi ünnepeket és a Sylvester estéjét megünnepeltük, marad előttem feledhetlen. Szívvilágunk e napokban a nemes eszmék egész legióival gazdagodott meg, s a családi élet poésisa felmagasztosult szemeink előtt.

De hát talán a családi élet is más volt akkor; mintha ma már hiányoznék belőle ama patrjachalis fenség, melyet a vallás glóriája övezett körül, összeforrasztva a sziveket egy szent érzelemben; vagy talán csak én látom azt ridegebbnek ma már?...

No, de nem fűzöm tovább a reflexiókat, még komor hangulatot kelthetnének, a karácsony pedig a vidámság, a boldogság ünnepe.

Elmondom röviden, hogy minő lefolyású volt családjunkban az én gyermekéveimnek karácsonya. Német divat szerint ünnepeltük meg azokat, s e divatot, úgy látszik édes anyám honosította meg hazánkban.

A gyermekeknek, a mennyiben koruk által arra képesítve voltak, már deczember első napjaiban egy jegyzéket kellett készíteni azon tárgyakról, melyeket karácsonyi ajándéknak elnyerni óhajtottak. E jegyzékek oly szerkezetűek tartoztak lenni, hogy azokon kifejezést nyerjen a gyermek kedvencz eszméiről való felfogása.

Ha azok valamelyikén haszontalanságok és muló játékszerek voltak följegyezve, az szüleink részéről visszadobatott, s ilyenkor újat kelle fogalmaznunk.

Elérkezvén karácsony napja, ebéd után 5 órákor — akkor a divatos étkezési idő 2—3 óra volt — megkezdődött az ünnepély és pedig a következő sorrendben. Pont 5 órákor megjelent az összes cselédség. A teremben néma, ünnepélyes csend honolt. A családfő (mint valódi pater domus) mindegyikének kézbesített egy-egy karácsonyi ajándékot, szeretetteljes hangon buzdítá őket további hűségre, jó magaviseletre és végezetül szelid, jószágteli szavakban kifejezte azon óhajtását, hogy a jövő évet is házukban töltsék, mire a cselédek meghatottan távoztak.

Hat órákor háromszoros csengés hirdette a mi karácsonyfáink megérkeztét. Ekkor megnyílt atyánk nappali terme s mi gyermekek — öten voltunk — egy a szoba közepén elhelyezett nagy

asztalon, mindegyikünk külön megtalálta karácsonyfáját s az a körül csoportosított különféle ajándékokat.

Még most is előttem lebeg e szeretetteljes kép, az apának komoly, áhítatos magatartása, az anyának jóságos tekintete, a repeső öröm a gyermekarczokon, melyeknek pirján megtört a viaszgyertyák halvány fénye. Mily szívdobogva vártuk ezt évente, mennyi vágy és remény fűződött ez esthez, mily szorgalmasan tanultunk, hogy érdemesnek érezzük magunkat reá.

Az est azzal telt el, hogy mindegyikünk apróra megvizsgálta a nyert ajándékokat s mindegyikünk külön forró, hálás kézcsókokkal megköszöné azokat a boldog szülőknek. Irigységről vagy külön pártfogásról szó sem lehetett, hisz mindegyikünk azt kapta, a mit kívánt, s ez érzés különben sem találhatott volna utat kebleinkbe, mert az telis-tele volt igazi boldogsággal. Ilyenkor át lett engedve nekünk a tágas ebédlő s korlátlan jog adott bármily éktelen lármát csapni s forrongást jelenetezni. Mi sem természetesebb, mint hogy mi teljesen éltünk, sőt tán kissé vissza is éltünk e joggal, s gyermekkedélyünk tomboló kedve mindaddig nem ismert határt, míg álmoság és fáradtság szelidebb viseletre nem készítetett minket, szóval míg nyugodni nem tértünk.

Ezt megelőzőleg azonban szüleinktől néhány tanácsot és intelmet kellett meghallgatnunk. Az akkor hallott szavak mélyen vésődtek lelkünkbe s egész éven, mint intő jobb lebegtek előttünk.

Szóval az álom angyalai a legboldogabb gyermekeket ringatták karjaik között.

Midőn ez apró emlékek, mint megannyi édes reminiscencia, szemeim előtt megjelennek, csaknem zugolódásra fakad ajkam a végzet örök törvénye ellen s panaszkodva kérdem: hogy miért kell a gyermekévekkel a gyermek boldogságának is örökre eltűnnie?

Bocsásson meg a szives olvasó, ha talán kissé sokat is foglalkozám nagyon is subjektív természetű gyermekemlékeimmel. Tevém azt részben annak demonstrálásáért is, hogy a karácsonynak akkor azon módon történt megünneplése sokkal mélyebb nyomokat hagyott az emberek kedélyében, mint manapság, midőn az már nem egyéb, mint egy részről ajándékokkal való elhalmozása a hozzánk tartozóknak, más részről csakis külső mulatozás, mely helyenkint dorbézolásba fajul el.

Fentebb említém, hogy a karácsonynak a mai formák szerint való megünneplését vagy helyesebben magát a karácsonyfát édes anyám honosította meg hazánkban, s ezt joggal mondhatom.

Midőn szüleim Pestre jöttek első ízben telelni,

még sehol karácsonyfát (fenyőgalyakat) nem árultak, maguk szüleim is az első években papirosból készítették azt.

Az első karácsony, melynek megünneplésére visszaemlékezem, az 1828-iki volt. Híven emlékezem arra is, hogy az első években, rokonságunk tagjai, de sőt idegenek közül is számosan jöttek megtekinteni, mi módon ünnepeljük mi azt meg.

Hogy divatos kifejezést használjak, e mód akkor sensatiót csinált s minden szemlélője sietett azt megismertetni ismerőseivel, barátaival, de általános csak a 40-es években tudott elterjedni.

Előttem a karácsony megünneplése mindenkor oly kegyeletteljes tény volt, hogy azt elmulasztani súlyos veszteségnek tartottam volna. 1883-ig csaknem minden karácsonyestét családi körben töltöttem, részint édes anyámnál, részint fivéremnél, részint pedig az utóbbi években rokonaimnál.

Kivételt csakis az 1834., 1835., 1836. és 1837-ki évek képeztek, melyeket mint tanuló Miskolczon töltöttem. Az 1845. karácsony alatt Magdeburgban valék, az 1849-iki karácsony napokat pedig ezredemnél töltém Lodiban, míg az 1864-ikét Párisban, hol kétszeres súlylyal nehezedett rám az elhagyatottság és elszigeteltség komor tudata.

Az 1883-iki karácsony volt rám nézve a legszomorúbb, melyet valaha átéltem; ekkor halt meg

ugyanis barátom és atyámfia ifj. Ráday Gedeon gróf, honvédelmi miniszter, kinek derült családi tűzhelyénél annyi boldog karácsonyestét töltöttem el egy évtizeden át, azon időben, midőn már saját otthonommal többé nem rendelkeztem.

Mindamellett nyugodt, elégült kedélyvel mondhatom, hogy a karácsonyi ünnepek édes boldogságából hosszú éveken át kivettem részemet. Hála érte a Mindenhatónak! S ha most kissé ridegebb színben lép is elém a Megváltó születésnapjának évfordulója, vigasztal azon tudat, hogy örök sorsa az élőnek veszteségeket szenvedni, halottakat siratni.

Kivánok mindenkinek oly boldog karácsony-ünnepet, minőket én élveztem».

Mikor testvéröcsém Ármin 1886 november 28-án Ó-Budán mint koronauradalmi jószágigazgató meghalt, én Aszódon deczember hó 1-én végbement temetése után, fiaitól emlékül csak azon bronz csengőt kértem el, melylyel öcsém 20 éven át minden karácsonyestén jelt adott a gyermekeknek és cselédeknek, hogy felkészült a karácsonyfája.

GRÓF RÁDAY GEDEON ÉS PRÓNAY JÓZSEF EMLÉKE.

A karácsonyi ünnepeket dicsőítő emlékeim anynyira másod természetemmé váltak, hogy most, ha ez ünnepkor elhagyottnak, elszigeteltnek érzem magam, az elhagyatottság ez érzetében bizonyosan olyat cselekszem, ami életem valamely komoly és ünnepélyes mozzanata gyanánt fontos reám nézve. Így 1885-ben intendánsi állásomról való lemondásomat karácsony estéjén írtam meg a casinóban; nem szívesen nyújtám azt be s más részről érzém is, hogy hanyatló korom nem csekély feladatát képezendi az átmenet egy, habár nagyon fárasztó, de általam nagyon kedvelt állásból oly állásba, mely nagy előnyöket nyújt ugyan, nyugodalmasabb munkálkodást ígér, de nem bír többé a népszerűségnek s a könnyűvérű, művészi világ szeretetének ama csillogásával s varázsával, mely gyenge emberi lelkünknek annyira jól esik és ízlik.

A karácsonyfával összeköttetésben megemlékezem az imént gróf Ráday Gedcon, volt honvédelmi miniszterről.

Midőn az elébb intendánsi állásomról való lemondásomat említém, a mondottakon kívül még egy habár csak csekély, de mindenesetre rám nézve fontos ok bírt e lépésre.

Prónay József, belügyminiszteri államtitkár és gróf Ráday Gedeon, legmeghittebb barátaim közé tartoztak. Véletlen talán, vagy a közöttünk lévő valódi vonzódás kifolyása-e, de színházi dolgokat mindig e két barátommal közöltem s mindig azt találtam — s ez emelte e közlések becsét — hogy ők mindenkor elértettek engem, mert színészi műízléssel bírtak, de főleg bírtak gyakorlati ismeretével az életnek s különösen a színházi életnek. Mióta e két meghitt barátomat elveszítém, elárvultnak érzém magam s a jövőbe biztos és reményteljes pillantást vetni többé képes nem valék, — mert az én legbensőbb meggyőződéseim szerint legalkalmasabb személyiség a színházak intendánságát illetőleg, gróf Ráday Gedeon leendett volna. Én magam legalább mindig őt tűztem volt ki utódomúl e helyre.

Különös jelenség a Ráday nemzetség, amely annyi hajlammal s tagadhatlanul tehetséggel bírt a színházi ügyek vezetése körül.

A honvédelmi miniszter nagyatyja Pesten a német színházat igazgatta, saját vagyonának kárára ugyan, de különben a közönség és intézet meg-

elégedésére. Ennek fia, gróf Ráday Gedeon, két ízben igazgatja a nemzeti színházat; bármely véleménynyel legyünk is igazgatói tevékenysége felől, de annyit tőle megtagadni nem lehet, hogy az ő, különösen első ízben való igazgatása alatt, emelkedett ki, helyesebben mondva, emelkedett föl a magyar színészet csarnoka itt Pesten az addig elfoglalt alantós állásából. Ő ugyanis, bár ez valamint magának, úgy az intézetnek is tetemes anyagi áldozatába került, hozta divatba a magyar színház látogatását, s ez igazgatásban bizonyos könnyebb-szerű eljárást s módozatokat plántált át, melyekre ily kezelő intézetnek, az itt már létezett német színészeti viszonyokból kifolyólag okvetlen szüksége volt. S végre a harmadik generatio is adott volna egy talán mindkét elődjénél ügyesebb, tapasztatosabb s mindenesetre jobban gazdálkodó intendánst a most már országos nemzeti színháznak s m. k. operaháznak, — ha az időközben felmerülő viszonyok s utóbb a végzet nem más irányban rendelkezik vala.

Ki képzelhette volna azt, hogy Ráday Pál, Rákóczy Ferencz puritán cancellárjának utódai, mi kevéssé puritán hajlamoknak fognak hódolni, még pedig nem kivételesen, de generatióról generatióig. Sic fata tulere!

TIME IS MONEY.

E kis kirándulás után, a mely egészen a jelenkorig vezette elmélkedéseim fonalát, térjünk vissza eme elmefuttatás forrásához, — azon korhoz ugyanis, mikor még senki még csak álmodni sem mertte azt, hogy egy Budapestnek elnevezett, 450,000-nyi lakosságú fővárosban négy magyar színház fog működni.

Mikor a jelenkort kezdjük hasonlítani a régebben mult idők szokásaival s intézményeivel, lehetetlen, hogy a hajdan létezett primitiv közlekedési viszonyok s eszközök ne vonuljanak emlékünkhöz.

Aszód Pesthez $5\frac{1}{2}$ mérföldnyire van, illetőleg két postaállomás. Ezen utat egy roppant nagy, iszonyúan felpakolt hintóval, mely elé négy ló volt fogva, úgy tettük volt meg, hogy reggel elindulván Aszódról, délre értünk Kerepesre, itt harmadfél órát igénybe vevő ebédelés és etetés után, ismét körülbelül 3 óráig tartott, amíg végre nagy nehezen bevergődtünk lakásunkra, a hol végre egy napi fáradságos utat ki lehetett pihennünk.

Ha sietős volt az út, akkor Kerepesre előre küldetett egy fogat, amikor azután váltott lovakon körülbelül két órával előbb érkeztünk be, jól megjegyezvén azonban, hogy a Kerepesen való ebédelés semmi körülmények közt el nem maradhatott.

Atyám az újabbkor embere lévén s nem kedvelvén a családostól való utazást, soha négy lovon nem járt, hanem kitünő egy pár utazó lovat használt egy könnyű hintó, úgynevezett bricska elé fogva.

Az idő haladását véve tekintetbe, érdekes összeállítást illeszthetek ide arról, mely korban s mi viszonyok között lett megtéve későbbben ugyan ezen út.

Mint iskolát végzett ifjú már négy óra alatt tettem meg ezen utat. Mint világot látott ember s ügyes kocsis s lovas, három óra kellett. Utóbb elkészülvén ez út az 50-es években, lovaink pedig javulván, 2¹/₂ óránál alig tartott tovább.

Még valamivel későbbben a 60-as években már két óra, sőt egy óra 45—56 percz alatt hajtottunk be, — mert kifelé emelkedésnek menvén, mindig egy pár perczcel tovább tartott.

Most pedig 50 évvel utóbb egy óra alatt érünk ki, s ha esetesen annak szüksége fennforogna, egy nap három ízben is volnánk képesek a

különféle vonatok segélyével ez utat vaspályán megtenni, — lovas kocsin most már alig járván valaki, ha csak különczködésénél fogva nem választja az utazás ezen módját.

A GÓLYA HOZTA.

A harminczas évek elején, alig két-három évvel atyám halála előtt, különös esemény lepte meg a családot; eseménynek mondom, ha egy körülbelül 63 éves apának s egy 42 éves anyának 6—7 évi szünet után ismét gyermekök születik. Így történt az nálunk; s a kis Marit, hogy a gólya hozta, mindnyájan meg valánk győződve, noha kevéssel azután már kételyeim támadtak a gólya segélyével eszközölt szaporodás miatt, — amint annak helyén elmesélni nem mulasztandom el.

Hogy életem elejétől fogva minden egyes körülményre oly jól emlékszem, egyik főok épen az itt említett körülményben rejlik, helyesebben mondva keresendő. Anyánk rendkívül igénybe volt véve s idejét ugyan ügyesen kelle beosztania s elosztania egy csecsemő s egy már világba járó leánya között. E korszak a mi szabadságunk korszaka volt; — csakhogy otthon csend legyen, szívesen eleresztettek sétálni délelőtt, meg délután

is, rendesen a dadával s ha ez el volt foglalva, a pesztrával s Urbán urammal, atyám meghitt komornyikjával, aki mint felügyelő lőn mellénk adva.

Elképzelhető, mennyit láttunk s hallottunk e sétáink közben, s tettünk bizony nem egyszer olyasmit s hallottunk nem egyszer olyanokat is, melyeket tán jobb lett volna nem hallanunk s meg nem is tennünk. De más részről tagadhatlan az, hogy e szabad élet, melynek segélyével mindenüvé eljutottunk, nagyban előmozdította látkörünk tágítását, önállóságunkat s bátorságunkat, — s megvetette bizonyos tekintetben a gyermek agyában az észlelődés és szemlélődés magvát, mely legtöbb esetben helyettesíteni képes a száraz tanulmányt.

Emlékező tehetségemet s a helyekkel s eseményekkel való részletes megismerkedést rendkívül fokozta s emelte ama körülmény, hogy én már mint kis deák nem naplót még, de emlékkönyvet vittem, melybe sok reám nézve meglepő eseményeket vagy megtörténteiket bejegyeztem, természetesen gyermeki észszel és felfogással, de elegeteképen arra nézve, hogy utóbb általános képek s vázlatok előállítására képesítsen.

ELSŐ KÉTKEDÉS.

Atyám nagy beteg lett. Egy, orvosi tanácsa ellenére, de saját véleménye szerint hasznosnak s szükségesnek tartott, Carlsbadban töltött gyógyidény, őt a legnagyobb veszélybe döntötte. Naponta vártuk kimulását. Ezen aggályteljes napok alatt nemcsak szegény anyánk s mi gyermekek, de az összes háznép nagyon le volt verve, — a rendes teendőkre nézve megzavarva, — s a háztartás kerékvágásából egészen kibillentve. Én akkor kilencz éves fiú voltam, kedvence a házbelieknek általában, de elbecézett kedvence különösen a női cselédségnek; mindig jókedvű valék s élénk, tréfára s játékra kész; sohasem vádaskodtam s a hol lehetett vagy kellett, védője és ügyésze valék a cselédeknek fölebbvalóikkal, vagy szüleinkkel szemben; megtakarított filléreimet közöttük osztottam szét, hogy legyen kendőre, pántlikára, — meg hogy legyen dohányra, meg borraivalóra.

Egy éjjel — atyám halála napját megelőzőleg —

a gyermekszobában elhelyezett ágyamban feküdtem, álmatlanul s keservesen sirva az atyám kétségbeejtő állapotáról hallatszó hírek felett. Az összes cselédség talpon volt, s így természetesen a női cselédek is. Nővérem szobalánya Rézi, egy igen csinos szőke leány, hallván a mellékszobából zokogásomat, bejön hozzám s eleinte csevegni s utóbb vigasztalni kezdett. E vigasztalás közelebbi érintkezésbe hozván a csinos lánynyal, nagy hatással volt reám; — és én e percztől fogva meg voltam győződve afelől, hogy egyedül a nők képesek bennünket, ha szenvedünk s valamely nagy fájdalomtól lesujtatunk, valóban megvigasztalni. Ez időtől fogva Rézit nem akartam többé nélkülözni, mindig körülötte és mellette valék, amiért gyakori korholást kellett tünnöm. A korholással azonban mit sem gondoltam, s habár titokban, de mégis minduntalan találkoztam vele, az ő előzékenysége által erre felbátorítva, — s hizelegtem neki, a mit szivesen engedett és fogadott.

E csekély esemény nagy hatással volt jövőmre, mert anyám kevéssel azután, a látottakból s hallottakból meggyőződván a felől, hogy lehetlen élénk vérmérsékletű figyermeket a sok női cselédség környezetében helyesen nevelni, — gyorsan s véglegesen határozott mindazokra nézve, melyek utóbb jótékony s helyes befolyással voltak nevelé-

sünk irányára s vitelére általában. Nem ok nélkül állítom tehát, hogy életem minden nevezetes fordulatóban mindig a nő volt azon tényező, mely cselekedeteimet irányozta s ez által végzetemet uralta és kormányozta. Nem panaszképen említem itt azt fel, mert szívesen s mintegy akaratlanul engedtem mindenkoron ama befolyásnak, melyet a nők reám gyakoroltak, meggyőződván a felől, hogy finom érzék, tapintat s kedély dolgában hasonlíthatatlanul felebb állanak nálunk férfiaknál.

ATYÁM HALÁLA S MÁR AKKOR IS:
A NEMZETISÉGI KÉRDÉS.

Atyám súlyos betegségéből föllábalni többé képes nem volt; s csakugyan néhány hét leteltével 1833-ik évi szeptember havában, alig 66 éves korában kimúlt, hagyván hátra egy özvegyet s öt árvát, miután három fiú kicsi gyermekkorában, a húszas évek alatt itt Pesten uralgó veres himlő- és vörheny-járványnak esett áldozatul.

Mint a dunántúli ágostai hitvallású evangélikus superintendencia világi felügyelője, sokat s sűrűn érintkezett s közlekedett az ágostai hitvallású lelkészekkel, mely tevékenysége közben tapasztaltak nyomán megkedvelte felekezetünk német s magyar, de gyűlölte annak tót ajkú papjait. Mint rendkívül felvilágosodott s humánus férfi, csakis valamely fontos ok gyökeresíthette meg kebelében e gyűlöletet. Ezen ok a már akkor virágzó panszlavisztikus üzelmekben volt feltalálható, melynek fő támaszai felekezetünk tót ajkú lelkészei valának; lelke s valódi vezére e mozgalomnak

lévén Kollár János, a pesti evangélikus tót egyház hirhedt lelkésze. Atyám azon meggyőződést táplálta, hogy a szláv eredetű emberek majdnem kivétel nélkül kétszinűek s mint ilyenek, alázatosak nagyon, de meg nem bízhatók s valódi társadalmi műveltségre képtelenek. Mindig azt mondogta: a tót lehet külsőleg pallérozott, de mint valódi intensiv műveltségre képtelen, mindig csak barbár marad. Édes atyám eme, a most már szláv nemzetiségről annyi évvel ezelőtt elmondott véleménye még most is bír némi fontossággal s tekintve az azóta tapasztaltakat, s hazánk ama napok óta lefolyt történetét, talán több alappal bír, mint sokan hitték akkoron, mikor e drasztikus vélemény nyilvánulását inkább csak atyám élénk vérmérsékletének tulajdonították közel állói s ismerősei.

Atyám halálos ágyán, midőn anyánktól s tőlünk gyermekektől búcsúzott, élőszóval meghagyta, hogy temetése legyen egyszerű, szónoklatot csakis Kalchbrenner pesti német lelkésznek van megengedve felette tartania, pesti magyar egyház akkor még nem létezőn. Különösen kikötötte azt, hogy Kollár lelkész semmi szín alatt ne szónokoljon, de még jelen se legyen temetkezésén.

Atyám halálos ágyán mondott eme öntudatos szavai s többi élőszóval előadott rendelkezései

nagy s maradandó benyomást hagytak hátra gyermeki kedélyemben. Azon nyugalom, melylyel mindazt élete végperczében elmondotta, a halálról való elijesztő képzelmet lelkemből örökre elűzték ; a halál fogalma elvesztette reám nézve a rettenetesnek benyomását s inkább egy öntudatos, kedélyes s sokat jelentő búcsúnak vette föl szerepét. Ez volt azon benyomás, melyet az önmagával kibékült haldokló szülének szavai az őt körülálló siránkozó családra előidézett. De az élet maga azután e megadásteljes érzést sokban megváltoztatta, mert a családfő kimúlása, ezt gyermeki észszel is csakhamar felértem, válságos helyzetbe juttatta családunkat.

Annai bizonyos, hogy gondatlan, öntudat nélkül átélt kedves gyermekéveim itt véget értek ; ami azon túl bekövetkezett, az mind már maga az élet, a korán beköszöntő élet volt, mely nem enged többé képzelődnünk, hanem a szigorú való által tart ébren s int bennünket komolyságra s megismertet, amint mondani szokás, az «élet gondjaival».

Nem kell s nem szabad azt gondolnunk, hogy a gyermekeknek nincsenek gondjaik ; vannak bizony, még pedig feles számmal ; csak hogy a gyermek gondjait elsepri a könyár, a férfi gondjai pedig mély, kitörölhetlen barázdákat vésnek keblünkbe.

A KÉTELY RENDESEN A VÁLSÁG ELŐHIRNÖKE.

Atyám halála válságteljes helyzetbe juttatta családjunkat, az egymást láncszemek gyanánt érintő események s körülmények egész sorozata képében.

Nagy szerencse volt az, reánk fiúgyermekekre nézve, hogy atyánk utolsó tette mintegy az vala, hogy Hunfalvy Pált fogadta fel mellénk nevelőül. Ez által legalább egy irányban, bizonyos megnyugvás lőn előidézve, mert egy komoly, mindenki által dicsért férfinak belépése a családba akkor, midőn a családfő megszűnik lenni, bizonyára csakis megnyugvást szülhet.

Anyám magyar özvegyiségre jutott, ami akkoron annyit jelentett, hogy független bár, de mégis erkölcsileg felelős birtokosa, helyesebben mondva birlalója lett az összes vagyonnak. De anyámnak, mint külföldinek s így tehát nem szívesen látott s túrt tagja családjunknak, sokkal több akadályal kelle megküzdnie, mint más, az ide való viszonyokkal némileg ismerős özvegynek. Hogy pedig

a viszonyokat nem ismerte, annak tulajdonképen édes atyánk volt az oka, aki soha semminemű családi, akár pénzbeli, akár gazdasági vagy peres ügyeket, sem az azokra vonatkozó ismertető adatokat nejevel nem közlöt. Még inkább megnehezítette anyám állását, egy épen kevésse atyám halála előtt elvesztett fontos családi per, mely szerint a férfi-ágnak 250,000 forintnyi összeget kelle a leány-ágnak fizetnie.

Miután pedig anyám az összes Podmaniczky ősi javak egy negyedét bírta, ő reája 62,000 forint esett mint lefizetendő összeg, ami, tekintve az akkori pénz- s hitelviszonyokat, rendkívül nagy összegnek volt mondható.

Roppant hátrány volt anyámra nézve az is, hogy az akkor uralgó viszonyok következtében a magyar nyelvet nem sajátította el. Eme körülmény következtében a családi ülések alkalmával, melynek akkor a sok közös vagyon miatt sűrűen tartattak, nemkülönben a gazdaságban való érintkezést illetőleg, mindig tolmácsra szorult, ami nem csekély alkalmatlanságára s bajára volt számtalan esetben s nem egy ízben érzékeny következményekkel járó félreértésre s összekoczczanásra szolgáltatott alkalmat.

De édes anyám tennkölt lelke s a családja s új hazája iránti forró szeretet, joggal mondhatnám

lelkesedés, csakhamar le tudta mind győzni az eléje gördülő akadályokat. Erélylyel s mégis gyengédséggel s elővigyázattal tudta megragadni családunk hajójának kormányrúdját, amint ez a tanuló koromból egybeállított naplótöredékeimből bőven ki fog derülni.

MÁSODIK RÉSZ.

TANULÓ-KOROM.

1834—1844.

ANYÁM EMLÉKE.

Az ősiség korában, szerény véleményem szerint legalább, az örökösödési rend, s abból kihatólag a különmű családtagok közötti viszony, fölötte fonák s nem ritkán a családi békét felzavaró s felháborító volt.

Általában véve ugyanis, a figyermek vagy figyermekesek valának az egyedüli örökösök.

A család női tagjai igen mostoha elbánásban részesültek, kivéve azon családokat, de ezek a a dolog természetéből kifolyólag ritka esetek valának, a hol az összes birtok női ágra szóló vala, mely esetben a gyermekek nemi különbség nélkül egyformán osztakoztak.

De még ez utóbbi eset beálltával is, minden csak képzelhető s megengedhető s meg nem engedhető megtörtént arra nézve, hogy a leányok háttérbe szoríttassanak, s a fiuk részei — melyeknek pedig a leánygyermekes osztály részeivel egészen egyformáknak kellett volna lenniök —

lehetőleg gyarapíttassanak s értékesebbekké tésenek.

A fiu- s leánygyermek közötti egyenlőtlenséget az osztályrészeket illetőleg leginkább példák által lehetséges illusztrálni. Így például a mi családunkban, kevés lévén a női ágat illető birtok — egy-egy figyermekre körülbelül 4500 hold első rendű legjobb minőségű birtokrész nézett, — holott nővéreinknek alig 3—400 holdnyi csekély birtok jutott osztályrészül. Ezen egyenlőtlenség, melyet sokat s gyakran hallottam emlegetni, engem mint igaztalanság rendkívül felháborított, s arra bírt, hogy anyámnál jelentkezve egész komolysággal előadjam neki, miszerint jövődöbéli osztálybeli előnyeimről lemondok nővéreim javára; anyám először megdicsért, a miért szívem jó sugallatának engedtem, de utóbb leszi-
dott s elkergetett, azt mondván: *Mische dich in keine Dinge, die du nicht verstehest!*

Az egyedüli, de nagyon ephemer értékű előnye a leányoknak az volt, hogy a közös vagyonnak kellett fedeznie kiházásításukat, holott a figyermekre nézve ez irányban semmi gondoskodás nem történt, a mely körülmény nem ritkán váratlan s így tehát rossz hatással volt, előre nem látott terhet róván azok vállaira, a kik még szüleik életében alapítottak családot, illetőleg megnősültek.

A magyar apa mindig a fiuk gyarapításáról s a család megörökítéséről beszélt, de daczára e beszédnek s szószaporításnak, felnőtt fiaival gyakran rosszabbúl bánt, mint cselédjeivel, s oly szűkre szabta a megélhetésre szükséges évi járandóságot, vagy pedig épen nem szabta azt meg, hogy legtöbb esetben a fiú, ki mégis sokat emlegetett családjához méltóan kivánt élni, adósságokba merült, mielőtt vagyonhoz jutott.

E visszás körülmény, egészen a jelenkorig maradt meg egy bizonyos fokig, mert a magyar ember semmitől sem iszonyodik annyira, mint a rendtől s saját legbensőbb viszonyainak őszinte megismerésétől. Hisz még most is, mikor pedig az ősiség már rég ideje nem létezik, irtózunk egy végrendelet elkészítésétől s életünk biztosításától, mert mindkét esetben bizonyosnak tartjuk halálunkat, — mintha a kaszás tőlünk kérdezné, mikor jelentkezhetik?

Régebben, ha egy ifjú ember megházasodott, az egyedüli, a miről roppant érdeklődéssel gondoskodtak, az volt: hogy legyen jó négy lóva, egy pár liberiába bujtatott cselédje s néhány lehetőleg gyakorlatlan szerkezetű hintája. Pedig sem a négyes fogat, sem a cselédek, sem a járművek nem képezik véleményem szerint valamely kellemes otthonnak első s főfeltételeit.

Általában véve nem csodálom, ha a magyar ember a fiú képében mintegy megörökíteni ügykezett a családot; érezték azt őseink épen úgy, mint mi érezzük, hogy a magyar faj csak úgy s addig tarthatja meg hazáját, — ha földét birlalja a maga miveli.

De ezen szerintem is egészen helyes alapeszmével, a birtokok, illetőleg vagyonnak a végtelenig terjedő elosztása s eldarabolása, — semmi nemű összefüggésben nem csak nem volt, de mintegy inkább elősegítette azt, mitől óvakodni kívántak az öregek.

Ily megfoghatlan eljárást nem egy esetben tapasztalunk a régiéknél; — szerintem azért, mert az önzés tulajdonsága a régibb időben rendkívül ki volt fejlődve a társadalom épen azon rétegeiben, melyekről e néhány sor szól.

Ha már úgy gondolkoztak s ez eszmemenetnél fogva gondoskodni kívántak a család megörökítéséről a férfi-ágban, — miért nem fogadták el vezér- s alapeszméül a hitbizományt, a melynek segélyével, — ha okszerűleg van átültetve az életbe, — a családtagok fentartásáról s magának a családnak s nevének is megörökítéséről gondoskodni lehetséges.

Mikor arról van szó, hogy magyar vagyok, minden más általános jellegű eszme, — mint jog-

egyenlőség, testvériség, a gyermekek iránt egyformán átértzett szeretet, s a természet joga — azonnal háttérbe szorul.

E maroknyi magyar nép, mely egy ezredév óta képes e területen, ha elméletileg nem is, de gyakorlatilag nagyjában mégis csak rendezett viszonyokat fentartani: — megérdemli, hogy amaz eszméknek s elveknek fel ne áldozzuk, mely eszmék s elvek sok szépet, talán dicsőt is eredményeztek már, — de állandót még nem.

Ha tőlem függene, — ez alaptételből indulva ki, mindenkinek megengedném. sőt megkönnyíteném, hogy vagyonának felét hitbizományyá alakítsa át, — másik fele többi gyermekeinek jutván osztályrészül — legidősebb fia, vagy ennek nem léteben legidősebb leánya részére; a kinek jövedőbeli férje, miután hitbizományt birlaló s így tehát precifiált leányt vesz nőül, köteles volna felvenni ama deficiált család nevét.

Az angol családok így tartják fenn magukat, nagy hasznára a brit államnak s angol fajnak. — Nálunk csodálkoznak azon, hogy az angol felsőbb s vagyonos osztály oly könnyen teszi le a maga s veszi fel a más nevét; nem gondolnak neveik becsben tartásával, oly formán okoskodnak az emberek. Pedig nem úgy van; hisz éppen azért, minthogy nagyon becsülik a név varázsát s azon

családokat, melyek e neveket birták, — hajlanak könnyen s szívesen névcserére, vagy más névnek föl vételére.

Ne gondolja senki, hogy aristocratikus dölly mondatja velem e szavakat; — sohasem voltam aristocrata, kedélyemnél, neveltetésemnél s hajlaimaimnál fogva inkább a democratia felé vonzódtam; de — mint felebb említém már — mindenek előtt magyarnak érzem magam, s csak ha ez öntudatom megengedi, akkor lehetek akár aristocrata, akár democrata, vakbuzgó vagy akármi más nézetű s meggyőződésű.

A «suprema lex esto» háttérbe szorít mindent, a mi ha veszélyeztetni nem is, de legalább is megingatni képes az ős eszme felvirágzását s terjedését.

Már pedig akár mit mondjunk is, akármi meggyőződést tápláljunk is politikai elvek s eszmék tekintetében, azt tagadnunk nem lehet, hogy a családi névnek, illetőleg a családunkról való fogalomnak, mely e névvel szoros kapcsolatban van, rendkívüli nagy hatása van egész lényünkre, gondolkozásmódunkra s eszmeirányunkra. Ezek nem aristocratikus büszkeség mondotta szavak, hanem a családiasság folytatólagosságában rejlő egészen természetes érzelmek; e tekintetben mindnyájan egyformák vagyunk s teljes mérték-

ben democraták, — mert a herczegtől kezdve a városi polgárig s azontúl a paraszt emberek milliói így gondolkoznak s éreznek, mert mindegyikök büszke ősei nevére, melyhez sok szép s jó emlék tapadt, — restelli s jóvá tenni ügyekszik pedig ősei bűneit s tévedéseit az által, hogy a rossznak példáján okúl s vezekel.

Ezen a mi viszonyainkhoz fontos adalékul még föl kell említenem az «özvegyi jogot», — mely a magyar nemzet a nők iránti lovagias érzelmeinek maradandó emléke marad ugyan mindörökre, de ott, hol családok fentartásáról volt szó, épen nem volt a maga helyén.

Nem nevenséges állapot volt-e az, látni egy családos apát, az élet delét már jóval túlhaladott férfit, a ki még mindig anyja, mint «magyar özvegy» gondnoksága alatt nyögött; semmiről s semmiben sem lévén képes önállóan rendelkezni; — a ki nem önmaga, hanem mindig csak anyja eszméi és bogarai segélyével gondolkozott s okoskodott. Volt eset reá, hogy 40—50 éves családapa naponta kapott édes anyjától csak épen anyi aprópénzt — az akkori szólásmód szerint — a mennyit az öreg asszony a maga korának izlése és elvei szerint elegendőnek tartott arra nézve, hogy abból egy család elmulasson és idejét jól töltse. Ismertem magyar özvegyeket, a kik egy

fél századon át bírlalták a család, illetőleg a mellékonokok jogosan őket megillető, — sőt gyakran neveikre is írt birtokokat. — A rokonok éheztek, mialatt az özvegy nagy házat vitt s saját női ágon lévő rokonai számára gyűjtötte a filléreket az éhezők vagyonából.

Hogyan tudott ezen abnormitás megférti a családi vagyon s név iránti oly sokat emlegetett tisztelettel s hagyományosnak tartott ragaszkodással? Erre választ egyedül azon számtalan egymással homlokegyenest ellenkező nézetek, szokások s törvények volnának képesek adni, melyektől társas s nyilvános életünk csak úgy hemzsegett.

Édes anyám mint «magyar özvegy» (hajdan a magyar özvegy élte végeig vagy legalább újból való férjhezmeneteléig gyászruhát viselt) gyermekei irányában a legnagyobb előszeretettel, figyelemmel s gyengédséggel járt el. Pedig néhez, sőt mondhatnám igen kényes viszonyok között találta magát, mert öt élő gyermekei közül a két legidősebb már-már eladó hajadonok valának, míg az ötödik egy csecsemő-gyermek, — és ez ellentétek közé beléékelve két fiú nevelése is volt reá bízva, akik az összes család ifjabb ágá-

nak egyedüli reményét képezték, a másik ágon gyermek nem létében.

Az idősebb hajadonok egészen más életmódot áhítoztak, mint a mely életmód illetet volna az úrfiaknak s a csecsemő-leánykának. Anyánk nem ritkán igen visszás állásba jutott, mert azt sem tudta, kinek s minek tegyen eleget. A nagy világba járni s dadáskodni, meg nevelőkkel s vásott fiúkkal is bajlódni egyszerre támasz és segély nélkül, ez oly feladat volt egy szeretetteljes anyára nézve, a mely nem egyszer aggálylyal hálózta körül úgy is lehangolt kedélyét, — mert nem birt sem nevelésénél, sem fájánál fogva azon önállósággal, bátorsággal s erélyességgel, melylyel a magyar nők majdnem általánosságban dicsekedhettek.

Anyám családi tanácsa, hogy úgy mondjam, akkoron három tagból állott: Thaisz András bácsiból, mint családunk tabularis prókátorából; — Hunfalvy Pálból, mint nevelőnkéből; — és Delcourt kisasszonyból, egy igen derék, hű s hozzánk s különösen édes anyánkhoz rendkívül ragaszkodó francia legitimista érzelmű nőből, akire idősebb nővéreink nevelése volt bízva. — Hála az égnek, akkor még sem bonne-ok, sem oly nevelőnők nem léteztek, akik mindent tudnak s mindent tanítanak; a «cocotismus» ez újabb kinövése akkoron még nem volt divatos czikk.

E családi tanács a következő igen czélszerű határozatokat hozta:

a) Mindenek előtt a gyászidő legnagyobb részét falun Aszódon ősi fészünkben fogjuk tölteni, részint azért, hogy a szegény atyám halálát követő izgalmakat visszavonultságban kipihenhessük; — s részint azért, hogy anyánk a gazdaság viszonyai-
val s vagyoni állásával a családnak teljesen s rész-
letesen megismerkedhessék.

b) Elhatározott, hogy öcsém s én Hunfalvy Pál nevelőnk által kísérve, egy távolabb eső tősgyökeres magyar városban fogunk, az akkori szokáshoz képest, nyilvános iskolába küldetni; — főleg azért, mert a családi tanács igen jól belátta azt, hogy nők között gyermekeket helyesen nevelni nem lehet; — részint és pedig főleg azért, hogy mi fiúk, az akkor felmerülő s mindinkább terjedő eszméknek hódolva, teljesen megmagyarosodjunk. S épen ez oknál fogva lett kiszemelve Miskolcz városa, mely akkoron úgy mint most egy ágostai hitvallású gymnasiummal bírt, a mely jó hirnek örvendett, s a mely városban magyar szónál mást alig leend alkalmunk hallani.

c) Thaisz András véleménye szerint elhatározott továbbá, hogy a család iránti deferentiából, anyánk családostul felránduland, mielőtt még falura vonul vissza, Pozsonyba, a hol Szirmayné —

br. Podmaniczky Terézia, elhalt atyánk egyetlen még életben levő testvére, mint magyar tekintélyes özvegy lakott. Ezen eljárást Thaisz András különösen azért tartotta szükségesnek, mert atyánk — mint ezt «Naplótöredékeim» első részében meg is említém — nem valami nagy kegyben állott családjánál s nejét anyánkat nagyra tartva, nem igen engedte, hogy túl a rendén szoros viszonyba lépjen mindazokkal, kiknek társaságát atyám nem tartotta sem nagyon élvezetesnek, sem pedig valami szerfelett tanulságosnak s kellemesnek egy oly kitünő nevelésnek s magaviseletnek örvendő idegen nőre nézve, mint a milyen az ő neje volt. A hányszor társadalmi közelebbi érintkezésekről volt szó, atyám rendesen azt mondotta: «Zehn Schritte vom Leib» — mi által bőven indokolva tartotta az anyánk által tanúsítandó eljárást s magatartását.

De Thaisz András egészen helyesen okoskodott, midőn azt mondá: a mit Podmaniczky Károlyné cselekedett, azért nem ő, hanem férje volt felelős, de a mint Podmaniczky Károly özvegye jár el, a felelősség mind ezért a «magyar özvegy» vállait terheli.

Ez itt feljegyzett határozatok közül a c) alatti került a dolog rendje szerint először is végrehaj-

tás alá. Ezen Pozsonyba tett kirándulásunk örökké emlékezetes marad reám nézve, részint mert első útam volt ez, mely Aszód vagy Pest határán túl vitt, részint pedig és főleg azért, mert ez utunkat gőzhajón tettük meg, az utazásnak oly módja, mely akkoron reánk gyermekekre nézve valami egészen új látvány- s meseszerű alakot öltött. Az indulás előtti nap alkonyán lett a különféle ágy-nemű a hajóra szállítva, hogy ott este elhelyezkedvén, az éjt a hajón töltsük, — mert az indulás órája hajnali 5 óra volt akkoron. A kinek valaha az életben volt alkalma egy számosabb tagból álló család közelebbi viszonyaival megismerkedhetni, annak fogalma lehet arról, egy ily különleges, az újdonság varázsa által ingerlő utazás mi rendkívüli esemény szerepét vette fel eddigelé egyhangú gyermekélményeink folyamában. Minden új volt előttünk, — a hajó s annak belső berendezése egy magában álló világ színét viselte képzelmeink s az ismeretlentől rettegés benyomása alatt. Az újdonság ingere és a kíváncsiság azonban csakhamar legyőzte a bennünk létező idegenkedést, s mi felhagyva a feszélyel, berendezkedtünk, mintha egy új lakás állott volna rendelkezésünkre. A felizgult képzelő tehetség és idegesség nem igen engedett aludnom s mire reggel öt óra előtt megszólalt a három szokásos ágyú-

dörgés s megindult a kerekek lármás mozgása, már talpon valék s csak nevelőnk által csitítva s tartóztatva, tudtam megmaradni csendesen, fekhelyemről lesve a kapitány vezényszavát, a matrózok sürgését és forgását, s mind azt, a mi körülünk feltűnő és ismeretlen végbe megy.

A két napig tartó út közben látottak s tapasztaltak, örömmel s meglepetéssel töltöttek el; Vác, Visegrád, Esztergom, Komárom, mind magyar nyelvi nevezetes pont, melyek nevelőnk magyarázata s felvilágosításai nyomán egy új, előttünk eddig elismeretlen világba helyeztek át, egy mesészerű világba, mely jóval túlhaladta eddigi látókörünket. Minden nagyszerűnek, szépnek s varázshatalomtól körülövezettnek tűnt fel előttünk; a hajón való életet azonban csakhamar megszoktuk s megszerettük, mert dolgunk más, mint az ismeretlent bámulni s lesni nem volt, — időnk a játszásra s hancuzodásra maradt elég.

Pozsony elé érve az akkor már kész koronázási domb s a várrom volt az, a mi leginkább felkelté kíváncsiságunkat. Nagynénénk rendkívül szívesen fogadott, s tőle telhetőleg azon volt, hogy az őt anyánk részéről ért megtiszteltetést előzékenységgel s nekünk szerzendő időtöltés s mulatozás által viszonozza.

Nagynéném szállásán rendkívül mulattattak

éneklő madarai, — mert ez újdonság volt reám nézve, miután Sándor nagybátyámnál az akkori divatnak megfelelőleg, csak is a zenélő órákat bámulhattam s hallgathattam. A zenélő kanári s másnemű madarak hangversenye egészen elragadtott s a nagynéném körében élő társalkodónő nem győzte soha eléggé gyorsan ismét felhúzni az egyszer lefutott óraműveket. Nagynénémnek nemcsak zenélő madarai, de zenélő szekrénye is volt, — de ez, formája nem lévén természetesen oly tetszetős, mint a madarak külseje s tarkabarka tollazata, — nem volt képes annyira kivívni tetszésemet, mint a tollas dalnokok víg csevegése és danája.

Pozsonyban még rendkívül érdekelt ottani gymnasiumunk, illetőleg lyceumunk megtekintése, mert azt mondták nekünk, hogy idővel philosophiát, physicát és jogot hallgatandók ide fel fogunk küldetni.

A várrom, székesegyház stb. látnivalók csekélyebb vonzerőt gyakoroltak reám, de annál inkább felvillanyozta kíváncsiságomat a br. Prónay Istvánnal való ismeretség, a kit nagynénémknél láttunk először. Báró Prónay István nyulánk természetű, keleti barna, az olasz arczélekre emlékeztető vonásokkal, feltűnő szép és szellemdús kifejezésű fiatal ember volt, a ki különösen azért érde-

kelt, mert mint festőművészettel foglalkozó s így tehát körülbelül páratlan a maga nemében, — egészen külön állást, szellemi fölény által megvilágítottat, foglalt el. Utóbb e fiatal mágnásfestőművész csakugyan Münchenbe költözött, a hol mint Kaulbach egyik legkitünőbb s rendkívül kedvelt tanítványa feltűnő előmenetelt is tett a festőművészetben. Későbbi időkben, Pesten mutatván sokat, s egyik legkedveltebb a fiatal úri hölgyek által különösen becézett tagja lévén a nagyvilágnak, mindenütt e néven volt ismeretes: a festő. Jelenleg nejével Péczelen él; kis falusi lakában hajdani művészi foglalkozásának még néhány példánya szemlélhető, — emlékül egy fényesen megkezdett, de utóbb, fájdalom, végképen elhagyott pályának.

A pozsonyi út, annak élményei s tapasztalásai bizonyos önállóságot öntöttek belénk fiúkba, — mintegy előízéül annak, a mi majdan végbemennend velünk, ha elhagyva nem sokára a családi tűzhelyet, elköltözünk idegen földre. Szinte borsódzott a hátam, a hányszor erre gondoltam!

Utóbb a gőzhajóval való utazás természetesen nagyon divatba jött, mert hasonlítva az utazás e nemét a nehéz bárkáinkban, többnyire döcögős

rossz utakon tett s fölötte költséges utazásainkkal, — valódi gyönyörnek volt mondható a hajón való szabad járás-kelés.

Bezzeg mikor gyermekkoromban először szálltam hajóra, nem gondoltam, hányszor s mi különös alkalmakkor fogom még igénybe venni a közlekedés ez először reám oly idegenszerű hatást gyakorolt eszközét.

A gőzhajózást ugyanis én s valószínűleg velem együtt utóbb mások is, mikor már ily ügyekkel bőven foglalkoztam vagyis foglalkoztunk, — felhasználtam légyottak berendezésére. Mily kellemes meglepetés volt az, egy-egy szép nővel esetesen egy darab utat együtt tehetni meg; esetesen mondom, mert a véletlen mindig nagy szerepet játszik Amor mindennemű kalandjai alkalmával; a szerelem egy kis szerencse nélkül csak nem lehet el!!!

Hisz a gőzhajón órákig lehattunk el s járhattunk fel s alá anélkül, hogy ismertük egymást; véletlenül azután közeledtünk egymáshoz s elcsozáltunk azon, hogy még nem akadt alkalmunk egymással megismerkedetni. S végre ha már megismerkedtünk, mért ne toldanám meg útamat néhány állomással, hogy a szegény elhagyatott magában utazó nő idejét egy kis csevegés s együtt étkezés által megrövidítsem.

Fiatalság fiatalon gondolkozik, mondám egy helyen, de a fiatalság édesen és melegen tud érezni is, s ezzel lerója nem egy a fiatal gondolkozás okozta bűnét.

A bűnbocsánat a javulás jutalma!

AZ ÖSI FÉSZEK.

A gyermekek nevelését illetőleg, mint általában sok más ügyeinkre nézve, részben még most is tapogatózni vagyunk kénytelenek.

Az 1848-iki események természetesen döntötték mindazt, a mi régebben létezett s ebből kifolyólag a nevelési rendszernek is egészen meg kelle változnia. Annyival gyökeresebbé alakult át e változás, mert éppen a jólelkű szülők — a forradalom utáni évek alatt teljesen paragon hevervén a köz- s társadalmi ügyek — mintegy ösztönszerűleg, ha meggyőződésből nem is, egész erővel, még pedig tagadhatlanul nemes s jó szándéktól vezérelt erővel, gyermekeik gondos nevelésére vetették magukat lelkök s szülei szeretetök egész hevével.

Eme igen tiszteletre méltó ügyekezett eredménye gyanánt mintegy két nemzedéket adtunk e hazának, a mely tulajdonképen semmi rendszeres nevelésben nem részesült, mert azon mód, mely

szerint fel lettek nevelve, teljesen szakított ugyan, a körülmények kényszerének engedve, a múlttal, a nélkül, hogy annak helyébe valamely át- s meg-gondolt, az újabb viszonyoknak megfelelőt lettek volna képesek állítani. Hisz nem csoda, hogy így képződtek viszonyaink, mert e jelenség egész tel-jességében viszonyainkból fejlődött ki, valóság-os átokká az ifjúságra nézve. Nem csoda, mon-dám, mert történelmünk egy tollvonással megsem-misült, a hajdani jogállapot — olyan a milyen — megszűnt lenni, a classicus nevelést ennek kö-vetkeztében szükségtelennek, sőt károsnak tar-tották; a reális nevelésről való helyes felfogás pedig még nem létezett, nálunk legalább. Vaktá-ban tapogatózott mindenki, s a saját elvei s né-zetei szerint nevelte fel azon emberi lényeket, a kik azután utólag bizony nem mindig a saját kényök s kedvök szerint élhettek. Számatalan embriója keletkezett társadalmunknak, a kik a régít nem ismerték s így tehát abból sem erkölcsi erőt, sem öntudatot, sem kitartást meríteni nem tudtak, a jelent pedig, mind szerintük s mind a szerint, a mit hallottak s láttak rosszat, ismerni nem akarták s megvetették. E szegény fiatalság valóban elmond-hatta a költő szavaival élve: Múltadban nincs öröm, jövődben nincs remény!

Természetes, hogy ily tartalom nélküli viszo-

nyok között számtalan közülök erkölcsileg s anyagilag elzüllött.

Utóbb ugyan megjavultak e ferde viszonyok, de korántsem annyira, hogy a szüle — még ha dúsgazdag volt is, hátha még szegény — bizonyos polgári megnyugvással tekinthessen sarjai nevelése elé. Pedig bár mi elveket valljunk is, talán paradoxonnak fog tetszeni, a mit mondok, de a nevelési rendszernek minden egyes országban annak viszonyaihoz mérten mindnyájunkra nézve egyformának kell lennie, mert az emberek a nevelés általi lehető egalizálása *conditio sine qua nonja* a fiatal lény utóbbi boldogulhatásának.

Annyival inkább szükséges pedig ez, mert törvényeink nem csak kimondották a törvény előtti egyenlőséget, de azt egészen helyes buzgalommal s józansággal életbe is léptették. Mivé lesz azután ily viszonyok között azon ifjú, a kit, miután meglátták a házi növény gyanánt elszigetelten azon világtól s emberektől neveltek, a melyben s a kikkel majdan akarva nem akarva élnie kellend, ha mint idegenszerű eszméktől s szokásoktól áthatott egyén lép embertársai közé s lépten-nyomon megbotlik, sőt elbukik, mert általa nem ismert ösvényen kénytelen haladni.

Egyedül a kedélyképződés szerintem azon része a nevelésnek, melyet csakis a szüle képes alapjá-

ban kimívelni, szelidíteni s idomítani, míg a későbbi nevelésnek olyannak kell lennie, mely a gyermek szívébe átplántált kedélyességet meg tudja óvni a lelketlenség, kétszínűség s tettetés mindennemű ártalmas befolyásától.

A leánygyermek gondos s jövőjének megfelelő nevelésben csakis otthon részesülhet anyja oldala mellett s családjá körében. Természetes, hogy ott, a hol az anya a családjában lábra kapott viszonyoknál fogva nem maradhat meg többé igaz védangyala leányának, el kell válnia legdrágább kincsétől, hogy azt mások őrizetére bizza.

A fiúgyermeknek nem csak kedélyét s háziaságát, de a mi épen oly szükséges reája nézve, életrevalóságát is ki kellend fejteni. Az elsőbbet a család körében sajátítván el másod természetté, ha egyszer az étellel magával jó érintkezésbe akár szellemi, akár testi fejlődése folytán, okvetlen el kell hagynia szülei házát, hogy ismeretlen elemek között nevedekjék emberré.

E tekintetben rendkívül nagy hiányt szenvedünk megbízható nevelőintézetekben, melyekben kellő s okszerű irányítás s felügyelet mellett szerintem egyedül nevelhetők életrevaló ifjak.

Csak egy kis tanulmányra érdemesítsük Német- és Angolország nevelési intézményeit s meg fogunk győződni arról, hogy e tétel teljesen igaz. A német

és angol ifjuság nevelése ugyanis kizárólag intézetekben eszközöltetik, oly intézetekben, melyek évek hosszú sora óta a legjobb hírnek s hitelnek örvendenek. S ki tagadhatná azt, hogy a jelen, elvi s erkölcsi tekintetben rendkívül zilált viszonyokhoz képest, mégis legtöbb öntudatosan, hazafiasan, férfiasan s életre való irányban nevelt ifjak Német- és Angolországban léteznek.

S mit tapasztalunk e tekintetben nálunk? Erről szólani nem akarok, részint mert már is a rendnél sokat foglalkoztam e munkám keretébe tulajdonkép nem tartozó komoly tárggyal, részint mert sokan azok közül, a kik e sorokat netalán elolvassák, a keserűség s kétségbeesés érzetét, mely ellep a hányszor ez eszmével foglalkozom, nem hazám s társadalmunk jövője iránti aggályaimnak, hanem egyedül az öreg ember zsémbeskedés eredményezte fonák ítéletének s a régit, a hajdanit mindig rózsás színben látó gyermekes érzélgésnek fognák tulajdonítani.

Édes anyám igen helyesen cselekedett, midőn a fiúgyermekeket eltávozásuk előtt be akarta vezetni azon szentélybe, melyet «ősi fészek»-nek kereszteltem el; azon «ősi fészek»-be, a mely a kedélyes családi együttlét s tiszteleltre méltó hagyó-

mányok felelevenítése segélyével örökre megveti a gyermek kedélyében az ősi hajlék s családja iránti kegyeletet s őszinte mélyen gyökerező ragaszkodást.

Ez a mi családunkban annyival szükségesebbnek bizonyult be, mert mi gyermekek atyánk életében majdnem folytonosan városban éltünk; mert édes atyánk falun létező hazai viszonyainkat sem társadalmi, sem közegészségügyi, sem kényelmi tekintetben, egy sok gyermekkel megáldott családra nézve, kielégítőknak s megnyugtatóknak nem tartotta.

Mi gyermekek ennél fogva, különösen az utóbb lefolyt évek alatt csak futólagosan ismerkedtünk meg ősi fészkünk viszonyaival, pedig a magyar nemesség hajdan mégis csak kastélyában érezte magát valóban úrnak s ennek következtében otthonosnak. Hisz a városban akkoron csak épen annyi időt töltöttek általában, a mennyit egy farsangi idény bir felkarolni. Anyám egyébiránt még azon oknál fogva is sürgette a falun való letelepedést, mert mindig attól tartott, hogy őt mint idegen származású nem magyar nőt gyanúsítani fognák azzal, hogy nem eléggé nemzeties szellemben neveli gyermekeit. Szegény, hányszor említette ezt előttünk, mikor a Miskolczra való, kissé nehezeire eső távozásunk véglegesen el lett határozva.

Az átmenet a gyermekszobából a «Studier-Zimmer»-be, némi akadályokba s nehézségekbe ütközött. Dadánk ugyanis, egy tősgyökeres osztrák asszony, a kit halála napjáig csakis a «Frau Franczi» néven ismertem, sehogy sem akarta «die Buben», amint ő kifejezte magát, Hunfalvynak, az új nevelőnek átadni. Azt követelte, hogy mi fiúk nála maradjunk elhelyezve s csak tanulni járjunk leczkére a nevelőhöz, mert, úgymond, azt még sohasem hallotta, hogy 9—10 éves gyermekeket egy férfi gondjaira lehessen bízni. Meine Buben gehen zu Grund, mindig ezt emlegette, a hányszor a «Studier-Zimmer»-be jött és látta, mi deákosan van egész életmódunk már is berendezve. Mitsem használt zsémbeskedése, elszakadtunk tőle végkép s a dadának nem maradt más hátra, mint beelégedni: mit der kleinen Marie, hugunkkal.

A Frau Franczi sarkalatos nevelési elve különben a «Frau Godl» volt; egy nyirseprő veres selyem szalaggal egybekötve. A hányszor baja támadt velünk, azt kiáltotta: die Frau Godl kommt s ekkor a pesztra szaladt, a kályhához, előhozta a «Frau Godl»-t s kezdődött az executió, mely e szavakkal lelte befejezését: I wer eng schon geben! Daczára e harcz s háborúnak, dadánkat, a Frau Franczit nagyon szerettük s én már világba járó ember valék, midőn időről-időre

a kolostorban, a hova anyám őt öreg napjaira elhelyezte, meglátogattam.

Ősi fészünk, Aszód, nagyot haladott az utóbbi évek alatt; mire ott ismét hosszasabb időre letelepedtünk, patika keletkezett, meg házi orvos is rendszeresítve lett; nagy fogadó is épült, mely arról volt híres, hogy német építésze az első emeletbe vezetendő lépcsőről megfeledkezvén, nagy dilemmába jutott, mikor arról volt szó, mi módon érhetők majd el az első emeleti vendégszobák s a táncterem.

Az aszódi kastélyt akkoron a Podmaniczky család különféle tagjai nagyon eredeti, de Magyarországon gyakorta feltalálható módon lakták. A kastély ugyanis a halottas ház által középen két részre volt osztva; keleti szárnyát a János-ág legifjabbik tagja, báró Podmaniczky Andor, nyugati részét a Sándor-ág legifjabbik tagja, báró Podmaniczky Károly képében, özvegye, édes anyánk bírta. De a mi fél részünk ismét ketté volt osztva s annak tőlünk elosztakozott részében lakott Sándor nagybátyám fia, a mi unokatestvérünk, báró Podmaniczky Lajos. Tulajdonképen tehát az eredeti ősi kastély területén három család volt letelepedve, a mi sok tekintetben kellemes volt, fel-

téve, hogy e háztartások egymással jó egyetértésben éltek, de igen sok alkalmatlanságra szolgáltatott okot, ha a legcsekélyebb visszavonás adta magát elő az egyes családok körében.

Megéltem ezt is, meg amazt is; amint általában úgy látszik a sors e megszokott közmondásnak: Man muss nicht von Allem haben, ellenkezőjét mérte reám, azt mondván: Du musst von Allem haben.

Andor bátyánkkal ugyanis a legjobb egyetértésben éltünk, addig is, míg özvegy volt s azontúl is, mikor ismét megnősült. Én részemről Andor bátyámat második apámúl tekintettem, mert nagyon kedvelt s minden áron azon volt, hogy férfias magaviselethez s időtöltéshez szoktasson, mindig attól tartván, hogy a sok nő s tanulmány közepette elasszonyosodom, vagyis ellágyulok. Elvitt magával gyalog, kocsin, lóháton a gazdaságba s nem egyszer szinte megszöktetett, csak-hogy elvihessen a szabadba megedzendő tagjaimat s függetlenítendő magamviseletét. Nem bánta, ha néha-néha egy kis csint követtem is el, s ha rajta kaptak s tapasztalá, hogy bátran védelmezem magam, pártomat fogta s megdicsért; ha gyáva valék s ügyetlen, behagyott a csávéban s leszidott. Mint hajdani lovas tiszt, szerette a bátorságot, függetléget, pontosságot s nyílt szívűséget. Utóbb,

mikor egyszer Miskolcra hazatérve, a szünidőt élvezendők, meghallá, hogy jó vizsgát tettem, tudván, hogy valóban nagyszerű dipagyűjteményét mennyire bámultam és kedveltem mindenkoron, s kedvemben akarván járni, egyik kedvencz példányát e gyűjteményének nekem ajándékozta, azt mondván: majd ha szabad lesz reá gyűjtanod, ebből a pipából fogod első szippantásodat tenni. Úgy is történt annak idején.

E kis nyulánk nyakú, szép metszésű tajtékpipa, amint a kupakján olvasható felirat mutatta, gróf Sándor Mór ajándéka volt. Hires pipának volt mondható azért, mert Sándor gróf istállójában egy igen ügyes s jámbor háttas ló létezett, melylyel nem egyszer budai palotája lépcsőzetén fellovagolt az első emeleti nagy terembe s onnan az erkélyre állott ki kedvencz lován. Ily alkalmakkor azután e háttas ló szájába nyomták e kis pipát, melyt fogai között tartva, a pipázó ló képét viselte s bámulatra ragadta az arra járó-kelőket.

Lajos unokatestvérünk családjával nem valánk oly kedélyes egyetértő viszonyban, mint Andor bátyánkkal. Lajos unokatestvérünknek fiúgyermekai ugyanis elhalálozván, két leánygyermek maradt. Az ősiség megállapította törvények szerint összes férfi-ágot illető javai mi reánk voltak tehát szállandók, leánygyermekének csak a beru-

házásokra maradván fenn joguk. E körülmény vált kútfejévé mindazon számtalan kisszerű s nem ritkán felette bosszantó torzsalkodásoknak, melyek egymást érő megújulása az egy és ugyanazon belsőségben való együttlakást gyakran tűrhetlenné tette. Hosszú évek sora s súlyos, de kijózanító családi csapások szerzte tapasztalás s higgadtabb megfontolás tette csak lehetővé, hogy unokatestvérünk úgyszólván élte alkonyán helyreállítsa a békét s egyetértést s annak nyomán ismét szorosabb családi s atyafiságos összeköttetést. Anyámat eme visszás s zilált családi viszony egész éltében rendkívül kellemetlenül érintette, annyival inkább, mert ő sem hibásnak, sem e visszavonás okozójának sohasem tekinthette magát.

A házi rend nálunk úgy volt megállapítva, hogy reggel 8 órára az egész családnak össze kelle jönnie, a reggelit társaságban költendő el; ha bárki közülünk elkésett vagy hiányzott, azt anyánk mindannyiszor nagyon zokon vette. A tanórák idejének múltával, fél kettőkor volt az első csengetés, a mikor mindenkinek ebédhez kelle átöltöznie; egy negyedóra múlva a második s pont kettőkor a harmadik csengetés a tálalást jelezte. Ismét pontosan kelle megjelennünk s megvárni

anyánkat. A délutáni tanórák után 6 óra tájban rövid ozsonna s ezután séta vagy kocsikázás lett rendezve; legtöbbször mi gyermekek nevelőnk s a gouvernante kíséretében a közelfekvő postaállomásig gyalogoltunk, elhozandók a leveleket, hirlap akkor kevés s ritkán tévedett el hozzánk.

Este 9 órakor költetett el a közös vacsora s 10 órára jó éjt kívánva s anyánknak kezét csókolva, nyugalomra hajtotta fejét az egész család. Reggelizni s vacsorálni tavasztól őszig rendszeren a szabadban szoktunk volt, a kastély erkélyén, ozsonnázni ritkábban lehetett e szép helyen, a nagy hőség miatt.

A falusi egyszerű csendéletre még most is mindig örömmel gondolok vissza. A családi körben töltött utolsó napjaim valának úgyszólván ezek, melyekre, mikor utóbb elértem az annyira áhított szabadságot s pezsgő életet, mindannyiszor sovár vágyaktól áthatottan tekinték vissza.

Az «ősi fészek»-ben töltött eme egyhangú, de mégis kedélyes s szeretetteljes napjainak lelkemben szüntelenül élő emléke képezte mentőhorgonyát utóbbi zajos, gyakran zilált s kalandos életemnek. A hányszor oly tett elkövetésével állottam szemben, melyre nézve kételyeim merültek fel lelkemben, mindig az «ősi fészek» kristálytisztá napjainak bennem felelevenülő emléke bírt

reá a sarkon való megfordulásra, a vezeklésre, a tévelygések beismerésére s a javulás útja felé való komoly haladásra.

Sem tudomány, sem emberi erő, sem a túlfinomított miveltség vagy pallérozódás, csakis egyedül a családi tűzhelyen beszívott, tisztán megőrzött kedély s szív melege képes bennünket megóvni vagy megmenteni a bukástól.

Pedig a legtisztább közülünk is kénytelen lesz szorgos önismeret révén bevallani, hogy nem egyszer életében érte el a bukás meredélyének legvégső szélét, a mikor csak egy vonalnyi köz választá el az elmerüléstől s elzülléstől.

Szülék, szeretessétek meg gyermekeitekkel az «ősi fészek» arany tisztaságú csendéletét!

A VETÉS KIKELT.

Az ősi fészekben folytatott egyhangú s rendszeres családi életmóddal párhuzamosan, mindazon kisszerű ugyan, de elvont kis világunkban a rendkívülinek s meglepőnek jellegével bíró események bennünket gyermekeket nagyon érdekeltek s mindannyiszor örömteljessékké hangoltak.

Ily, a családkörön kívül eső, de mégis helybeli eseménynek volt mondható, a negyedévenként ismétlődő országos vásár, a mely Aszód vidékének kereskedelmi s ipari központját képezvén, az akkor létezett viszonyokhoz hasonlítva eléggé tekintélyes számba vehető forgalmat idézett elő.

Az ily alkalmak már azért is különösen szívesen látott tünetek valának reánk nézve, mert ilyenkor tanóráink rendszeren felfüggesztettek, hogy mi gyermekek is élvezhessük a külső élettal való érintkezés reánk nézve szórakoztatólag, de jövőnket tekintve hasznosan s gyakorlati szempontból igen czélszerűen ható előnyeit. — Alig létezik fonákabb elv, mint az, a mely a társadalmilag vagy vagyoni-

lag magasabban álló s gazdagabb szülék gyermekeit az akkori időben plebsnek elnevezett alsóbb rétegű emberekkel való érintkezéstől mintegy hermetice elzárja. — Hisz szerintem megfizethetlen előny rejlik az idegenekkel való gyakoribb érintkezésben, mely a gyermek irányában mintegy «ad hominem» bebizonyítja azt, hogy mi emberek mind egyenlők vagyunk, s hogy csakis a műveltség s eszély, melyet utóbb noblesse oblige-nek nevezünk, szabja meg mindegyikünkre nézve azon határt, melyet túllépni büntetlenül, akárki legyen is az, senkinek sem szabad.

Nem csak a vásár maga, de annak jelenetezése s az ahoz szükséges előkészület is rendkívül mulattatott s érdekelt bennünket. A vásár napján jókor reggel egy veres vászonnal kihányt, pléh félhóddal díszített régi török sátor feszítettett ki a kastély kapuja előtti, a vásártérre nyíló térségen; melynek belsejében elhelyezett ódon tölgyfa-asztal körül helyet foglalt mindenekelőtt a főszemély, a piros-pozsgás, kissé potrohos Blázy uram. — Blázy uram szűrszabó volt s Aszód mezővárosának érdemes birája, s mint ilyen, ily ünnepélyes alkalmakkor, sötét-barna, feketezsinóros ezüstgombos mándlit (akkorondolmánynak hívták), szürke, fekete sujtással kihányt magyar nadrágot s magas sarkú ránczolt kordovány-csizmát öltött, nem feledkezve

meg a hosszú réz- vagy pláne ezüstmegfeszítő nyalábról sem, a régi időben elmaradhatlan s nélkülözhetlen attribútuma a tekintélynek s hatalomnak. Ily díszes öltözetben s a jegyzőtől s kisbíróktól, mint segédjeitől körülvéve szedte curuli székéből bíró uram a helypénzt, szolgáltatott igazságot eleveneknek s holtaknak s mondott ítéletet az eléje hurczolt vagy idézett mindennemű s rangú koldusok, helybeli s vándorló cigányok, üveges tótok, távolról érkező mesteremberek s vásárosok felett.

A kastély bástyaszerű, 1856 óta már nem létező kapujától jobbra s balra, két csekély teriméjű, de stílszerűleg épült őrház létezett. A kapu jobb oldalán levő az éjjeli őrnek, vásár alkalmával a panduroknak szolgált őrtanyául; — a baloldalon levő pedig — melyre mindig bizonyos félelmes rettegéstől áthatottan pillantánk — tömlöczül használtatott.

Éjjeli őrünk egy, még az utolsó török háborúban résztvett Balázs nevezetű vén katona volt, a ki a mellét díszítő hadastyán-érem daczára — vulgo Brantweinstern — nem kívánkozott a hadastyánok pesti palotájába, most Károlykaszárnnyába, hanem inkább családunk szolgálatában töltötte aggsága napjait, folytonosan dolgozván s foglalatoskodván, de folyton gorombáskodván is mindenkivel.

Vásár alkalmával az urasági hajduk közül hárman rendeltettek Balázs uram mellé, a kik azután kék gatyát, zöld rövid dolmányt, czimeres báránybőr-süveget s pantalléros kardot öltve és banganétos puskát ragadva, képezték négyen a vásári uradalmi őrséget. Jaj volt annak a csint elkövetett cigánynak vagy csavargónak, a ki Blázy biró uram auguri ítélete nyomán Balázs hajdú s társai körmei közé, helyesebben mondva, mogyorópálczái alá jutott.

Az ítéletet az itt említett segédeszközök felhasználásával legott a végrehajtás követte, — a kastély előtt elterülő ákáczfásor alatt elhelyezett lóczán; — elővigyázatból pedig, a praeventiv rendszer alkalmazása mellett, az illető executiót szenvedett a vásár befejeztéig az őrházzal szemben levő börtönbe csukatott.

Balázs hajdú mindig azt állította, hogy ő igen jól tud németül, de senki irányában a német szót nem akarta használni, azt mondván: már én csak a bárónéval fognék ezen a nyelven beszélni. Egyszer azután reá birtuk anyánkat, hogy szólítsa meg Balázst. Anyánk hajtott kívánságunkra, de nekünk gyermekeknek távol kelle maradnunk, mert csúfot úzni a vén emberből nem volt szabad. Kérdéseinkre anyám nem adott választ, valószínűleg, mert nem akarta compromittálni a belgrádi hőst.

Balázs volt az utolsó ember, a kit mint a fa, víz, téglá, mész s belső házi takarmány beszállítására ügyelőt a mi házunknál, rovás segélyével láttam beszámolni.

Ugyanezen Balázs hajdúval történt az, hogy első nevelőnk, helyesebben mondva tanítónk, — a ki német s teljesen idegen létére a háziaknál valami nagyon grata persona nem volt, — egyszer este a hazajövetellel késvén, a kaput zárva találta. Graf kérésére vagyis intéseire, mert csak azt tudta mondani Balázsnak: kápu klucs, Balázs nem is válaszolt, azt mormogván, hogy már minden becsületes ember a kastélyban van s alszik. De Graf úr restelvé a kizárást, elkezdette tőle telhetőleg sürgetni s nógatni Balázst, valószínűleg nem épen a legfinomabb modorban, mire Balázs galléron ragadva Graf urat s azt kiáltva: szedte-vedte n e, most a kóterbe mégy, Graf urat csakugyan a kóterbe zárta s reggelig feléje sem ment.

Ennek az eseménynek következése egy nagy-szerű vizsgálat lett, de a mely utóbb Graf úr közbenjárására abban hagyatott, mert valószínűleg restelte volna, ha kitudódik vala, honnan vagy kitől jött ő oly késő éjjel hazafelé, megfeledezővén békés polgári s házi tanítói kötelmeiről.

Graf úrnak azonban a kóterben töltött éj mitsem ártott, mert még most is él Drezdában, s nekem

két évvel ezelőtt, 82 éves korában, igen szép s a régi időkről szívélyesen megemlékező levelet írt.

A sokadalmak alkalmával — Erdélyben használt szó, melyet ifjúságom legragyogóbb korában, e szép országban töltött kellemes napjaim közben sajátítottam el — édes anyánktól mindegyikünk kapott néhány huszast, mely kincscsel zsebünkben indulánk el vásárfiát venni, különösen testvéreinknek, a házbelieknek s a cselédségnek, mert úgy szoktattak bennünket és pedig helyesen, hogy bármi öröm vagy előny nyújtására legyünk is képesek, az abban való részeltetést illetőleg, mindig először másokra s csak végső esetben gondoljunk magunkra. Az önzés annyira ellenszenves, de mégis az emberi természet alkotta viszonyokból mintegy akaratlanul fejlődő tulajdonsága egyedül a zsenge korban megkezdett s az ifjúság határáig folytatott figyelmes bánásmód s szoktatás által ölhető el, s ha ez elérhető a maga teljességében nem volna, legalább a tűrhető s a jellemet alá nem ásó fokra szállítható alá.

Az ifjúság határáig mondom, — mert a mit a kedély szívtisztaság, jótekonyság s jó erkölcsöket illetőleg az ifjú ősei fészkeben s családjá körében nem sajátít el, — azt utóbb az élet tévelygős utain csakis szomorú s lesújtó tapasztalatok árán fogja fokunkint helyre pótolhatni.

Was Hänschen nicht lernt, wird Hans kaum mehr erlernen.

Vásárlásaink közben leginkább a Gödöllőről megjelent jó hírben álló mézeskalácsosok, az olajos kendőt áruló boltosok s a pipák s bicskák eladásával foglalkozó tús (a mint akkor elnevez-tük) lett felkeresve s igénybe véve.

Különben e kis vásár szép képét nyújtá az Aszódon letelepített ipar s kereskedelem fejlődésénc, s ha amaz akkor létezett viszonyokat emlékembe visszavarázslom, méltán állíthatom, hogy az édes atyánk vetette mag kikelt, még pedig dúsan s bokrosan, a mint mondani szokás.

E kis városkában a kereskedelem s ipar mindennemű s fajú tényezői valának feltalálhatók, olyan is, a mely most, a már sokkal fejlettebb viszonyok között a Galga völgyében nem létezik többé.

A «Galga völgye», mily büszke név, a mint Júlia nevéről mondják a Mártha operában. A Galga egy kis patak, a mely Acsán felül Nógrád megyében Becske táján fakad, s az acsai, tót-györki, mácsai, ikladi, domonyi, aszódí, bagi s turai határt érintve, Boldog falunál a Zagyvába szakad.

Nem valami épen fényes út, de mindenesetre nevezetes, a mennyiben a török hódoltság korában e patak völgye képezte a budai pont egyik véd-

vonalat s a hatvani pasaság részéről váracsokkal lőn ellátva. Temérdek kisebb-nagyobb csatározás folyt e völgyben, minek legbiztosabb jeléül az ott feltalált erődítési maradványok, fegyverek, összehalmozott csontvázak s ehhez hasonlók tekinthetők; a régi krónikákban e patak, mint «hajókázható folyam» van felemlítve; s mi hálás utódok miért ne tartottuk volna fenn völgyünk eme büszke nevét, melyet őseink hagyományozának reánk!

A régiiek egyáltalán véve nem valának oly ügyefogyottak s minden műveltséget nélkülözők, mint azt ellenségeink, — a kik inkább foglalkoztak az írás mesterségével, mint mi — feltüntetni ügyekeztek s ügyekeznek még ma is.

Fel tudták őseink használni kellőleg mind azt, jobban s inkább mint mi a legközelebbi időkig, a mi nekik némi előnyt biztosíthatott. Így e szerény, lomhán folydogáló s csak esők alkalmával megdagadó patak is ki lett aknázva az által, hogy annak partjain a szűr- s durvaposztó- és gubakalósok s kékfestők telepedtek le. A durvaposztó kidolgozását s a szabók általi nyereséges felhasználását e vidéken különösen a Gyöngyösön letelepedett azon iparosok mozdíták elő, a kik hosszú, ujjnélküli, rövid carbonári alakú gallérokkal ellátott köpönyegek nagyban való előállításával foglalkoztak. E köpönyegek «Gyöngyösi privilegium»

néven hazaszerte ismeretesek valának s nagy kelendőségnek örvendettek. A kékfestők tovább tartották fenn magukat, mint társaik, azon egyszerű oknál fogva, mert a kartonszoknya kelendősége állandóbb s nagyobb volt, mint a «Gyöngyösi privilegium»-é, melyet utóbb a szür s crispin nevezetű felöltő teljesen leszorított a divat teréről s így tehát a vásárról is.

A kékfestők feje Spröszer uram személyében talált képviselőre, a ki mint valódi mintaképe a régi iparosnak boldogult is s szép vagyonra tett szert. Gyermekei nem lévén, oldalrokonai mint érdemes, tisztességes s eléggé vagyonos polgárok most is Budapestet lakják.

A kisebb patakok s források felhasználására általában a régi időben sokkal több gond fordítatott, mint jelenleg, a mikor maga az ország metropolisa hazánk történelmi hírű, a főváros határát érintő, soha ki nem száradó patakját, a Rákost, indolentia s rosszul alkalmazott takarékoságnál fogva használatlanul engedi a Dunába ömleni.

Aszód közelében, például a besnyői völgyben, a feketeerdei patak egy csekély mellékága hajdanában tová lett felduzzasztva s kihasználva malom hajtására, vagy a mi valószínűbb, halak tenyésztésére. Ezen tó, a medre szélén s gátján látható mocsártölgyek kora után ítélve, a 16-ik században

létezhetett. Elgátolása világosan ki volt vehető, sőt nagy részben még létezett, mikor a losonczi vasút építése alkalmával utolsó maradványai is fel-dulattak ; most alig egy-két helyen kivehetők még az elzáró gátak fokai. Jelenleg a víz sima tükre már rég eltűnt, s a völgyben tova kúszó patakocska esős időben a kis-bagi malmot volna hivatta haj-tani ; de a mely malom nem annyira őrléséről híres, mint arról, hogy az ott lakók nagyon jól kezelik s értik a pulykák felnevelését s hizlalását. Pisztráng, tok, harcsa stb. csemege helyett pulyka ; post tanta fata valamely csekély eredmény csakugyan megmaradt a jelenkor számára.

Az aszódi iparosok legtekintélyesebbike Schell-horn uram, a tűs volt. Oly rendkívüli finomságú s jóságú tüket készített Schellhorn uram, hogy gyárt-mánya messze földön elterjedt. Atyánk Carlsbad-ból — a hol hajdan épen oly ügyesek valának a tű-, mint most a cipőgyártásban, — rendszeren hozott haza ajándékul egy csomag tűt, mindaddig, míg észre nem vette, hogy neki Carlsbadban aszódi tűt adnak el eredeti odavaló gyártmány helyett. Azóta reá parancsolt a ház népére, hogy Schell-hornnál vegyenek mindennemű tüfélét s ne gaz-dagítsák többé a jó hírokkal visszaélő carlsbadi s külhoni gyárosokat. Schellhorn is felpendült, mert szorgalmas, rendszerető s szerény iparosként élt

mindig; fia folytatta atyja mesterségét s utóbb vagonos emberré, budapesti háziúrrá s lakossá lőn; leányával, mint egyik képviselőtársam nejével, gyakrabban találkozom itt Budapesten.

Lang, a timár, bőrt cserzett a szíjgyártók s csizmadiák számára; e mesterség azonban daczára Lang kitartó szorgalmának és értelmiségének kevésbé jól fizetett.

A kisebb mesteremberek általában s különösen a csizmadiák nálunk Aszódon a szőlőgazdaság átka alatt jutottak tönkre. A magyar mesterember a mint helyzete javul szőlőt vesz; rendszerint bele bukik a szőlőgazdaságba, s akkor politikus válik belőle s mire a politikába amúgy nagy okosan a próféták bevezették s begyakorlották, koldusbotra jut s akár éhen meghalhat, mert, úgymond, tönkre van téve a kézműipar, s a hadsereget nem ő általa szereltetik fel.

Lang fia, az én gyermekkori játszótársam, utóbb már az újabb elvek szerint lévén nevelve, Amerikába vándorolt ki. Daczára műveltségének s szorgalmának az új világban boldogulni nem bírt; már évek óta hazakerült s most itt helyben postamester s szabad óráiban velem egy fedél alatt nem játszik ugyan már mint hajdan, de dolgozik, pontosan, csendesen s szorgalmasan mint mindig.

Mióta mi fiatalabb nemzedék meggyőződünk

arról, hogy nagyapáink idejében puska gyűjteménye összes használati példányai Aszódon készültek volt; mióta tapasztaltuk, az atyánk telepítette iparosok mi szép előmenetelt tesznek, e quasi háziipar fejlesztése s pártolása egész manióvá, de legalább hasznos manióvá vált nálunk.

Az ötvenes évek elején egy könnyű, homokos talajban s rossz utakon célirányosan használható szekér-szerkezetet fedeztem fel, a mely «aszódi szekér» néven országszerte, utóbb még a külföldön is, különösen Éjszak-Németországban csodálatos gyorsasággal elterjedt. Ezen iparág leginkább azon iparosnak vált hasznára, a ki Aszódon első léptette életbe, illetőleg készítette e járművet. De bezzeg más időket éltünk most már mint hajdanában, a mindenre kiterjedő nyughatatlanság, a gyors gazdagodás vágya, az elbizakodottság s türelmetlenség el kezdé már lepni az embereket. — A míg hajdanában egy oly előnyös üzletre szert tevő mesterember, milyen a mi Csapp nevű kocsi gyártónk volt, filléreit összerakosgatva, szerény vagyont s a mellett idővel a szerény vagyon mellett folytatván a szerény életmódot is, a munkást függetlenítő vagyonra tett volna szert, addig Csapp uram a gőzerő gyorsaságával szerzett néhány ezer forintját, gyorsan óhajtván meggazdagodni, hátat fordítván mesterségének, buzaüzletbe fektette a

krimi hadjárat alkalmával. A kocsigyártást értette, a buzaüzérkedésről fogalma sem volt. Belé bukott s koldusbotra jutott. Ujból kezdette ugyan mester-ségét, de nem magát okolta a szenvedett veszte-ségekért, hanem panaszkodott az idők s viszonyok mostohasága ellen.

Egy meglehetősen értelmes asztalost kaptunk fel ugyanazon időtájt; foglalkoztattuk, tanítgattuk, megrendelések segélyével különféle munkát sze-reztünk neki. Ezen iparos eléggé ügyes volt, de haladásának nagy gátot vetett okoskodó termé-szete. Utóbb megadta magát, s néhány év multán valóban nagy s tekintélyes üzletre tett szert s az egész vidék el lőn árasztva Némedi asztalos-mes-ter bútoraival, különösen az ebédlőtermek, elő-szobák, előcsarnokok, mert az e fajta ó-német és magyar paraszt-ízlésű bútorok egyik különleges-ségét képezték. Utóbb oly tekintélyes hírré ver-gődött, hogy a vajda-hunyadi vár újra építése alkal-mával másfél évig dolgozott Hunyadon, főnökei nagy megalégedésére. Én magam még jelenleg is itt Budapesten Némedi mester aszódi műhelyéből kikerült bútorokat használok, melyek valamint tartósság, úgy ízlés tekintetében is megfelelnek a legfinnyásabb igényeknek is.

Az alkotmányos idők beálltáig valahogy csak elbaktatott Némedi uram, de valóban boldogulni

akkor sem tudott; hiányzott nála a valódi iparost jellemző szívósság, csendes öntudatos munka s kitartás. A hatvanas évek beálltával már azonban ingadozni kezdett, nemes kisasszonyt vett nőül, újságokat tartott s olvasott, könyvtárát mutogatta nekem, a nép-körbe járt estende, szélső balpárti lett, tönkrement, s mint koldusbotra jutott ügyes, de rossz útra tévelygett iparos halt meg.

Pártfoglalásunk nyomán vala Aszódon jó szabónk, igen jó kárpitosunk, kitünő szűrszabónk, a kik mindannyian általunk utasítva s oktatta, utóbb helyben s a vidéken elegendő munkára s foglalkozásra tettek szert. Hisz néhány urasági ház cseléd-egyenruhájának készítése már maga is képes egy ügyes iparost talpra állítani, mert ebben is úgy, mint minden másban a kisebbek követik a nagyobbak divatját vagy példáját, a mint épen nevezni akarjuk.

A nagy birtokosságnak falun, illetőleg ősi birtokán, kastélyaikban való időzése, a míveltség, az ipar, kereskedés s vagyonosság ama vidéken való gyarapodásának minden bizonynyal nagy előnyére szolgált. Eléggé sajnálatos, hogy jelenleg ugyanazon levegő, a melyben mi nevededtünk, már nem eléggé jó a mostani nemzedékre nézve. Kastélyaink legnagyobb részben üresen tátongnak, mert dúsgazdag birtokosaik majd ezt a fürdőt, majd

azt a külföldi hegyi forrást; majd meg őszkor déli égajlt, nyáron havasokat keresnek fel, s csak futólagosan időznek, de nem élnek ősi fészkekben s nem ismerkedhetvén meg annak részletesebb viszonyaival, nem is képesek kezdeményezni s alkotni szebbet s jobbat a legjobb akarat mellett sem. Ez is a cocotismus egyik kinövése.

Budapesten például mindig örömmel szemlélttem s szemlélem gróf Eszterházy Pál palotájának díszes s szép kivitelű asztalos-munkáját s a Nemzeti Casino palotájának mesterművű kapuját.

Ha gróf Eszterházy Pál és gróf Károlyi Pista családjaik nyaranta isten tudja hol s nem Pápán s N.-Károlyban éltek volna s élnének most is, bizonyosan sem a pápai, sem a nagy-károlyi asztalos és lakatos iparosság ily mesterművek előállítására képesítve nem leendett vala. — Mind hiába, — noblesse oblige — itt élned s halnod kell.

Aszódi csendéletünket egy nagy hatású s ritka esemény élénkíté s zavará fel kevéssel Miskolczra való távozásunk előtt; oly esemény vala ez, mely gyermeki ifjú képzelődésünkre maradandó benyomást gyakorolt s örökké emlékezetes maradt reám nézve.

Nemcsak a kereskedelem s ipar haladása; nem-

csak a társasélet s miveltség gyarapodása; de a szerencse csillaga is felvillant ősi fészünk elvonult kis világának egén.

Volt ugyanis Aszódon egy Prém nevű szatócs; utódjai úgy tudom most is ott élnek; ezen becsületes ember boltjában mi gyermekek igen-igen gyakran megfordultunk, részint mert a kastélyból házasodott s így tehát velünk maradandóbb összeköttetésbe lépett, részint mert Pestről mindig hozott oly portékákat is, kétszersültet, czukorkákat, datolyát, fűgét stb., melyért mi szivesen áldoztuk utolsó garasunkat is. Prém uram nemcsak ily csekély értékű holmikat adogatott el, de ügynök is volt; s mint ilyen sorsjegyeket vett át commissióba a «grosse Lotterie» részére, a mint akkor hívták azon sorsjátékokat, melyek révén egy-egy rongyos, de a papirra tarkán kifestett külhoni kastély lett kijátszva öt váltóforintos sorsjegyek segítségével. A ki ama czifrán kifestett kastélyt megnyerte, a kastély helyett 200,000 bankóforintnyi megváltási ár lefizetését követelhetette, tetszés szerint. Alig emlékszem, hogy valaha valaki a kastélyt s nem a 200,000 bankóforintot választotta volna, pedig gyermek s ifjú koromból öt Pesten s környékén előfordult hasonló esetre emlékszem.

Aszód rég időtől fogva algymnasiummal bir, a mely eléggé jó lehetett hajdanában is, hisz Petőfi

is ott tanult. Elemi iskolája is volt természetesen, de ez valami jó aligha lehetett, már csak azért sem, mert a tanító nagyon gyenge «hiványnyal» volt dotálva.

Ezen gyenge hivány akkori birtokosa, Valaszki mester, Prém uram által, egyik délután a bolt előtt pigázgatván, reá hagyta magát venni, egy öt bankóforintos nagy sorsjegy megvételére ; aligha Valaszki mesternek nem nagy áldozatába került ezen öt forint előteremtése.

S ime Valaszki mester e sorsjeggyel megnyeri: «Die grosse Lotterie» s máról holnapra dúsgazdaggá válik, mert az időtájt 200,000 váltóforint sok pénz volt ám. Prém uram büszke volt, Valaszki örömeiben majd kibujt a bőréből s azonnal neki ment s vett magyar nemes ember módjára négy lovat s behajtott Pestre, felveendő kincset. De okos ember lévén, a mint megkapta pénzét, felpakolódzott s visszahajtatott Aszódra. Leereszkedvén Aszód közelében a Galga völgyébe s talán kissé túl a rendén sebesen hajtván, lovai megbokrosodnak, szekerét felborítják. Valaszki mestert kincsestől egy vízmosásba dobják, a honnan mester uramat nagy nehezen tudták előszedni, mert ketté tört a lába.

S lám a szerencse kerekének e forgandósága alapította meg Valaszki uram boldogabb jövőjét.

Intő jel gyanánt tekintette ő mint igazhitű «schwarzstrümpfler» eme visszas eseményt; eladta lovait; szép csendesen felgyógyult; beköltözött Pestre; szerény életű polgár maradt s családot alapított, a melynek sarja, az ő fia, most a Károly-körúton egy legalább 250,000 ezüst forintnyi értékű bérházat s egy birtokot vall magáénak.

Erre azután igazán el lehetne mondani: Mein Liebchen, was willst du noch mehr?!

Lajos unokatestvérünk aszódi kastélyát szegélyző kertjében, templomunk szomszédságában, mely alatt családi sirboltunk létezik, volt egy hid, melynek egyik oldalán e szavak valának olvashatók: Alles ist nur Übergang; másik oldalán pedig ez állott: Minden csak átmenet.

Mióta nevelőnk volt, nem egyszer kérdezém Hunfalvytól: mit jelentsenek e szavak? Arra már nem emlékszem, hogy Hunfalvy mit válaszolt; de arról meg vagyok győződve, hogy velünk e mondat vallásos érzület sugallta értelmét ügyekezett megértetni.

Ezen értelmezés azonban valószínűleg azért nem birt kedélyemben gyökeret verni, mert mennél inkább közeledett az 1834-ki ősz, annál gyakrabban volt szó arról, mikor s mint fogunk távozni

ősi fészünkéből, Miskolczon ütendők tanyát. — S bármi eleven, folytonosan fészkelődő s csacsogó fiú voltam is, a szülei háztól való elválás gondolata mégis mindig búskomorságba ejtett.

E tépelődéseim közben kezdém én azután egészen a saját kedélyhangulatom szerint magyarázni az: Alles ist nur Übergang felirat értelmét. Az én csendes, boldog, szerintem eléggé változatos, de vig s gondtalan jelenlegi életem tehát csak «átmenet», így okoskodék magamban; ki tudja mi vár reám ott?! ismeretlen viszonyok, emberek s életmód által környezve s a sötétben tapogatózva. Így folytatám s ingerlém fel izgékony kedélyem elérzékenyülésre mindig hajló hangulatát, míg végre könyekre fakadva el nem bujdosám partos várkertünk valamely elvonult padjára. Alig eszmélék fel, alig tekinték körül s amott a szomszéd kert felől ismét szemembe ötlöttek a lábnyi magasságú fehér alapon feketén festett éles betűk, melyek fennen hirdették: Minden csak átmenet!

Ugyis lőn. Szeptember első napjaiban, miután minden el volt kellőleg csomagolva s rendezve, előállott egy e célra kiszemelt régi hintó elé fogott négyes ígás-fogat meg egy kettős ígás-szekér, melyre málháink, gyékények által megvédve, rendszeresen fel voltak pakolva s lekötözve; —

s mi búcsúván anyánktól, nővéreinktől, atyánkfiaitól s a ház népétől, szóltanul bár, de megtört szívvel indulánk el Hatvan felé, elérendők Isten segítségével még az nap este Schmid uram Mező-Kövesden létező híres fogadját.

AZ AVAS HEGY ALJÁN.

Hetekig, sőt hónapokig tartott, míg a Miskolczon való tartózkodást meg birtuk szokni. Egészen természetes, ha visszavarázslom emlékembe azon ellentétet, a mely eddig élvezett s ezentúlra folytatandó életmódunk között létezett. A hányszor az első időben esetesen magamra maradtam, menten minden külbehatástól s gyermeki észjárással s kedélyhangulattal megváltozott körülményeimet átgondolám s átérzém, könnybe lábadt szemem s sirva fakadtam, mint az, a ki érzi, hogy az elveszett paradicsomot többé visszanyerhetni nem fogja soha többé.

E lehangolt helyzetem közepette nagy előnyömbre szolgált Hunfalvy János, jelenleg a budapesti k. egyetem tanárának társalgása s velünk való neveltetése. Édes anyánk igen szívesen beleegyezett abba, hogy Hunfalvy Pál nevelőnk testvéröccse, János, velünk lakjék s neveltessék Miskolczon. Mint rendkívüli kitűnő szorgalmú s előmenetelű tanuló s nálunknál sokkal érettebb s

fejlettebb szellemi tehetségekkel felruházott, a vele való folytonos érintkezés s együtt tanulás csakis jótékony befolyással lehetett mi reánk gyengébbekre s a fejlettség sokkal alantasabb fokán állókra nézve.

Nagyon megnehezítette első időben az idegen-szerű környezet s körülmények megszokását, hogy viseletünk, társalgásunk s érintkezésünk modora messze elütő volt mindattól, a mit mint elfogadhatót, illőt s gyakorlatilag bevett szokást az Avas hegy alján ismertek vagy helyesnek tartottak. Első, a mi a rögtön bekövetkezett őszi esőknek s iszonyú sárnak áldozatul esett, ruházatunk volt. Hogy is lettünk volna képesek Miskolcz nagy részben még burkolatlan utcáin megmaradhatni eddig megszokott igen csinos, de egészen más viszonyokhoz mért öltözékünkben, mely finom fehér harisnyából, kivágott czipőből, sötét zöld nadrág-, zsinór nélküli dolmány- s mellényből, s angolos sapkából állott. Hisz úgy megbámúltak a fiuk, mikor egyszer csak köztük termett e két jövevény, mintha komédiásokkal állították volna őket szembe. Engedni kellett a kényszernek, mert czipőnk a sárba ragadt, harisnyáink átáztak, paszomántos nadrágunk pedig térdig sáros volt, mire esős időben az iskolából hazatértünk. Kénytelenek valánk csizmát húzni, még pedig magas

sarkú női csizmát, mert ez vala az egyedüli, a melyet használhatánk s ily szokatlan módon felkészülve vonultunk be Dunaj tanár úr leczkéire. Társaink kikaczagtak, mert alig voltunk képesek járni ezen, előttünk új, pánczélszerű lábbeliben, a mi épen nem csoda, mert már első nap lábaink a szokatlan kérges bőr nyomása alatt véresre valának feltörve s mi sántikálva botorkáztunk az iskola felé.

Lakást és ellátást Vadnay Gábor elsőrendű ügyvéd házánál s családjánál fogadtunk; két jó földszinti szobánk volt a kaputól jobbra és balra, a míg inasunk, egy Leopold nevű német, egy igen szűk s alacsony, a pinczegádor alatt létező kuczorgóval volt kénytelen beelégedni.

Ezen Leopold nevű inas volt okozója az első karabundernek, mely Miskolczon való letelepedésünket jelezte. Néhány nappal megérkezésünk után a «Korona» fogadóban, nem tudom, mi oknál fogva, nyilvános bál lett rendezve. Leopold komornyik módra sima arcot s polgári öltönyt viselvén, kibernetválkozott s kiöltözködött amúgy igazán s elment a bálba. Csinos legény volt s eléggé ügyes tánczos is, természetes tehát, hogy kapott akárhány tánczosnőt, mert akkor tájt valamely nyilvános bál alkalmával a bemutatási s ismerkedési szertartást nem vették épen oly túl a

rendén szigorúan. Egyébiránt Leopold kifényesített állapotban s fekete frakk s fehér nyakkendő segélyével kicziczomázottan úgy nézett ki, akár egy diplomata, kivált mindaddig, a míg lerchenfeldi jargonján meg nem szólalt, mert bécsi német létére egy szót sem tudott magyarul.

Néma is maradt mint a hal egész este; a mi nem épen nehezen volt kivihető strategéma, mert alig volt ott, a kivel egykönnyen megértethette volna magát.

Senki sem tudta, ki az a néma diplomata, mint jutott ide s mit keres itt; *veni, vidi, vici*, mondhatta magáról, mikor éjféltájt amúgy igazán kimulatván magát, hazatávozott. E tettet meglesték ellenei vagy irigyei, s miután meggyőződtek arról, hogy a közel fekvő Vadnay Gábor-féle ház kapuját nyitja ki a diplomata egy zsebéből elővont nagy kapukulcs segélyével, világossá lett, hogy a Podmaniczkyék német inasa tette bolonddá a miskolcziaikat.

Borsodmegyét ez időtájt két hatalmas magyar özvegy uralta, a kik mint Montecchi és Capuletti úgy állottak egymással szemben. Majthényi Pálné az egyik Nyárádon, a másik Sósne ő nagysága Lövön lakott.

Sósne ő nagysága *jurium directora* Vadnay Gábor volt, a ki e minőségében gyakran kijárt

Lövőre s ott hosszasan időzött. A hánszor eme körülmény beállott, ez mi reánk deákokra mindig nagy csapás volt, mert ilyenkor estére Hunfalvy meg Vadnay Gáborné is elmentek kissé szórakozni s mi fiuk a házigazdánk gyermekeivel magunk maradtunk vacsorára. Ezek szomorú vacsorák voltak étkezési tekintetben, mert ilyenkor a Boris szakácsné egy pár kolompárnál és miskolci czipónál egyebet nekünk vacsorára a világért sem adott; sovány eledel s még nem is magyar, hanem inkább tót gusztus.

Annál örvedetesebb s mulatságosabb volt reánk nézve a szombati nap, a mikor Palóczy László, Borsodmegye országszerzte ismeretes s híres követe, lencsére volt rendesen hivatalos házigazdánkhoz, régi meghitt barátjához. Délben és este is lencse volt a szombati nap étlapján s ha Palóczy akár délre, akár estére jelentkezett, mindannyiszor a lencsén kívül valami jó ízletes magyar ételre is tarhattunk számot.

Elnézve az alkalmi jó eledeltől, azért is örvedettem Palóczynak, mert nagyon jóízűen tudott s szeretett anecdotizálni, úgy látszik tősgyökeres szokása s előnye minden magyar államférfinak, a mi minket természetesen nagyon mulattatott s bizonyos, e nagy férfi iránt bennünk támadt áhitatteljes jó kedvbe s kedélyhangulatba ringatott.

Mikor kis deák koromban Palóczy anecdotáit hallgattam, nem mertem volna gondolni, hogy annyi évek multán 1861-ben követtársa ugyan nem, de képviselőtársa leendek. Az 1861-iki országgyűlésnek legidősebb tagjai valának: Palóczy, Hunkár és Bernáth, mindhárman egy rég lefolyt politikai irány s élet valódi hősei. E három ős alak közül Palóczy Pesten múlt ki, hol temetése eddigelé nem ismert pompával lett rendezve a képviselőház rendeletére és költségén. Nem is emlékszem hazámban csak három ily nagyszerű végtisztességre és pedig Palóczy László, gróf Teleky László és Deák Ferencz temetkezéseire.

Nálunk Budapesten a halottas pompa e szokatlanul nagyszerű kifejlését nyomban követte a halottak napján szokásos sírkerti látogatások s a síroknak koszorúkkal s virágokkal való feldíszítésének szerintem nem annyira kegyeletes szokása, mint inkább divatja s annak nagyszerű mérvekben való túlzása. Ennek kifolyása gyanánt pedig soha ezelőtt nem tapasztalt, valóban példátlan fényűzés keletkezett a koszorúk, füzérek, gyászjelvények, síri mécsek vásárlásával.

Részemről a mily kegyeletesnek tartottam e szokást addig, míg a szív érzelmeinek s a drága emlékek iránti tisztelet s vonzódásnak adott szerepny kifejezést, épen oly üres látványossággá

látom most e szent érzelmeket lealacsonyítva az által, hogy nem a kegyeletes vonzódásnak, hanem a külső pompának s hiú dísznek adózunk, üres fényűzéssel s hivalkodással.

Az iskolába való járást s az iskolatársainkkal való érintkezést igen könnyen s gyorsan szoktuk meg; nagyon üdvös szokás vala az családunkban, hogy vásár- s ünnepnapokon délután mindig meghívtuk a falubeli jó magaviseletű gyermekeket ozsonnára s azt megelőzőleg játékra. E sok gyermekkel és pedig különféle állású s miveltségű gyermekekkel való gyakori érintkezés s társalgás az idegenekkel szemben való magunktartására nagyon üdvös hatással volt, mert bátrakká, önállókká tett, s nyílt, könnyed társalgáshoz és ismerkedéshez szoktatott. S mióta ruházatunk átalakult, s darutoll és csáti ólmos bot lett divatossá, Miskolcz egyik különlegessége, már nem is ríttunk ki annyira, mint eleinte, a mi megkönnyíté számunkra a némileg idegenszerű elemekkel való egybeolvadást.

Iskoláinkban most is s annak előtte is léteztek az úgynevezett tápintézetek (alumneum) melyekben az egészen szegény tanulók ingyen, a valamilyen birók pedig évi 12—20 frt díj mellett láttat-

tak el ebéddel. Az étkezés ez igen hasznos intézetekben természetesen nagyon egyszerű; vastag-étel s egy darab hús naponta, ünnepnapon ráadásul tészta képezi az ebédet; az intézetben táplálkozók mindegyikének egy tányér, egy fakanál s egy szájtörlő szolgáltatott ki; a délebed rendszeren az iskolaépület valamely vagy e célra fenntartott, vagy kevésbé használt helyiségében tartatott meg. Úgy hiszem, most is csak a régi minta szerint történik az ellátás, csak hogy az évi díj sokkal magasabb, mint annakelőtte. Az intézet abból tartatik fenn, a mit a nyári szünidő alatt a szegény tanulók e célra gyűjtenek, illetőleg összekoldúlnak s azon terményekből gyarapodik, melyek egyes kegyes jóakarók által az intézetnek felajánlatnak. A főzést s tálalást a pedellus felvigyázata mellett rendszeren egyik vagy másik szegény tanulónak anyja végzi, csekély évi díj fejében.

Miután társaink közül sokan járták az alumneumot, természetesen, hogy csakhamar megismerkedtünk mi annak részleteivel. Amint már az lenni szokott, a szegény, rosszul táplálkozó fiú gazdag társa irányában, az emberi természetben rejlő irigységnél fogva, a megvetett, a leafacsonyított, az elnyomott szerepét szereti öltetni s ez által kívánja magát megbosszulni a végzet által szerencsésebb körülmények között felnőtt társa ellenében.

Igy történt ez velünk is; szegény sorsú pajtásaink csúfoltak, hogy bizony a mi úri gyomrunk nem bírná meg e koldús ellátást s szinte lenéztek, mint elkényeztetett s finnyás úrfiakat.

Én részemről e tekintetben még kis tanuló koromban is rendkívül érzékeny valék s e csúfolódást nem tűrtem s az ellenében használandó orvoslást sem panaszban, sem árulkodásban, sem vádaskodásban nem kerestem. A lehető legdrasztikusabb módon bizonyítottam be társaimnak, hogy épen oly demokratikus gyomrom van, mint nekik; de bebizonyítottam azt is, hogy sokkal jobban vagyok nevelve, mint ők, mert az Isten adományát, «a mi mindennapi kenyерünket» jobban tudom megbecsülni, mint a hogy ők képesek azt tenni. Tervem életbeléptetését azzal kezdém meg, hogy Hunfalvyt megkértem, hogy irasson be a tápintézetbe s fizesse ki megtakarított filléreimből a pedellus kezeihez az évi díjat. Nevelőm elértett s örvendve elhatározásomnak, azonnal teljesítette kívánságomat. Édes anyámnak pedig megíráom, lenne kegyes egy ígás szekérrel különféle elemózsiát küldeni Miskolczra a tápintézetnek ajándékkül.

Erre azután vagy 6 hétig oda jártam ebédelni s megtartandó ígéretemet, tisztességes istenfélő modorban tanítottam, a pedellus közbenjárása segé-

lyével, a csúfondároskodókat étkezni. Először is rendesen el kelle az imát rebegni ebéd előtt, a mint otthon szokásban volt; ebéd közben nem volt szabad kotorászni az ételben, mindenkinek meg kellvén azt ennie, a mit elébe tálaltak; szigorúan meg lett tiltva az ebéd alatt s után szokásos kenyérlabdacsokkal való hajigálás, mert ez még édes atyánk idejéből családunkban mindannyiszor erőlyesen megrovatott.

Mindez nagyon megtetszett a pedellusnak, Kotler úrnak, a ki most egész lelki nyugalommal s semmi idétlen lárma s torzsalkodás által meg nem zavartan, volt képes fenntartani a rendet a refectoriumban. Mire azután az édes anyám útnak indította nagyszerű küldemény megérkezett, s ennek képében társaimat a nekik juttatott megszegyenítésért s gyakori pirongatásért mintegy kiengeztelhettem, búcsút mondtam a tápintézetnek s ismét Boris szakácsné ételein táplálkoztam.

Ez ötletem segélyével alkottam magamnak népszerű állást társaim között; amaz időtől fogva én váltam vezérökké s oly fölényt gyakoroltam felettök, a mely fölény méltán megilleti a műveltséget, kedélyes részvétet s az embertársaink iránti jó indulatot s helyes bánásmódot.

Az Avas hegy, melynek alján terül el Miskolcz, tagadhatlanul egyik legérdekesebb pontja az alföld és felföld eme csomópontján fekvő, teljesen magyar, ügyekező s életrevaló nép lakta városnak.

Az Avas hegyet díszíti a református egyház-község százados mohos szentegyháza, közelében a paplakkal s főgymnasiummal; képviselvén a valláshoz s tudományhoz való ragaszkodás eszményképét.

Az Avas hegyen láthatók lépcsőzetesen egymás fölé emelkedő sorokban Miskolcz szőlőbirtokosainak jól berendezett s épített pinczéi, melyek legtöbbször a régi időben telve valának a legjobb minőségű borokkal. A Miskolcz közelében elvonnuló szőlőhegyek ugyanis az ott termő szőlőt s ott szűrt bort illetőleg, minden tekintetben, még az aszút sem véve ki, vetekednek a napos időben e dombok tetejéről tisztán kivehető Tokaj hegyiség borával. Hogy a miskolcziak az ott termő Bacchus nedvének becsét felismerték, legjobban bizonyítja az, hogy ők a hegyaljaiak módjára bevárják, a mennyire lehetséges s kilátás van rá, az aszú képződését s csak későn, október hó végével vagy november elején fognak a szüret nagyszerű munkájához. Nagyszerűnek mondom, mert reám egy napokig tartó, aszúbort előállító szüret, melynek tartama alatt a ház népe kün a szőlőben

lakott, a nagyszerűnek benyomását gyakorolta s a mi ennél a tanulóra nézve még fontosabb, rendkívül mulattatott. A szüretnek Miskolczra nézve fontos voltát bizonyítja az is, hogy az ott létező tanintézetek szüreti szünidőt rendszeresítettek mindannyian.

A Vadnay Gábor házi gazdánk szöllejében végbement szüret alkalmával láttam először életemben aszúbort készíteni, a mely eljárás rendkívül érdekelt s meglepett, mert én eddigelé azt hívém, hogy a tokaji úgy készül, mint a spanyol s portugál borok, főzés útján. Nagyon üdvös, hogy deák koromban nyílt alkalmam a világ legelső borának, hazai terményünknek előállításával megismerkedetni, mert azóta ugyan fogyasztottam elég tokaji bort, de készítmódjának megfigyelésére csakis ezúttal, de azóta soha többé nem nyílt alkalmam, sem időm.

E szüretnek alkalmával már őszi napok járván, a borház előtti téren rendszeren jókora tűz lőn rakva; soha sem fogom feledni azon különös benyomást, melyet reám Boris szakácsné vígkedvű s valóban férfias athléta-gyakorlatai tettek, midőn szoknyáját derékig felhajtva, 2—4 izben is a lánggal égő tüzet kurjongatások között, a körülálló puttonosok és szedők nagy multságára, átugrotta. Hogyha a cocotismus egyszer nálunk annyira ki

fog fejlődni, hogy a nők is jogosítva leendnek az athléták soraiba való felvételre, meg vagyok győződve arról, hogy Boris szakácsné eme bátorságot fejlesztő s a tagok hajlékonyságát előmozdító sportja sok követőre fog találni.

E szüreti kedvtelés a bor iránti érdeklődést ébresztette fel bennem s kevéssel azután csakugyan el is vitt magával Vadnay Gábor patvaristája, a kire, mint általában a patvaristákra, igen sok más is, a pinczekezelés bizva vala, gazdánk feltűnőleg gazdagon felszerelt Avas hegyi pinczéjébe.

Ennek a kutató látogatásnak az lett vége, hogy én, mire a pinczéből ismét a szabad levegőre léptem, lábaim biztonságát nélkülözve, mámorosan ide s tova tántorogtam; a különféle borok megízlelése fejembe ment s én először életemben nem csak aszút láttam készíteni, de meg is tanultam aszút inni.

Mikor gazdánk patvaristája látta, mi állapotra juttatott engem, megfogá karomat s levezetvén az Avas tekervényes útjain, azt mondá :

— No se baj, nem árt az, mindent meg kell próbálni; többször is így fog még járni bárócskám ez életben!

Valódi prófétai szellem lakozott Bereznay Istvánban, mert ez volt a patvarista neve, midőn ily zsenge ifjú koromban már meg tudta jövendőlni

azt, hogy én gyakori esetek felmerülése alkalmával, kapatos leendek.

Prófétai szellem, mondom, mert csakugyan nem csalódott.

Talán e jelenet vagy Bereznay István irántunk tanúsított előzékeny s barátságos magaviselete okozta azt, hogy tőle e percztől kezdve évek hosszú során át, többé el nem váltunk. Mikor Pestre kelle feljönnie jurátusnak, mi segítettük; utóbb reábírtuk édes anyánkat, hogy házi fiskálisává tegye; kevéssel azután átvette összes jog- s osztálybeli ügyeink vezetését s egészen az 1869-ik évig ügyvédünk maradt. Jelenleg mint gazdag magánzó s az első hazai takarékpénztár s első magyar biztosító társulat egyik legtekintélyesebb igazgatója él Budapesten. Nem tudom, emlékszik-e még az Avas hegyen végbement első sokat jelentő találkozásunkra, illetőleg kalandunkra?

A tapasztalás az élet nagy mestere; a nyilvános intézetek látogatása s a távol hazulról való névelés pedig e mester valódi életiskolája, mely közben gyorsan s kevés fáradsággal oktat bennünket s megtanít az emberismeretre, a nyíltságra, bátorságra, önállóságra, de egyszersmind int az óvatosságra is.

Ha még néhány fejezetet szentelek miskolczi élményeinknek, nem azért teszem, mintha azok-

nak bármi fontosságot tulajdonítani eléggé elbizakodott volnék; de teszem egyedül azon oknál fogva, mert szent meggyőződése az, miszerint az ott tartózkodásom alatt tapasztaltak jobban megértették éltrevalóságomat, mint azt a tudománynak egész halmaza s a négy fal között töltött tanórák ezrei eszközölhatték volna. De teszem főleg azért is, hogy volt nevelőm irányában, a kinek ez okulást köszönhetem, hálám egy csekély adagát leróvjam.

GRÓF REVICZKY ÁDÁM BEVONULÁSA.

Borsod vármegye a harminczas években az országban a vezérmegye szerepét vette fel, — szerintem nem csak azért, mert a politika egén tündöklő csillagokkal volt képes dicsekedni, — hisz Szemere Bertalan is már akkor tájt a legkiválóbb fiatal emberek egyike gyanánt mutatta be magát, — hanem különösen azért, mert gróf Széchenyi István, az anyagi haladást s művelődést hangoztató elveihez közeledve: nagy gondot fordított közlekedési vonalai kiépítésére, és úthálózatának fejlődését nagy buzgalommal ügyekezett a lehető legnagyobb tökélyvel megvalósítani.

A haladás ez áldásdús egyik főkezdeményezője s részben végrehajtója is Bük alispán vala.

A kinek fogalma van arról, mi rendkívül terhes vállalat volt az hajdanában, — például a szihalmi laposan végig vergődni esős időben; a ki irigy szemekkel nézhette, mint készül az új kőút e sár-tenger közelében; a ki néhány hónappal utóbb, saját tagjai s fogatja veszélyeztetése nélkül s sok

idő, de a mi ennél akkoriban még értékesebb volt, temérdek fáradság s kényelmetlenség megkímélésével roboghatott végig az Eger vizéből nyert ruganyos kavicscsal bevont országúton, — csak az tudja megbecsülni azon jótékony s a mivelődést hathatósan előmozdító áldást, melylyel Bük alispán hasznos működése Borsod megyét elárasztotta.

Bár merre indult ki az ember Borsod megye székhelyéről, minden irányban jó utakon s a régi elvek szerint szerkesztett kitűnő tartósságú s biztonságú kőhidakon haladt az utas. Csak maga Miskolcz maradt volt meg régi alakjában, a mennyiben humusteljes talajánál fogva majd sártengert mutatott, majd ismét száraz időben Zahara porfellegeit engedte szemlélnünk.

De még e tekintetben is még lőn kezdve, már ottlétem alatt, azon újítás, mely szerint a rabok a város tisztántartására használtattak fel s a kövel való burkolása az utcáknak részben megkezdett.

Most Miskolcz emelkedett asphalt coulé járdákkal bír, a kocsutak pedig mind rendesen burkolvák.

E lánczok csörömpölése kíséretében seprőt forgató vad sereg, megyei hajdúk által őrizve, különös benyomást tett ez irányban teljesen tapaszt-

talatlan kedélyemre; — úgy annyira, hogy a hány-szor e csapat közelében valék kénytelen elhaladni, mindannyiszor összeszorult szívem, félelmes rezgés fogván el egész lényemet, — hisz minden egyes rabban orgyilkost véltem láthatni.

A fentebb érintett porondos kőutak előnyeit akkor tanultam megbecsülni, mikor vásár- és ünnepnapokon kirándultunk a közel fekvő urasági lakokba, tulajdonosaik által egy-egy jó ebédre vagy oszonnára meghivatván.

Ily kirándulást leggyakrabban tevénk Zsolczára Plathy gazdag s művelt nemes birtokoshoz, a kinek Ida nevű egyetlen leányával töltöttük az időt, mint játszótársunkkal. Különös kedvelője lévén a lovaknak, mindig örömmel telt el keblem, a hány-szor Plathy ő nagysága vércse-deres ötös fogata vasárnap az isten tisztelet után lakásunk elé robogott. Soha más színű mint saját nevelésű vércse-deres lovat istállójában Plathy nem tűrt; a mely feltűnő szín csak még inkább kedvezett ízlésemnek. Nem győztem eléggé bámulni e szép kecsteljes fürge állatokat, s utolsó filléremet is oda adtam borraivaló fejében az őket ápoló s kezelő kocsisnak.

Plathy Ida kisasszony utóbb Szathmáry-Király Pál nejévé lőn. Zsolczát nem láttam viszont, csak az 1849-ik július hava végső napjaiban, az oroszok

ellen vívott miskolczi, illetőleg zsolczi ütközet délutánján, — mikor Leiningen tábornok által századommal Ónod felé küldtettem kémszemlére. A Plathy-féle kastély előtt elhaladván, annak jelenlegi urát az előkertben láttam ülni, hálóköntösben s himzett fövegben, pipáztatván egy longissimából. Eszembe jutottak a régmúlt e kastélyban töltött napok, — élembe varázslám mind azt, a mi azóta velem s körülöttem történt, s «ügetést» vezénylék, nehogy huszárjaim észrevegyék: mint érzékenyül el kapitányok egy a kényelmet s nyugalmat elénkbe varázsló hálóköntös láttára a csatazaj közepette.

Szathmáry-Király Pállal tizenkét évvel utóbb mint képviselőtársammal ismerkedtem meg; a hetvenes években halt el, mint Torna megye főispánja, — több tagból álló családot s rendezett s tekintélyes vagyont hagyva hátra.

Gyakrabban rándultunk ki Szirma-Bessenyőre is gróf Szirmay Istvánhoz, kinek neje született Wolkenstein grófnő volt; családja két, velünk egykorú fiúból állott. Szirmay gróf nagy házat tartott, feltűnő szép athléta alakú férfi volt s nagy világfi hírében állott. Mikor tél idején rándultunk ki Bessenyőre, különösen mulattatott az, hogy üveges hintó-szán elé orosz divat szerint négy lovat egy sorba fogva küldött rendesen érettünk;

kocsisai nyilsebességgel hajtottak s bámulatos ügyességet fejtettek ki. Cselédjei feltűntek nekem az által is, hogy miskolczi készítményű, igen ízlésteljesen, barnára színezett, befelé fordított báránybőrökből készült ködmönöket viseltek, melyek tarka liliomos czifrázatokkal kivarrva, eredeti nemzeties ízlésű cseléd-öltönyt képviseltek. — Ehhez hasonló ködmönöket évekkel azután Pesten gróf Batthyány Kázmér bicskei s kispéri kocsisain láttam több ízben; a magyar viselet korában mindig csodálkoztam azon, hogy senki vezér uraink közül ezen ízlésteljes viseletet cselédjei számára fel nem kapta.

Gróf Szirmay István fiai gyermekkori ismerőseim közül az egyedüliek, a kikről azóta mitsem hallottam; nem tudom élnek-e még, s ha igen, hol léteznek, vagy talán már elbúcsúztak az árnyékvilágtól. Szirmay gróf maga, ha jól emlékszem, 1855-ben Kassán, mint az ő Felsége fogadtatására kivonult nemesi díszbanderium vezére, csapaja élén gutaütés következtében szörnyet halt. Nevével s a róla czirkáló mondákkal gyakran találkozám, Aszódról Gyöngyösre s onnan Eger, Ivánka vagy Poroszló felé utazván tengelyen. — A gyöngyösi hegy tetején létezett ugyanis gróf Szirmay István «Minerva» nevű lovának egy sírköve illetőleg emlékoszlopa, — emlékére annak,

hogy a gróf e lován Bessenyőről Gyöngyösre lovagolván egy futamban, Minerva a végcélzt el nem érhetvén, e ponton rogyott össze fáradságtól elaléltan s nyakát szegte. Cherchons la femme!

Báró Vay Lajos, báró Vay Miklós koronaőr ifjabbik fivére, akkor épen úgy mint most. Alsó-Zsolczán lakott ősei kastélyában. Báró Vay Miklós és Lajos anyja német származású lévén, benső barátnője s kegyes pártfogónője vala édes anyámnak, honfitársnőjének. A két család közötti szorosabb viszony Pesten keletkezett s utóbb e kapocs segítségével Zsolczán újult meg. Mind a mellett csak is egy egészen különleges esemény következében jutottunk mi fiuk báró Vay Lajoshoz Zsolczára, — mely esemény örökké emlékezetes marad reám nézve. Ezen engem annyira meglepő esemény egy a nemesi kor izlése szerint rendezett ünnepélyes bevonulás vala, melyben magam is, mint annak egyik parányi tényezője részt vettem. A mit azóta e nemben láttam vagy rendeztem, az már többé ehhez hasonlítva, nem díszfelvonulás s nemesi bandérium, hanem inkább csak kortes-körmenetnek s választási tüntetésnek jellegével bírt.

Gróf Reviczky Ádám az akkori időben Magyarország legnevezetesebb emberének volt mondható. Mint Ferencz császár és király kedvence; —

rendkívüli szellemi tehetségekkel ellátott férfiú; — a diplomatát megközelítő tapintatos s finom modorral megáldott államhivatalnok; — külsejénél s szivélyes modoránál fogva a nők kedveltje: oly állást vívott ki magának rövid idő alatt, milyen-nel sem előtte, sem azóta senki sem dicsekedhetett.

Csak egynek híjával volt s ezt meg is sinlette, — szegény ember léteére sok pénzre volt szüksége.

Ezek előre bocsátása után némi fogalmunk lehet arról, mi rendkívüli örvendetes izgalomba hozta Borsod megyét, mikor gróf Reviczky főispánná neveztetett ki, — s elképzelhető egyszerűs mind, mi nagyszerű készülődések segélyével lőn ünnepélyes fogadtatása előkészítve. Természetes, miszerint én csak a külsőségekről adhatok itt számot, miután ezeknek szemtanúja valék; mind arról, a mi a székvárosba történt bevonulás után végbement, sem tudomásom, de még csak fogalmam sem volt, s csak hallomás után szerezhettem magamnak mind erről némi általános fogalmat.

Az ünnepély napján a Miskolczról Csaba, illetőleg Harsány felé vezető országút a «Veresrák» csárdáig terjedő vonalán, nyertek felállítást sorban a papság, előljáróság, czéhek s a helybeli különféle tanintézetek hallgatói, tanáraik vezetése

alatt; e sorfállal szemben az út másik oldalán a szállók mentén, a nemesi banderium vonult fel, — megvárandók a főispán Harsány felől való érkezését.

E banderium volt az, a mi engem leginkább érdekelt, s a melyet szomszédos felállításánál fogva jól szemügyre is veheték.

A köznemesség mind kék gyolcs gatyá, ing és pörge kalappal, részben báránybőr süveggel jelent meg, oldalukon majdnem kivétel nélkül Mária Terézia korából származó fringia kardokkal, minőket a 18-ik századbeli huszárság használt. A tiszték, a megye elsőrendű nemes családjaiból kiszemelve, ezüst csipkével kihányt kék selyem gatyát és inget, sötétes színű mellénnyel s ezüsttel szegélyezett darutollas kalapot viseltek, — ős régi kardokkal oldalukon.

E tiszték között ott voltak szemlélhetők a Palóczy, Szemere, Szathmáry, Bay, Gencsi, Majthényi, Szepessy, Vadnay, Dobozy, Dessewffy, Bárczy sat. családok délczeg ifjai mind jó lovasok kitünő lovakon.

A nemesi banderium vezetése a megye legelőkelőbb s leggazdagabb korosabb főnemességére volt bizva, a kik között a Vay, Csáky, Szirmay, Péchy családok neveire emlékszem, mint a mely családok tagjai leginkább kitüntek férfias

alakjaik, lovaik nemessége, díszruhájok fényessége s nyeregkészletök gazdagsága és csillogása által. Báró Vay Lajos ez alkalommal egy rendkívül szép s deli termetű erdélyi fekete ménen jelent meg, mely délczeg állat nemcsak külső szépsége, magatartása s büszke járása által tünt fel nekem s maradt örökre emlékembe vésvé, hanem különösen az által ötlött szemembe, hogy sörénye s hosszú farka spanyol divat szerint tarka szinezetű selyem szalagokkal vala nagyon ügyesen s ízlésteljesen befonya, mely ékítményt addigelé látni soha alkalmam nem nyílt.

A mint a főispán közeledtét jelezték, a nemesi banderium kivételével az összes kiindult meneti tömeg a Mindszent nevű elővárosba vonult sorfalat képezendő, — melyen végig, elől a vezérség, ezt követve a főispán s kíséretének hintái, s azután a valóságos banderium vonult be a városba.

A bevonulást követő napon báró Vay Lajos kocsit küldött be utánunk, s mi ozsonnára kirándultunk Zsolczára. Nagy s fényes társaságot volt alkalmunk ott szemlélni; az öreg báróné, a házi gazda anyja, mint régi pesti jó ismerőseit fogadván bennünket fiúkat, anyai s nagyúri tapintattal tudta lecsillapítani s eloszlatni az idegen jövevények zavarát. Ez alkalommal láttam először a

háziúr nejét, egy sáromberki Teleky grófnőt, fel-tűnő szép s deli nő, de a ki akkoron megrendült egészsége helyreállítása kedvéért, hosszabb tar-tózkodásra Olaszországba volt indulandó.

Körülbelül négy évvel az itt megcsodáltak után, nyári szünidő alkalmával Aszódról átlovagoltam Varsányra, báró Podmaniczky Mihály unokabá-tyámhoz. A dolgozó-, helyesebben mondva író-szobájában elhelyezett üvegszekrényében, több fegyver s nemzeti díszöltözethez tartozó tárgyak között, egy veres bőrből készült sárga rézzel díszí-tett igen fényes nyereg-készüléket is pillanték meg, a mely a Miskolczon látottakat visszava-rázsla emlékembe. E nyeregkészüléket Podma-niczky Mihály, gróf Keglevics Gábor Nógrád megye főispáni székébe történt beigtatása alkal-mával, mint a nemesi banderium egyik vezére használta.

Ezen adat e nyeregkészülék utáni vágyamat csak még inkább fokozta, s én egész rábeszélő tehetségemet s simulékonyságomat felhasználva; kivittem, hogy még az nap délután makranczos kis lovamra ráraakhattam e díszes készüléket s estende Aszódon való bevonulásomat mint ban-derista tarthattam meg, a mire rendkívül büszke valék.

A vidékre tett kirándulásaink nem csak az egyes velünk ismerős családokkal hoztak összeköttetésbe, hanem a széppel s kellemessel a hasznost is egybekötve, a hazai ipar egy nevezetes ágával ismertettek meg bennünket. Ki Miskolczot lakja, mindenkor kötelességének tartja megismerkedni a szép diósgyőri völgygyel, a Bükk hegység e kellemes s történelmileg is nevezetes pontjával, — a mennyiben e hegység vadonaiban szokta volt megtartani Mátyás király ama nagyszerű vadászatait, melyeknek tudvalevőleg nagy kedvelője volt.

A völgy torkolatában felfogott hatalmas tó segítségével üzembe hozott vashámor és papírmalom előidézte, akkor még ritka helyen tapasztalható iparos mozgalom s élet vidítólag hatott az azt érdeklődéssel szemlélőkre. A tavat és ipartelepét körül övedző erdőség festői tájképpé egészíti ki Diósgyőr e pontját.

Kis deák koromban, de ha meg kell vallani, még jóval azontúl is, inkább kedvelvén a papírt, mint a vasat, s így tehát közelebb állván annak készítéséhez, mint emennek gyártásához, — sokkal több örömmel s kedvteléssel néztem s figyeltem meg Diósgyőrött a papírmártás mesteriségét, mint a vaskohók izzó lávatömegét, a mely elijesztőleg hatott reám, nem csak borzadalmas

voltánál fogva, de az ott forgolódo munkások szurtos s szegényes külseje miatt is.

Figyelemmel hallgattam, mint magyarázták az ott elgátolás segélyével fentartott tó, — talán helyesebben mondva víztartány, hasznos, de Miskolczra nézve nem minden veszélyt nélkülözö fekvését s szerkezetét. Ha ugyanis — így nyilatkoznak — valamikor elemi csapás által okozott váratlanul erős nyomás által, a víztartány a város felé néző főgátja elszakíttatnék, a völgy maga, melynek végén Miskolcz fekszik, egy rendkívüli veszedelmes árvíznek volna kitéve, annyival inkább, mert a Szinva és Pecze patakok fel nem bírván fogni a rohamosan érkező áradatot, a víz rohama elsodorván mindent a mi útját állja, a környéket teljesen elpusztítaná.

Azontúl a hányszor a csendesen folydogáló Szinva s a lustán tova kúszó Pecze partján sétálék, mindannyiszor borzadály fogott el.

Egy helyen azt mondám Miskolczról, hogy tiszta magyar lakossággal bír. Az első benyomásom e városról az vala; utóbb alkalmam nyílt meggyőződhetni arról, hogy a város lakosságának érdeme az, ha most tisztán magyar, — a mi mindenetre az odavalók felszívó s kiható erejéről

tesz tanúságot, a mely tulajdon a legtöbb helyen hazánkban teljesen hiányzik.

Volt ugyanis Miskolcznak hajdanában egy egész városnegyede, pedig majdnem a legtekintélyesebb, a mely úgyszólván kizárólag görögökből állott. Mint értelmes, szorgalmas s takarékos nép, gyorsan magukhoz tudták ragadni a kereskedés kínálkozó előnyeit, s meg is gazdagodtak. Hogy felette gazdag befolyásos s tekintélyes egyházközséggel bírtak, leginkább bizonyítja nagyszerű templomuk, s ennek belső, a viszonyokhoz mért fényes berendezése s kiállítása.

Pesten is épen ily viszonyok léteztek, miről a hajdani nagy hidutcza, színháztér, váci utcza, hajó-utcza s a belvárosnak akárhány más része, s a görög templom s egyházközség vagyona bőven tanúskodik. A különbség csak az, hogy míg Pesten a görögök elnémetesedtek, addig Miskolczon teljesen megmagyarosodtak.

Hisz a mi általános jó s kedves barátunk, a szellemdús magyar író, az eredeti ötletek főmestere, a mindenki által kedvelt és szeretett társunk, Budapest egyik legismertebb eredeti typusa, Pompéry János is miskolczi görög családból származott, s a mennyire én emlékszem, odavaló házbirtokos is volt. Az utolsó tekintélyes görög család, melyet én Miskolczon ismertem, a Píltá

család volt, a melynél az 1860-ik évben a Miskolczon lefolyt emlékezetes tüntetés alkalmával, mikor «mire való az a sok beszéd, hol a medve» akkoriban sok port felvert toastomat mondtam el, szállva valék. Még most is hálával emlékszem vissza azon szivélyes művelt modorra, melylyel engem idegent szíves látásukkal akkoron elhalmoztak.

Az e fejezetben felemlített a külvilággal történt érintkezéseim alkalmával jutottam úgyszólván először nők társaságába. Mert a míg otthon létem alatt, mint gyermek, idegenekkel sohasem, utóbb pedig falun csak is nővéreimmel társalognán s közlekedvén, nem tüntek fel az akkori női öltözékek, addig most több ízben nagyúri házaknál s nemesi családoknál fordulván meg, csakhamar figyelmessé lettem ama szerintem rendkívül ellenzenyes, minden jó ízlést s tetszetősséget nélkülöző divatra, mely a női viseletet akkor tájt jellemezte. Elnézve a mindennapi úgynevezett utczai öltözékektől, melyek a nehézkes, s félkörben a nő arczát körítő idétlen kalapok által már magában is ízléstelen s minden kecseljességet nélkülözővé váltak, — itt csak is az estende ünnepélyesebb alkalmakkor használatban volt társasági delnői öltözék leírásának szentelek néhány szót.

Képzeljünk magunknak egy bokán túl felérő, vagy mousseline vagy könnyű selyem tafota szövötből készült sima, minden kigondolható ékítményt nélkülöző szoknyát; magasra felnyúló rövid derékkal, melyet egy sima selyem csokorra kötött szalag fog körül; rövid újjakat, melyek hogy puffos voltakat minden körülmények között megóvhasák, pehelylyel töltött dunyhákkal bélelvék; s mind ehhez a nő, semminemű kételyt vagy képzelmet meg nem engedő, a rövid ruha alól szabadon kilátszó fehér vagy fekete annál kirivóbb czipőbe bujtatott lábát, — s készen van, egy estélyre, ebédre vagy tánczvizgalomba felkészült delnőnek az akkori divat szerinti alakja. Csupasz, sima s minden lehető művészi arányokat s kecseljességet kizáró s nélkülöző merevség — egyéb semmi.

Ezen már túl a rendén nem annyira egyszerű, mint inkább ízléstelenül kopasz öltözékhez mi ellentétet képez a toronymagasságú fejk, melynek minden egyes részlete e célra feltalált drótszövetből, pulykafark módjára egymás mellett mereven égnek néző hajlított különféle alakú ékítményekből van összecsoportosítva s a szegény nő fején megerősítve. Ezen hajlított ékítményekre a hajzat nagy fáradsággal reá borítottatik s cosmetic segélyével végig simítottatik. A hajék elejét kétoldalt

a halántékokra lelapított s leragasztott hajzat képezi, melynek vége vékonyra összesodorítva a fül alatt végig a fő tetején himbálózó hajék alá bujtatik s ott megerősítetik. Az egyedüli dísz, mely meg van engedve, egy a homlok közepén átkötött sor drágakő vagy fekete bársony szalag, s aránytalanul hosszan lelógó fülbevaló.

Nem vagyok s nem voltam barátja a túlterhelt női öltözékeknek, de az egyszerűség ezen ízléstelen nemét épen úgy hibásnak tartom, mint a másik irányban nyilvánuló túlzást. A mit a természet adott, legalább azt kell megbecsülnünk; fel tudom tehát fogni, hogy van nő, a ki a lehető leg-egyszerűbb fejék segélyével szép haját fitogtatja, — de öltözékére pazarolja fényűzési vágyának minden csak lehető ötleteit. De ennek ellenkezőjét, a mint az a harminczas években dívott, semmi körülmények között megengedhetőnek nem tartom.

Igaz, hogy a valóban szép nő amaz idétlen divat szerinti öltözékben s gépiesen összeragasztott hajékéval is imádandó marad; de igaz az is, hogy a többség, a kevésbbé kiválók fogyatkozásai ez idétlen divat nyomán annál kirívóbban jutottak felszínre. Ha valóban igazságosak akarunk lenni, — nem szabad mindig egyenlő mértékkel mérnünk.

ARANY LAKODALOM.

Meg volt úgylátszik írva végzetem könyvébe :
Du musst von Allem haben, ezt vagyok legalább
kénytelen hinni, ha át- és meggondolom életem
folyamát.

Nem hiába áhitoztam mindig a kalandszerűt, de
a sors csordúltig s egészen a végletekig teljesítette
óhajomat; s ha változatos életfolyamom egyné-
mely túl a rendén reám nehézkedő csapásai alatt
feljajdultam is néha-néha, mindannyiszor a : Des
Menschen Wille is sein Himmelreich! mondattal
csillapítottam hevélyeimet.

S ez helyesen volt így gondolva, mert általában
kár az embereknek annyit zúgolódniok a sors csa-
pásai ellen, hisz ha elfogulatlanul vizsgáljuk s ele-
mezzük mind azt, a mi bennünket ér, tíz eset közül
legalább is nyolcz esetben el fogjuk mondhatni: az
ember saját sorsának kovácsa, a mint ez másképen
nem is lehet mind addig, a míg kiválóbb tehetsé-
gekkel felruházott emberi lényeknek s nem álla-
toknak tartjuk magunkat.

Életem már, a mint e kis munkám is mutatja, gyermekségemtől fogva változatossá alakult; esemény eseményt ért, melyek mindegyike irányadólag maradt emlékembe s lényem egész valójába bevésve.

Az egymást érő részint a magán-, részint a közéletben felmerülő esélyeknél fogva, mintegy kaleidoscop oly tarka-barkává s egymást felváltó ellentétes színezetűvé vált életpályám.

A hazai átalakulás küszöbén lépvén át ifjúságom propyleumába, öreg koromig szakadatlanul egymást felváltó, a legkülönfélébb állásokban működtem, s egyéni meggyőződéseim szerint legalább mindenkor, ha kiválóan nem is, de hasznosan munkálkodtam. *In hoc signo vinces!*

Működésemet a közpályán mint irnok kezdém meg az 1843—44-iki országgyűlés alatt s mint Pest megye aljegyzője folytattam, illetőleg végeztem, mert a megyei élet szűk határai s felfogása nem ízlett lelkemnek. A nagy politika felé fordultam s mint az ellenzékhez csatlakozott, pályámat — ha e kifejezést, mely az akkori viszonyokra nagyon illik, használnom szabad — társadalmi ügynökként kezdém meg, mint kortesvezér folytatám s mint felsőházi tag és jegyző az 1847—48 és 1848-iki országgyűlések alatt végezém.

A nagy politikában való működésemet megko-

ronázta katonai pályám, melyet 1848 szeptember havában, mint önkéntes közember egy gyalogzászlóaljnál megkezdvén, azontúl huszár főhadnagy, másod s végül svadronos kapitány s osztályparancsnokként hittem befejezettnek.

A sors azonban mást rendelt s én folytatni voltam hivatta harczosi pályámat, mint a 7-dik, utóbb a 8-dik soredred közlegénye.

Az 1850 július havától kezdve kilencz évig minden közpályától visszavonultan éltem, az akkor teljesen tönkrement társaséletnek, s azon meggyőződéstől éltetve, hogy én is tehetendek valamit megtámadott nemzetiségünk érdekében, az irodalomnak szenteltem gyenge tehetségemet. Et voluisse sat est, mondotta erre egy ismerősöm.

Az 1859-iki események arra kényszerítettek, hogy búcsút mondjak Tusculánomnak, ismét a nagy politika viszontagságaival próbálkozván meg. Conspirator lettem s ezen hevélyteljes mesterséget mindaddig folytattam, míg a magam lábán birtam járni, a más segélyére nem szorultam, s meg nem győződtem arról: hogy az emberi jellem hajlékonysága s állhatatlansága, az ez úton való boldogulhatást hazánkra nézve illusoriussá, sőt veszélyessé teszi. Visszavonultam tehát s ismét csendéletemnek akarám magamat szentelni. Lehetetlen volt, mert conspiratori szereplésemből kifolyólag

új s eddig előttem ismeretlen tényezőkkel s agitációval léptem érintkezésbe, vallásfelekezetem küzdelmeinek egyik támoszlopává szemeltetvén ki. Ez is politika volt.

Tizenhat évig szolgáltam egyházamat mint helybeli esperességi s végre mint kerületi felügyelő; mire aztán oly viszonyok állottak be, melyek kérlelhetlenül arra kényszerítettek, hogy az egyház irányában teljesített szerény működésemről lemondjak.

Az itt érintett évek alatt részesültem azon kiváló megtiszteltetésben, hogy a magyar tudományos akadémia levelező tagjává választattam meg. De tudván azt, hogy e tisztelet nem tudományos míveltségemet, de azon tevékenységemet illette, melyet az akadémia s más szellemi tőkénket gyarapító intézetek anyagi emelése körül kifejttem, soha, a kötelességszerű felavatási értekezésem kivételével, oda, a hol tulajdonképen tehetségemnél fogva helyem nincsen, nem tolaodtam.

Az emlékezetes 1861-iki országgyűlés alkalmával képviselővé választattam meg, s ugyanakkor másod alelnökké való megválasztatásom által lettem kitüntetve. Országgyűlési képviselői állásomat azon időtől fogva mindig eléggé szerencsés valék megmenthetni, az egymást érő viharos választási mozgalmak daczára. Összesen kilencz ízben

választattam meg országgyűlési képviselőül és pedig öt izben Békés megye szarvasi, egy izben Csanád megye nagy-laki, egy izben a Budapest főváros terézvárosi és két izben Bács megye ó-kanizsai kerületében.

A legkétesebb választásaim valának az ötöd izben Szarvason megejtett, a mikor 13 szónyi többséggel és a Budapest fővárosi, a mikor csak hat szótöbbséggel került ki nevem az urnából.

Az 1875-ik évi választások óta, a melyek a fusió létrejötte után közvetlenül eszközöltettek, egészen a jelen időkig s így tehát öt egymást követő képviselőválasztási campagne alatt, a szabadelvű kormánypart végrehajtó-bizottságának tagja valék, mely megtisztelő, de rendkívül fáradtságos kitüntetést régi veterán kortes voltomnak köszönhetem.

A nagy politikáról rég lemondottam: mameluk vagyok a szó legteljesebb értelmében; s büszkén vallom azt, mert ha valaki, úgy mégis csak a mameluk sereg birta s birandja megmenteni hazánkban a parlamentáris kormányformát az elzülléstől.

Az alkotmányos korszak alig köszöntött be hazánkban s engem nagy csapás ért, mely egészen más, az eddigitől sokban elütő irányt adott tevékenységemnek. Vagyonomat elveszítvén s szegény emberré válván, a becsület megmentése után meg-

élhetésről kelle gondoskodnom, s 45 éves koromban kezdeni új pályát. A kezdet nehézségeit Tisza Kálmán, Trefort Ágoston és Szlávy József segítségével s pártfogása mellett birtam egyedül legyőzni, a kiknek neveit kötelességem felemlíteni, mint a kik segédkezet nyujtva, biztak bennem, hogy jövőm alapját lelkiismeretes munkásság által meg fogom tudni vetni. Szívből fakadó őszinte köszönetet mondok nekik ezért.

E réven lettém lapszerkesztő, az éjszakkéleti vasút személyügyi főnökévé, m. kir. honvéd-huszár századosossá szabadságolt állományban s utóbb ő Felsőkegyéből címzetes őrnagygyá; a fővárosi közmunkák tanácsának tagjává s két évvel utóbb 1873-ban a fővárosi közmunkák tanácsának alelnökévé.

Azon ritka szerencsében részesültem, hogy ifjú korom némely álmait megvalósítva szemlélhetém, még pedig sok tekintetben szerény bár, de mégis az én közreműködésem s hozzájárulásom mellett. Tevékenységemet szerencse követte lépten-nyomon, mert nem riadtam vissza semmitől, bátran belé kaptam a munkába s látszólagosan legalább a legnagyobb egykedvűséggel tudtam végezni s végrehajtani azt is, a mi nem egyszer erőmet már-már túlhaladó fokban hozta egész valómat lázas izgultságba.

A legutóbb lefolyt tíz év alatt párhuzamosan

viseltem a fővárosi közmunkák tanácsának alelnökségét s a nemzeti színház intendánságát, míg végre kitűzött feladatomban meg lévén oldva, a művészet terén való hosszas s fárasztó működésemtől búcsút véve, mint az Adria-i biztosító társulat magyarországi osztályának intézője egy sok munkával járó ugyan, de nyugalmasabb viszonyok között teljesíthető tevékenységi körbe léptem át. Az ezen társulat részéről irántam tanúsított előzékeny s szeretetteljes eljárásnak köszönhetem azt is, hogy élttem alkonyán e néhány kötetnyi szerény munkámmal búcsúzhatom eddig lefolyt életemeimeimtől s irodalmi tevékenységemtől, mit nem eléggé vagyok képes meghálálni azoknak, a kik szives elnézésük folytán lehetővé tették számomra hattyúdalom elzengését.

Egyleti működésemről keveset mondhatok, mert az szerfelett szerény határok között mozgott. A kisdédóvó intézeteket Magyarországon terjesztő egyletnek még a negyvenes évekből valék alapító s választmányi tagja. Az általános mozgalom ez egyletet is tágasabb alapokra fektette s soha ezelőtt nem vélt fejlődés elé vitte. Azóta félre vonultam, mert a napszámosra ott többé szükség nincsen. A «rabsegélyző egylet» körében is működtem egyideig s csekély érdemeim elismerése jeléül annak tiszteletbeli elnökévé választattam. Nem voltam ott

kifejtett tevékenységemnél fogva érdemes e ki-
tűntetésre, mert az egyesület jelenlegi hasznos műkö-
dése és nagygyá fejlesztése más, szerényen s visz-
szavonult munkálkodó emberbarátoknak köszön-
hető, de korántsem az én alig említésre méltó ott
kifejtett tevékenységemnek. A «Hajléktalanok»
egyesületének elnöke gyanánt nem vagyok képes oly
tevékenységet kifejteni, mint a minőt e jótékony s
különösen a nagy városokban áldásdúsan ható ügy
valóban megérdemelne. Egyesületünk felvirágzását
egynehány szerény, de emberszeretettől áthatott
polgártársunk fáradságos tevékenysége mozdította
s mozdítja elő jelenleg is.

Még egy egyesületet kellene itt fölemlítenem, mely-
nek egy ideig buzgó tagja valék s a melynek vég-
céljait nemcsak ily minőségben, hanem mint em-
ber s felebarát is mindenkor támogatni tartottam
legszentebb kötelességemnek. De hallgatással
mellőzöm panaszaimat s kifogásaimat, melyeket ez
egyesület működését illetőleg tennem lehetne, mert
nem akarom, miszerint az ezen igénytelen sorokat
olvasók azt higgyék, hogy netaláni hanyagságom
okozta csalódásaimért embertársaim hiúságát s
nagyzását igyekszem felelősségre vonni.

Ezen eltérés után vegyük fel újból az e fejezet
elején megpendített események fonalát.

Nagyatyám Jänkendorfi Nostitz Adolf és nagyanyánk született Boose Henriette, 1836-ik évi május 31-én voltak megtartandók arany lakodal-mukat Drezdában, miután e számos tagból álló család csakis városban volt képes egybeseregleni, semminemű falusi lak ez alább felemlítendő számos tag befogadására nem lévén elegendő tágas.

Természetes, hogy édes anyánk már előre úgy készült, hogy ő is egész családjától környezve, szülei e lélekemelő ünnepélyén részt vehessen. Nekünk kis deákoknak nagy szorgalmat kelle kifejtenünk s példásan kelle magunkat viselnünk, hogy engedélyt kapjunk az évi vizsgának nem június végén, hanem május hava első felében való letételére. A külföldre teendő út reménye buzgóságunkat fokozta s mi csakugyan 1836-ik évi május hava 10-ike körül már Aszódon valánk, bevándorók az indulást.

Az előkészületek meg valának téve s mi néhány nappal megérkezésünk után, két tágas utazóhintóban, melyben számszerint tízen foglalánk helyet, s a mely hintók mindegyike elé négy posta-ló lőn fogva, útnak indúltunk Drezda felé.

Mikor Miskolcra Aszódra érkezénk, édes anyánk kissé meghökkent, mert két évi távollét után, mely alatt csak egyszer valánk otthon a nyári szünidőt töltendőök szülei házuknál, meglehető

elvadult s kissé megkérgesedett állapotban térénk vissza az ősi fészekbe. Bizonyítványaink kielégítők valának, a minek édes anyánk nagyon megörült; de a melléktanulmányokra nézve, milyenek francia nyelv, rajz, zongora, vívó- vagy tánczleccke, úgyszólván egészen elvalánk hanyagolva; a német nyelvet majdnem teljesen elfeledtük, s külsőnk a miskolczy szabónk által s ízlés szerint kiállítva, épen nem tudta a hozzánk tartozók tetszését kivívni. Való is, hogy furcsa viselet volt az, melyet mi, utánozva az általunk látott felnőt s meglett emberket, elsajátítottunk. Mikor díszben akartunk megjelenni, kék frakkot öltöttünk tarka mellényvel, s ha lehetséges, még tarkább nadrággal; s mind ehhez mily jól állott egy magyar rojtos nyakendő Fűrész vagy Butykai boltjából való szerzemény és veres sapka arany vékony zsinórral szegélyezve. Anyánk, nővéreink s ismerőseink kinevettek, mikor bennünket 11—12 éves fiukat ily jelmezben láttak páváskodni; de mi büszkék valánk e viseletre, annál inkább, mert idegenszerűt mutatott s tanuságot tett önállóságunkról s függetlenségünkéről. Egyszer rajta kaptak, mikor függetlenségem öntudatában a nikotin-plántával kívánczotam közelebről megismerkedni azon csinos pipa segélyével, melyet Andor nagybátyámtól kaptam ajándékul; az ezen kihágásért reám mért büntetés

nem sújtott oly nehezen, mint kedves pipám confiscatiója — auf nimmer Wiedersehen.

Hunfalvyt mint nevelőnket mind ezen észrevételek sem meglepni, sem haragra lobbantani nem birták; tudta s érezte jól, hogy az, a mi hiányzik, sokkal könnyebben helyre pótolható, mint megszerezhető volna újból az, a minnek hijával most már nem valánk.

Teljesen igaza volt, mert mire egy pár hetet ismét családunk körében töltöttünk s mire Bécsben átutaztunkban tetőtől talpig és pedig igen csinosan kiöltöztettek bennünket, csinos s módos magyar legénykéek váltak ismét belőlünk.

A Bécsből Prágába való utazás szerfelett lassú s temérdek akadályokba ütközőnek mutatkozott, várakozásunknak ellenére. Ugyanis ekkor ment végbe Ferdinánd császár és király koronáztatása a csehek fővárosában, mely ünnepélyre csak úgy zárandokoltak a nagy urak Praha felé s mi az előre megrendelt postafogatok helyett s gyakran csakis hosszas várakozás után, összeszedett paraszt lovakat kaptunk kocsijaink elé fogva. Az ezen zürzavar okozta késedelem majdnem válságossá vált úti tervünk kivitelére, mert nagyszüleink arany lakodalmának ünnepélye május 31-ére volt kitűzve, mi pedig nagy nehezen, fáradtan s elnyüstölten csak május 29-én valánk képesek Drezdába vergődni.

Az arany esküvőt megelőző napon délután nagy családi sereglet lőn rendezve nagyatyánk drezdai palotájában, egy a külvárosban fekvő kényelmes, francia ízlés szerint épült egyszerű tágas házban, ősrégi fákkal bővelkedő kert által szegélyezve.

Az ismerkedés gyorsan fejlett, kivált részünkről, a kik két évet töltvén idegenek között, feszélyt, bátortalanságot vagy magábavonultságot nem ismertünk. Az atyafiság nagy száma azonban bennünket is meglepett s a különféle család- s keresztnevekre nézve sehogy sem tudtunk hamarosan tisztába jönni.

Sohasem fogom feledni a másnap végbement arany esküvő megható voltát; az oltár előtt állottak az esketés szertartását várva nagyatyánk és nagyanyánk, mögöttük két fiok nejeikkel, négy leányuk férjeikkel s két hajdon összesen tehát nyolcz gyermek és hat meny és vő; a harmadik sorban félkörben 33 unoka volt felállítva s ezek mögött dadák által kísérve négy dédunoka.

Ritka embernek jutott osztályrészül ezen szerencsés véletlen, ily valóban meghatóan nagyszerű családi ünnepélyben részt vehetni. Egész Drezda érdeklődött e menyegző körül, minek legvilágosabb jele az vala, hogy a hajdan protestáns nagy udvari templom teljesen megtelt vendégekkel, kik között magának a királynak képviselője is jelen volt.

Nagyatyám ez ünnepély emlékeül saját és neje, illetve nagyanyánk arczképét készítteté el, akkori divat szerint köre metszve; a családtagok mind-egyike kapott egy-egy példányt. Ezen arczképek nálam még most is, 51 év multán kissé megfakult, de különben elég jó állapotban, drága emlék gyanánt őriztetnek.

Nagyatyám arczképe alá e sorok írvák:

Ein Herz, dem Glauben an die Menschheit offen,
Ein fester Sinn aufs Höh're hingelenkt,
Das Gute thun, und auf das Bessere hoffen,
Das genügt, bis Gott uns dieses Höh're schenkt.

Dresden, am 31. May 1836.

Adolf von Noslitz und Jänkendorf.

A menyegzőt a család együttlétét megünneplő társas egybejövetelek egész sorozata követte, melyek lefolyása alatt az összes atyafisággal közlelbből érintkezénk, de egyszersmind Drezda minden nevezetességeivel oly részletesen ismerkedém meg, mint utóbb gyakori ott mulatásom alatt soha. Csakhamar kedvenczévé váltam nagyanyámnak s Clotild hajadon nagynénémnek, a ki mindenüvé elkalauzolt s mindent apróra megmagyarázott. A zöld bolt néven ismeretes történelmi tár, a képtár, a japáni gyűjtemény, a Zwinger, a Brühl'sche Terasse, Moritzburg, mindezen nevezetességekkel megismerkedtem az ott tett látogatások segé-

lyével. Büszke voltam, mikor este, búcsúzás alkalmával nagyanyám édes anyámhoz fordulva kérdezé: Was hat Fritz heute gesehen? Igaz is, hogy nagyon háládatos vendég s szemlélő valék; kíváncsi, mint egy szarka; hizelgő, mint egy macska; szám pedig folyvást járt, mint egy daráló-gép; soha nógatni nem kellett, sőt én állottam feljebb s nyughatatlan természetemnél fogva mindig mozogni, járni s kelni kívántam. Szegény Clotild nagynénémet gyakran szinte kifárasztottam; de nagyon jó indulattal viseltetvén irántam, csak e szavakat intézte ilyenkor hozzám, mintegy csillapítóul: So warte doch ein klein wenig, wir gehen ja allsogleich, du wilder ungarischer Junge.

Nagyanyám irántam nyilvánuló előszeretete maradandó gyökeret vert, mert mikor tizenegy évvel később hosszasabban s gyakrabban mulattam Drezdában, a hol akkor már mint özvegy állandóan letelepedett, mindig ő volt pártfogóm s mentő horgonyom valamely könnyelműségen rajta kaptván. Ha német atyámfiái elszörnyűködtek gyakori, szerintök rendellenes magamviseletén, nagyanyám mindig védelmezett, mondván: ti sem voltatok jobbak, sem szelidebbek fiatal koroatokban. Ha pénzem fogyatékán volt, elmentem ismét csak nagyanyámhoz s Clotild nagynénéhez, a ki legtöbbször nála időzött, noha mint

alapítványi hölgy joga volt az alapítványi kastélyban lakhatni akár egész éven át. Ilyenkor azután bűnbánólag meggyóntam s a vége a gyónásnak az lett, hogy az öreg asszony elbiczegett a mellékszóba s egy-egy szép ajándékkal nyugtatott és jutalmazott meg, e szavakkal intvén: Most még az egyszer segíték rajtad, de javulj meg, válj már kissé komolyabbá; képzeld, mit fog édes anyád mondani, ha ezeket megtudja felőled.

Én nem javultam ugyan meg, de ő szegény megmaradt mindvégig az, a mi volt: pártfogóm, őrangyalom s végre is mindig megmentőm.

Clotild nagynénémet alapítványi hölgynek mondtam az imént. E kifejezésem megmagyarázásául fel kell itt említenem, mi előrelátólag járt el Szászország a kolostorok eltörlése alkalmával.

Mint állami s így tehát közös vagyon a kolostor-épületek legnagyobb része nyilvános finevelő intézetek berendezésére használtatott fel, az ahhoz tartozó birtokok évi jövedelmei az intézetek fenntartására fordítatván. Innen származik Szászország azon, a szülékre nézve igen előnyös helyzete, hogy a jelenlegi államköltségvetés megterhelése nélkül is bir néhány kitünő nyilvános fineveldével, melyek a kormány felügyelete alatt állván, teljes megnyugvást nyújtanak a gyermekek nevelését illetőleg.

A saecularisált kolostorok egy részét pedig átalakították «hölgy alapítvány»-okká, melyekben bizonyos számú hajadon hölgyek állandó lakással bírnak s saját öltözékeik kivételével, mindennel elvannak látva. Mindegyik alapítványi hölgynek engedélyezve van évente bizonyos tartamú szabadságidő, melyet tetszése szerint bárhol tölthet; azon idő alatt azonban, melyet az alapítványi birtokon tölt, a vidék közművelődési és jótékonyági ügyeivel kötelesek az illetők foglalkozni, előmozdítván s fejlesztvén emez intézményeket az alapítványi szabályzat előírása szerint.

Talán kissé szűkkeblű felfogáson alapuló intézkedések ezek, de tagadhatatlanul hasznosak s a közművelődést előmozdítók.

Miután a család legnagyobb része eloszlott s Drezdában az arany menyegzőre egybesereglettek közül már csak mi maradtunk hátra, nagyszüleink Loschwitz közelében fekvő nyári lakukba költözködtek, általunk kísérve.

Loschwitz egy Dreza közelében fekvő kis falu, melynek szőlőhegyei szép kilátással bírván az Elba folyó völgyére s a közel szász Schweiz hegyiségére, sűrűn be vannak telepítve nyári lakokkal, melyek úgyszólván legszebbike nagyatyánké volt. Az öreg úr csakis drezdai palotáját és ez üdülő-

helyet tartotta meg magának, Oppach nevű hitbizományi Lausitz szászországi tartományban levő birtokát idősebb fiának adván át, ki ott szokott nyaralni számos tagból álló családjával. Édes anyám ezen nálánál fiatalabb fivérével történt az, hogy a lützeni csata alkalmával, mint Körner önkénytes csapatának tagja egy francia puskagolyó altestét keresztül fúrta anélkül, hogy nagybátyám halálosan megsebesült volna. Harci trophæáktól környezett arczképével, mely őt a csata alkalmával hordott egyenruhában ábrázolja, egy a foglaltvány alján bevéssett gömbölyded kis aranyozott szelenczében őriztetik e puskagolyó családi ereklye gyanánt.

Loschwitzban kissé szűken, de eléggé kellemsen valánk elhelyezve; hálószobáink, akkori német divat szerint, mind padlásszobából — «Dachstübchen» — állottak; de kevés gondot fordítottunk a mikénti elhelyezésre, mert egész nap a szabadban jártunk s keltünk s a közel fekvő érdekesebb pontokat kerestük fel kirándulásaink alkalmával.

Rendkívül egyszerű fesztelen s kedélyes életmódot folytatánk, mely a hosszú út s nagyszámú társaság s sok ünnepély után nagyon ízlett a gyermekeseregnek.

Pillnitz, a szász királyi család nyári laka csekély

távolságra fekszik Loschwitztól. Ott időzésünk alatt két izben tisztelte meg látogatásával az akkori szász király Ágost Antal nagyatyánkat. Délután öt óra felé szokott volt érkezni az öreg király két vagy három úgynevezett brancard kocsiban, a hatvanas évek elején Pesten Breitner által divatba hozott nyílt omnibusokhoz hasonló társas-kocsik, melyek mindegyike elé egy négyes udvari postafogat volt fogva. Valamint a királynak magának, úgy kíséretének magaviselete a lehető legszivélyesebb vala; minden szertartás kizárásával, megérkezése után ozsonna tálaltatott, ezt beszélgetés s társalgás, végre pedig séta követte a szőlőhegyre, mely közben a király a jelenlevők közül azokat, a kiket nem ismert, bemutatatta magának Naundorf nevű kamarása által, a kivel későbbi Drezdában való tartózkodásaim alatt, mint családunk jó barátjával, gyakran találkoztam.

A Loschwitzban való tartózkodást néhány kirándulás követte édes anyám nővéreihez. Elrándultunk Zehistába a cseh határszélen, a hol gróf Rex nagynénénk férjével s családjával időzött. A hajdani Szász-most Poroszországban fekvő Bayern-Naumburg, Bülow báróné régi várkastélyát és báró Marschall altengottorni kastélyába is eljutottunk, de annyit mondhatok, felette fáradságos, hazánkra emlékeztető utazások segélyével. Az országutak

ugyan mind jó karban valának, de annál elhanyagoltabbak a thüringeni — még a Tannhäuser idejéből megmaradt — mezei utak; a kocsisok ügyetlensége pedig csak tetézte a veszedelmet, melynek a ruganyos hintót használók ki valának téve. A thüringeni tartományt lakó birtokosok ugyanis mind ruganyok nélküli hintókat használtak, tulajdonképen tehát szekeren jártak a mi fogalmaink szerint.

A Bayern-Naumburg várkastély felé való utaztunkban borította fel utazókocsinkat Bülow nagynénénk legmegbízhatóbb kocsisa. Ezen felborulásunk annyiban járt igen kellemetlen következményekkel, a mennyiben édes anyánk ezen eset alkalmával karját kificzamította.

Ezen közbejött esemény megváltoztatta úti terünket, mert nem térhettünk egyenesen vissza hazánkba, hanem néhány hetet Teplitz fürdőben kelle töltenünk, édes anyánk felgyógyulása érdekében.

Nagyatyánk ezen váratlanul beállott változás következtében szintén eljött Teplitzbe s ott maradt legidősebb, tőle elszakadt leányának társaságát élvezendő.

Teplitz volt az első fürdőhely, melyet láttam; tele lévén nagyvilági vendégekkel s idegenekkel, rendkívül érdekelt mind az, a mit láttam s azok, a kikkel megismerkedtem. Akkor tájt Drezdát s a

Szászországhoz közel fekvő fürdőhelyeket a balti tartományok német-orosz nemzetiségű birtokosai s aristocrátiája látogatta s kereste fel leginkább. Azóta ez mind megváltozott; Kurländert most alig látni eme tájékon, mintha letüntették volna szégyényeket a föld színéről, az oroszok.

Annál több most ama tájakon az angol; hisz magában Drezdában is egy angol negyed létesült azóta, mely úgyszólván pusztán csak Albion fiai által lakatik. Drezda régebben, de bizonyos tekintetben még most is, egyike a világ legolcsóbb városainak. Nem csoda tehát, hogy azon idegenek, a kik vagyonuk után otthon alig élhettek volna meg polgári módon, elvándoroltak oly helyekre, hol ugyanannyi pénzzel úri fényűzéstől környezve tölthették napjaikat.

Természetes, hogy e vándormadarakra az általam más helyen, a magyarokról mondottak: itt élned s halnod kell, alig volnának alkalmazhatók. Ezekről el lehet mondani: ubi bene ibi patria.

Anyám egészsége, illetőleg kifíczamított karja a Teplitzben használt meleg fürdők következtében tetemesen javult. A nyár derekán már túl valánk; a beiratkozás ideje közeledett; a deákok, akkori szólásmód szerint, szabadsága mindinkább összezugorodott, helyt adván a jövő évi leczke-terv meg- és átgondolásának.

A készülődések s végintézkedések néhány izgalmas napjait a haza felé való indulás követte; ez úttal nem szedett-vetett ál-postalovakon, de a Práhán való koronázási ünnepélyt már teljesen kiphent valódi «k. k. Extrapost» fogatok segélyével közeledtünk, véleményünk s hitünk szerint gyorsan, hazánk határa felé.

Ende gut, alles gut! s így történt most is, mert Bécsből Pestre, az akkori szokás szerint utazó hintónk is felpakoltatván a hajó fedélzetére, gőzhajón bocsátkozván le a Dunán, a Pollák háznál már bennünket váró igás fogataink segélyével, mindnyájunk nagy örömeire bevonultunk az ősi fészekbe.

A mily lassúdad tempóban haladt hónapokkal ezelőtt a felszerelés, épen oly gyorsan eszközöltett most már a leszerelés.

Minden nem okvetlen szükséges lim-lomot s fényűzési cikket Aszódon becsomagolván s a kulsár gondjaira bizván, csak a legszükségesebbet, könyveinket s irományainkat pakolván mindegyikünk ládájába, érkezénk vissza az Avas hegy aljára, négy havi, reánk nézve nagyjelentőségű távollét után.

A LOVAGIAS SZOLGÁLATKÉSZSÉG SZO- MORÚ KÖVETKEZMÉNYEI.

Mint világot látott emberek térvén vissza Miskolcra, a bennünket környező viszonyokról való felfogásunk s gondolkozás módunk nagyon megváltozott. Nem csoda, hisz nemcsak tapasztalataink köre s mérve tágult, de állásunk a tanintézetben is tetemesen átalakult, a mi felfogásunk szerint legalább.

Én ugyanis búcsút mondva a donatusnak és grammatikának s ezzel egyszersmind Dunaj tanár úrnak is, Némethy igazgató-tanár úr kezei alá kerültem, mint első évi syntaxista. Nem jártam többé Dunaj uram leczkét a gymnasiumi épület dohos földszintén, hanem fel — ad astra — kerültem az első emeletben levő díszes tágas tanterembe.

Eme felfelé való haladásnak első következménye az lett, hogy resteltem ezentúlra magam venni meg ozsonnámat a piacon. Az első két év alatt ugyanis az volt a szokás, hogy a délutáni leczke befejezése után, naponta mindegyikünk kapott két garast ozsonnára; mi azután ezen pénzzel

elmentünk a piacra s ott vásároltunk sulymot és perezet. Talán mi valánk az utolsó generáció, mely sulyommal (vízidió) élt; mert gyermekkorom óta többször voltam ugyan Borsod megye székvárosában s mindenféle régi emlékekkel találkoztam ott, de sulymot többé nem láttam. Valószínű, hogy a polgárosodás előidézte haladás, mely a mocsárokat fokonkint lecsapolta s azok helyébe dúsan termő buzaföldeket varázsolt elő, a vízidiót örökre kiirtotta a sajó-menti növényzet állományából. — Nagyon kedvesen vettem azon változást is, melyet a Némethy igazgató-tanár úrral ezentúlra folytatott érintkezés idézett elő. Dunaj uram legszelidobb kifejezései, ha valamelyikünkre megneheztelt, ezek valának: *Canis tua mater*; kutyafejű tatár; *zsivány*; *perversus puer*; *vos estis latrones* betyárones; *accipies scuticam*, s alig ejtette ki e szavakat s a *scutica* (Dunaj uram Frau Godl-ja) már közelünkben járt, mert hisz ott lógott a cathedra mögött a Dunaj uram tányéros sipkája szomszédságában.

De mi a *scuticát* már úgy megszoktuk s annak kellemetlen következései ellen oly biztos óvszert találtunk fel, hogy látszólag sirva, de a valóságban mosolylyal fogadtuk tanárunk vad kikelésit.

A mint ugyanis az *executio* végjelenete közeledett, ujjainkat égnek emelve kikérezkedtünk; ezen

engedélyt megtagadni nem volt szabad. Akkoriban minden studiumot dictando irtunk; amint kün valánk ama bizonyos helyen, a studiumok egyike óvpajzs szerepét veendő fel, nadrágunk egy bizonyos megnevezhetlen részében tünt el. Mire visszatértünk s a lóczára reá helyezkedtünk, kiállandók a büntetést, minden egyes korbácsütésre feljajdulunk erősen, nehogy Dunaj uram észrevegye a scutica túl a rendén való csattanását, melyet ez, a nadrág kelméje alá rejtett irkával érintkezvén, okozott.

Im első gyakorlati tanulmányom a botbüntetés megszüntetése érdekében, melyet utóbb örömmel szavaztam meg.

Némethy igazgató-tanár úr, az újabb eszmék embere lévén, velünk szigorúan, rendszeretöleg, de legalább emberségesen bánt; ennyit tartozó kötelességem kinyilatkoztatni, noha én az ő kormányzata alatt sem kerültem ki a büntetést, még pedig érzékeny büntetést, egy tulajdonképen rendkívül ártatlan jellegű, de rosszul értelmezett s felfogott tettemért.

Némethy igazgató-tanár úrnak volt egy igen csinos szolgálója, s hogy kis deák létemre ennek tudatával birtam, annak okozója nem én magam valék, de azon építész — vulgo architectus —, a ki a miskolci gymnasium épületét tervezte s ezen

terv szerint fel is építette. Az iskolaépület tágas udvarából eléggé széles nyílt lépcső vezet az első emelet előcsarnokába; az előcsarnokra nyílnak Némethy igazgató konyhájának, magánlakásának s két egymás mögé elhelyezett tanteremnek ajtai. Ezen ajtókon kívül még az előcsarnok menyezetén van egy tágas nyílás, a mely elé, ha az előcsarnok egyik szegeletében pihenő létrát menedékes irányban elhelyezzük, padlás ajtóvá s feljárássá látjuk átváltozni ezen rendesen használatlanul tátongó a menyezetten találtató nyílást.

Én mint szorgalmas deák mindennap két ízben látogatván az előcsarnokra nyíló tantermünket; azonkívül gyakrabban levén alkalmam az igazgató úrnál majd ez, majd amaz ügyben tisztelkedni; s mindannyiszor kötelmeim teljesítése közben a konyhaajtó előtt úgyszólván elvonulni kényszerülvén, nem akarva is kénytelen valék átlátni azt, hogy az igazgató-tanár úr szolgálója csakugyan, ha szép nem is, de legalább is csinos leánynak mondható.

Egy szép napon a délutáni félórai pihenőt nem arra használtam fel, hogy társaimmal a templom udvarára menjek labdázni, hanem az elébb leírt előcsarnok lóczáján foglaltam helyet esetesen s minden előre kigondolt terv nélkül. Alig álmélkodtam néhány perczig a syntaxista életének sivársága felett, midőn az igazgató-tanár úr szolgálója

a konyhaajtón ki, az előcsarnokba lépván, a szögletben pihenő létra után nyúl. Kötelességemnek tartottam segítségére kelni, s csakugyan a létrát ketten nagyon helyes combinatióval menedékes vonalban a padlásnyílás elé támasztottuk. Ennek megtörténte után, én alant maradtam s biztonság kedvéért fogtam a létrát; a szolgáló lovagias segílyem által felbátorítva biztos léptekkel haladott fel a létrán a padlás nyílás elé. Épen azon okoskodtam magamban, mi kecseljes az a borsodi rövidszoknyás viselet, s mennyire megkönnyíti e nemzeties öltözet az emberi test arányainak s nevezetesebb részeinek bővebb megfigyelhetését, midőn Kottler, a pedellus, a tantermek egyikéből kilép s engem vizsgálódásaim közepette nemcsak meglep, de a mi több ennél, meg is zavar. Hogy egészen híven előadjam a történeteket, meg kell vallanom, hogy Kottler nem zavart meg, hanem egy horrendum felkiáltással, ügyesen elfoglalt posztiómból durván elzavart, nevemet a fekete könyvbe beírta, az igazgató-tanár úrnak feljelenített s példás megbüntetésemet kérte s nyerte ki főnökétől.

A reám, kihallgatás s védelem előadhatása nélkül kimondott ítélet így hangzott:

Tizenkét órai börtön (carcer) kenyéren és vízen.
Sohasem zúgolódtam felebbvalóm ellen; soha-

sem éltem kifogásokkal azok irányában, a kik engem valamely hibás cselekedetemért elítéltek. — A jelen esetben e szigorú büntetés ellenében, de csak úgy magamban, azért lázadtam fel, mert egyáltalán nem tartottam magam vétkesnek; hisz az, a mit elkövettem egy kis kíváncsiságnál egyébnek alig volt mondható. S végre is így okoskodtam magamban: miért tart az igazgató-tanár ily csinos szolgálót? s miért nem készítenek tisztességes padlásfeljárást? hát ama szegény leány kitegye magát annak, hogyha esetesen valaki segélyére nem jő, létrástól zuhanjon le s törje ketté csontjait? — Mindezen szeliden elgondolt okoskodások mitsem használtak; másnap reggel az iskolaépület földszintjén levő carcerbe kellett bujnom, melynek belsejében egy félig elporlott szalmával telt ládánál egyéb bútor nem volt észlelhető. Én azt reménylém, miszerint a donna csak leend annyi háladatossággal irányomban, hogy eljő a kis ablaknyíláshoz, mely a carcert gyéren világította s azon be, a miatta kiállott szenvedések fejében, egy néhány pogácsával fog megkínálni. Álmaim, költői álmaim nem valósultak; véglegesen elhagyatva mindenkitől, az éhségtől gyötörve s egy sereg bolhától ellepve, maradt elég időm álmélkodhatnom a felett: lovagias szolgálatkészégemnek mi szomorú következményei lettek.

De már azt akkoriban is értettem s tudtam, mit jelentsenek e szavak: cinye mintye! hisz Hora és Kloska lázadásának történetét jól ismerém, sze­gény atyám gyakran elbeszélé azon iszonyú ese­ményeket, melyeknek szemtanúja vala. Cinye mintye Kottlerú! mondanám most, de várj sem­mirevaló pedellusa, majd megréfállak amúgy isten igazában, mondám akkor, s tervem egy pár jó pajtásommal egyetértve rövid időn teljesen ki volt főzve.

Egy szép vasárnapon a délutáni isteni tisztelet kezdete előtt — akkor délután is volt isteni tisztelet — elmenénk, látszólag a templomba, mely az iskolaépület udvarán van elhelyezve, de való­ságban a gymnasium első emeletére, a hol Kottler lakott, őt meghivandók, jönne velünk a tem­plomba. Utána tudakozódván, azt hallottuk, hogy ünnepi ruhát öltvén elment Tapolczára a fürdőbe. Elcsodálkozva, mintha mi ezt nem tudtuk volna, minden feltűnés nélkül bementünk az osztályterembe, a hol Kottler ládája állott; s csakugyan a ládán összerakva ott találtuk összes mindennapi ruháját, a mint azt váltás közben oda elhelyezte. Azonnal hozzá fogtunk bosszúművünk kiviteléhez, s mindegyikünk a köpenyeg alól — mely nélkül deák alig volt képzelhető — előszedte a bosszú­mű jelenetezéséhez szükséges már előre elkészített

részleteket. Alig egy negyedóra alatt Kottler a pedellus kitömött alakja tökből készült fejjel ott feküdt előttünk, abban az öltözékben, mely ellenszenvünket annyiszor felkölté: zöld kabát, tűzokszín nadrág és mellény, fekete rongyos nyakkendő, kitaposott régi hegyes álkordovány csizma, veres sapka. Nehány pillanat még s Kottler egy erős zsinegen az ügyis ünnepnapon szellőztetés kedvéért nyitott első emeleti ablak fáján, felakasztott posztóban lógott, mint valami ügyesen készített madárijesztő.

A gymnasium-épület egy a városháza megett elvonuló meglehetősen elhagyott utczára nézván, művünket az osztályterem belsejében készíthettük elő s hajthattuk végre, anélkül, hogy valaki észrevett volna. A tett elkövetése után lesompolyogtunk a templomba, a hol Komáromi nagyon tisztelendő urunk épen az áldást mondotta az egybesereglett hívekre.

Az isteni tisztelet végeztével elmenénk sétálni, ezúttal fel az Avas hegyre s nem a piacra, nehogy ismerősökkel találkozassunk. Alkonyatkor a város felé tartván, hazakisértem Dombit, Mileczet s Moest, mindhárman iskolatársaim s az összeesküdtek bandájának tagjai. Mikor a Moes-ház felől az Almásy-ház elé értem, ott láttam a kapu alatt az öreg Almásyt magát, a mint hosszú sűrű kabát-

ban, simára beretvált arczczal s hátúl lelógó czopf-fal, összesereglett szegényeinek osztogatja a vasárnap-i alamizsnát. Engem, a hányszor az öreg urat nem mondhatom koldusaitól, de házi szegényeitől környezetten szemléltem, e jelenet mindig meghatott, mert hisz édes anyám annyiszor lelkünkre kötötte, hogy: a szegény ember sorsa szánandó!

Megállván egy pillanatra a tágas, nyitott, emberekkel telt kapu előtt, hallám a mint a vén aszsonyok egymásnak azt sugják: csakugyan felakasztotta magát, láttam a mint az ablak fáján lóg.

Mikor már az öreg Almásy házi szegényei úgy tudják, hogy Kottler felakasztotta magát, akkor természetesen nem csodálkozhattam azon sem, hogy mire Kottler este Tapolczáról haza került, a fél város azt rebesgette, hogy felakasztva találták az osztályteremben; Kottler maga pedig a classisba lépven önmagát látván ott lógni, csakugyan kénytelen volt bevallani, illetőleg elismerni, hogy az emberek igazat beszéltek. *Pendebis carissime!*

A bosszú műve teljesen sikerült, mert Kottlert halálra boszantottuk, anélkül, hogy akár neki, akár másnak kárt vagy alkalmatlanságot okoztunk volna.

Legnevezetesebb pedig az volt, hogy habár négyen valánk beavatva a cselszövénybe, soha kipuhatólni nem voltak képesek a tett elkövetőit. —

Bennünket is kihallgattak ugyan; de mi tanukkal bebizonyítottuk azt, hogy Kottlert kerestük s őt nem találván, nélküle menénk a templomba; bebizonyítottuk, hogy templom után az Avas hegyre s onnan haza menvén, nem is hallottunk csak estebéd alkalmával az esetről említést tenni.

De mikor az igazgató-tanár, annak szép szolgálója és a pedellus is, szóval a házőrzők mind oda hagyják a házat, akkor azután igazán beteljesedik a közmondás: ha a macska nincsen honn, az egek tánczolnak!

A drezdai út bevégeztével visszatérvén tanulói pályánkat újból felveendők, édes anyánk azonnal útnak indított egy zongorát számunkra, követelvéen és meghagyván, hogy rögtön kezdjük meg e hangszer igénybevétele mellett, a zene általános alapvonalainak megismeréséhez s felfogásához szükséges zongoraleczkéket. S ezt helyesen cselekedte, mert hisz nem azért taníttatjuk zongorázni vagy rajzolni gyermekeinket, hogy azokból zene-művészeket, festőket vagy szobrászokat neveljünk s képezzünk ki szakszerűleg, hanem mert az általános művelődés jogos követelményeinél fogva kell, hogy minden magát valóban műveltnek képzelő ember legalább a zene és festészet legkezdetlegesebb alapelveinek birjon némi tudtával.

Furcsa idők valának azok, mikor Magyarország egy oly tekintélyes városában, a minő Miskolcz már akkoriban volt, zongorát sem kölcsönképen, sem vétel útján szerezni nem lehetett; úgynevezett spinedli létezett talán itt-ott elrejtve, de zongorára sehogy sem akadtunk, bármennyire kutattuk is.

Ha zongorát nem is, de zongoramestert mégis képesek valánk előteremteni, Ellenbogen úr képében. Ellenbogen úr akkoriban, a mennyire ugyanis zenei ismerete állandó zenekar nélkül időről-időre igénybe vehető volt, a Miskolczon működő szintársulat előadásain is közreműködött. Néhány hóval utóbb mint első hegedűs lett szerződtetve Pestre, az akkor megnyitandó magyar színházhoz s 1837-ik évi augusztus 22-én az első operai előadásban, a «Sevillai borbély» dalműben már elfoglalta volt helyét.

Mikor 1884 június 30-án az utolsó operai előadásul a nemzeti színházban ugyancsak a «Sevillai borbély» került színre, Ellenbogen volt a 47 évvel ezelőtt az első előadásban közreműködtek közül az egyetlen, a ki az igazgatóság által meghíva ez estén tevékenységének emlékeül, a zenekarban hajdani helyén látható volt.

Első zongoratanárom közvetítése nyomán jöttem érintkezésbe a színházi körökkel s nyílt alkalmam, mint a művésznők mecénása szerepelhetni,

a mi nekem nagy örömet okozott, s öntudatomat meg talán a gyermek hiúságát is, tetemesen fokozta.

A Miskolczon akkor működő szintársulat direktora, hogy a helyes kifejezéssel éljek, Celestin volt. Eredeti alak s a maga nemében mint magyar színész és igazgató valóságos különlegesség. Külsejét tekintve, csak itt-ott akadunk még egy-egy idősebb olasz énekesre, valóságos vagy travestiált impresárióra, a ki ehez hasonló öltözetet, Napoleon-szakállt, sasorrt s magas, gömbölyded az Empire tábornokaira emlékeztető alakot volna képes felmutatni. Utolszor ez életben találkoztam vele Kolozsvártt, ha emlékem nem csal, 1847-ben, de Celestinről, mikor Kolozsvárt említem, el kell némulnom, hogy gróf Teleky Sándor barátomnak engedjem át a szót, az öreg mesternek.

A társulat primadonnája Chiabaine; első szerelmes hőse Szakácsi; első buffója — mindenre alkalmazható — Benza volt.

Chiabainé csinos kis töltött galambképű, az idő szerint, tekintélyes színésznőnek volt elismerve. Akkor az egyszer találkoztam s ismerkedtem meg vele, azóta nem láttam soha többé.

Szakácsi magas termetű, nemes arcélű szép külsejű színésznek tartatott, különösen a nők által. Hangja kellemes csengéssel s elegendő erővel

birt ugyan, de azon az éneklés felé hajló rezgést hallatá, melyről Donadio Bianca mindig azt állítá: ez valódi magyar hang. Nekem Szakácsi játéka s szavallata nagyon tetszett, de ennél még inkább elragadott sárgaszínű fekete bársonnyal szegélyezett s díszített lovagjelmeze. Azon körülmény, hogy fekete-sárga színeket mutatott e fényes jelmez, akkoriban még ellenszenves hatást gyakorolni nem volt hivatva, kivált Miskolczon, a hol a búza-piaczon álló sóház minden kapuja s ablaktáblája fekete-sárgára bepingálva díszelgett. Megszoktuk tehát e színvegyüléket annyival inkább, mert a sóház táján lehetőleg gyakran megfordult Miskolcz apraja-nagyja, öregje-ifja, a fekete-sárga ablaktáblák mögé rejtődzve létezték K . . J . . . az Avas hegy aljának páratlan szépségű legkiválóbb hölgye.

Szakácsit évek multán gyakran láttam Pesten; mivel foglalkozott, nem tudom, de a színézzettel felhagyott, mert szakállt növesztett.

Benza a maga nemében megbecsülhetetlen értékű színész vagy énekes volt, a mint tetszik; mert mindkét irányban kitüntek fényes tehetségei. Valamint Ellenbogen úgy ő is, majdnem megnyitása óta tagja volt a magyar s utóbb nemzeti színháznak. A játék-operát a magyar szinpadon tulajdonképen Szerdahelyi és Benza teremtették meg,

őket azóta senki pótolni képes nem lévén. Velök együtt aláhanyatlott e szak ephemer felvirágozása is, mely aligha fog, a jelenlegi zeneirányt véve tekintetbe, valaha még alantas helyzetéből a hajdan elfoglalt magasabb színvonalba fölemelkedhetni.

Benza kedvencz buffónk, Ida leányában örökítette meg nevét az előadó énekművészet terén; mi kár, hogy e nő érzékeny művészi véralkata s nemes, de töredékeny teste nem birt atyjának a vasembert megközelítő szerkezetével.

Egyik zongora-leczke alkalmával Ellenbogen kíséretében megjelent szállásunkon Celestin igazgató és primadonnája Chiabainé. Kérésük, melyet Hunfalvy nevelőnkhez intézett Celestin nagy pathossal s emphasisissal, a következőkben pontosult össze. Chiabainé jutalomjátékaúl egy darabot választott — nevét s szerzőjét illetőleg már tisztában nem vagyok magammal, pedig annak idején eléggé gyakran láttam — melynek előadása zenerészeket tartalmazván s tündéries részletekkel bírván, némi nehézségekkel jár; e nehézségeken, úgy mond Celestin, a fiatal bárók kegyessége volna képes egyedül segíteni, ha kitűnő zongorájukat, Chiabainé asszonynak pedig egy csinos fiúöltönyt adnának kölcsön, melyben ő a kellő átalakítások eszközlése után a «Rosenfarbene Geist» című

ama darabban előforduló egyik főszerepet eljátszhatná.

Ez utóbbi kérése Celestinnek reám azon benyomást gyakorolta, melyeket a német e szavakban fejez ki: «Ein gefundener Handel». Nem is hagytunk békét Hunfalvynak mindaddig, a míg készségesen mindkét kérés teljesítését meg nem ígérte. A zongorát illetőleg Ellenbogen lett megbizva a saját felelősség alatti végrehajtást illetőleg; a mi a «Rosenfarbene Geist» jelmezét illeti, Chiabainé ő nagyságának egész ruhatáramat azonnal a legnagyobb előzékenységgel rendelkezésére bocsátottam.

E mecénási debut-mnál rendkívül jó szolgálatot tettek nekem azon ízlésteljes, csinos, mosókelméből készült nyári öltönyeim, melyeket Bécsben, Drezdába való indulásunk alkalmával, reám szabtak. Chiabainének is szemébe ötlöttek e könnyű, a matrózviselet mintájára készült öltönyök s kevés habozás után az egyiket — tiszta fehér színűt — ki is választotta s a hozzá való szalmakalapot is kikererte.

Az előadás napján rendkívül izgultak valánk s kíváncsiak; alig vártuk, hogy Thalia templomának ajtai megnyiljanak; megtörténvén ez, a színház zsufolásig megtelt s mi egy első emeleti páholyból lestük a történendőket.

Annyi bizonyos, hogy zongoránk szereplése, egy rögtönzött zenekar által kísérve s istápolva, nem rosszul festett; hangja elég tömör volt s a színház minden zege-zugát megtöltötte, a mire mi szerfelett büszkék valánk.

Megkezdődvén az előadás, egész kíváncsiságunk Chiabainé a «Rosenfarbene Geist» szerepben való megjelenésére volt irányozva, annyival inkább, mert, a mint Ellenbogen mesélé nekünk, énekelni is fog a diva. S csakugyan nem tartott sokáig s Chiabainé, valóságos tapsvihar által üdvözölten megjelent a rivalda előtt, s reá kezdte a mi zongoránk által kísérve s az én öltönyömbé bujtatva, nótáját. Sem Chiabainéra, sem öltönyömbre nem ismertem reá, annyira megváltozott mind a kettő Chiabainé «Tündér ujjainak» befolyása alatt. Maga a diva a mint ki volt pingálva, oly fiatal mutatott, mint mi deák suhanczok; öltönyöm pedig szegélyezve rózsafüzérekkel, tetőtől-talpig, csakugyan hófehér színe daczára is, teljesen s valóságosan elénkbe varázslá «den rosenfarbenen Geist», úgy a mint a szerző azt csak óhajthatta.

Hogy e másodizben megkísérlett lovagias szolgálatkészségem ily szerencsés véget ért, az engem rendkívül megörvendztetett; a színelőadások iránti érdeklődésem tetemesen fokozódott s a

hányszor csak szerét ejthettem, elmentem Thália templomába, a mint akkoron mondtuk; Chiabainét, Szakácsit, Benzát a deákság amaz igaz kebel-őszinteség parancsolta hévvel megtapsoltuk s vártuk, illetve vártam, mikor lesz megint szüksége Chiabainénak az én bécsi öltözetemre. E hevélyek által tova ragadtatva, én már olybá vettem a színházat, mint a melynek belső ügyeibe befolyhatni nem csak jogom, de a ruhakölcsönzésnél fogva hivatásom is van.

A társulat távozása s a vizsgákra való előkészületek e művészi elragadtatásnak bizonyos áthághatatlan határt szabván, csakhamar helyreállott ismét a régi egyensúly, melyet azontúlra csak is a majális fényes megtarthatása érdekében általunk teljesített előkészületek, meghívások s tervezetek zavartak meg ideig-óráig.

Egy kielégítő sikerrel letett vizsga, megrövidített nyári szünidő, újbóli beiratkozás és dúsgazdag, Boris szakácsné ismételt «saltomortáléi» által díszesített s multságossá varázsolt szüret után érkezett az ősz s annak gyors elmúltával azon nevezetes tél, mely hazánk fővárosára nézve oly végzeteljessé válandott.

Miskolcz hónapokon át el volt lepve hótömegekkel, illetőleg hódombokkal; reggelenként földszinti ablakunkon át nem az előttünk elterülő

piaczra, de a házunk mentén emelkedő hógátakon akadtak meg szemeink. Miskolcz betyárjai — egy emberfaj, a mely valószínűleg a sulyommal egyszerre tűnt el e tájról — az éjszak lazzaronjai gyanánt, hajléktalan lények, a hórétégen át az egyes trágyadombokba vájtak gödröket, melyeket éjente troglodyta módra hajlékúl használtak fel. Senki sem törődött velük, hagyták vájkálni őket, kinek mi gondja embertársára ily csikorgó hidegben.

Szomorú világ, élőhalottak világa volt ez!

1838.

Nevezetes évszám az, mely e fejezet címéül ki lett általam írva; ép oly nevezetes, mint a milyen sokatmondó évszámokká lőnek: az 1848, 1849, 1860, 1861, 1863, 1867, melyek mindegyikéhez egy-egy kitörölhetlen emlék fűződik, majd szomorú és leverő, majd ismét lélekemelő s reményt gerjesztő, de mindenestre korszakot alkotó, azon befolyásnál s maradandó benyomásnál fogva, melyet a hazára, annak polgáira, vagy mindnyájunk legbecsesebb kincsére, a fővárosra gyakorolt.

Mennél behatóbb erővel nehezedik valamely csapás az egyesre, egy városra vagy országra, annál nagyobbserűbbek s a végeredményeiben annál gyökeresebbek annak következményei a kárt szenvedettekre nézve. Csak az, a ki valóban s czáfolhatlanul meggyőződött arról, mi hajszálnyi köze a véletlennek választotta el családját, szülővárosát vagy hazáját a végbukástól s megsemmisüléstől, fogja azontúlra kettőztetett hévvel s sohasem gyanított odaadással megszeretni azt, minek elvesztét már-már siratni volt kénytelen.

Az 1838-ik évi vízáradás Pest városát majdnem tönkretette; a veszély sohasem gyanított vagy bekövetkezhetőnek képzelt azon fokot érte el, melyen túl csak a végmegsemmisülés lehetséges; sokan azt vélték, hogy Pestből, a tapasztaltak után ítélve, sem a kereskedelemnek, sem az iparnak, sem a jólétnek s gazdagságnak biztos menedéke nem lehetend soha többé; s mégis ama vésteljes évszám alapította s gyökeresítette meg tulajdonképen a magyar nép szívében a főváros iránti érdeklődést s előszeretetet, melynek a negyvenes évek folyamában annyi bátorító anyagi és szellemi eredményeit szemléltük.

Mikor végig villant százezrek lelkén ama borzadályteljes gondolat: hátha Pestet végleg elseprivala az ár; — csak akkor kezdték megérezni a hazának milliói, mit veszítettek volna az ország központjának végelpusztulása következtében.

Lázás kíváncsisággal kísérték azontúl mind azon intézkedéseket, melyek Pest biztosítása érdekében nagyjaink s a hatóságok által kezdeményeztetek s legtöbbsnyire, az akkor létező állapotokhoz viszonyítva, csodálatos gyorsasággal végre is hajtottak. A magyar rendesen gyorsan feledi az őt ért csapásokat; alig változik jobbra sorsa, s már is mosoly ül ajkain a nemrég hullatott könnyek helyébe. Pest végpusztulásának csak képzelete is

népünk ez ősi jellegét, a fővárosban történők körüli érdeklődést tekintve, teljesen megváltoztatta; ki-ki akart s tudott is valamit tenni, gondolni, eltűrni vagy javasolni, a miből az ő hite szerint legalább Pest jövőjére remény s áldás sugározhatik. Hogy Pest népéről, mint magyarról szólok itt, teszem azért, mert rendesen a hozzánk letelepülők első sorban gyengéink s fogyatkozásaink elsajátítása által egyesülnek s válnak egygyé velünk.

Mikor néhány hóval a vízáradás után Pestre érkezénk, javában folytak a biztosítási munkálatok s mi keservtől kísért érdeklődéssel szemléltük meg naponta, mint emelkedik itt vagy amott egy gát, feltöltött út vagy tér, mely Pest városának kétségbeejő lejtmereti viszonyain könnyíteni s javítani van hivatva.

Igy emelkedett lázas gyorsasággal az úgynevezett váci gát, azon útdarab, mely most az osztrák-magyar államvasút indóházától a kis sörcsarnokig terjed; ugyanakkor készült e gáttal összeköttetésben azon töltés, mely a Lehel-utczán végig az Arena-útig látható most is, de a mely rövid időn, mint már szükségtelen, el fog tűnni.

A váci körút valamint a Károly, muzeum és vámházi körutak, nemkülönben a kerepesi, üllői és soroksári utak fekszinének emelése s a soroksári védgátnak megalkotása ugyanakkor nemcsak kez-

deményeztetett, de József nádor ő Fensége erélyes s mindenre kiterjedő tevékenysége s érdekeltsége folytán végre is lőn hajtva.

Rövid néhány hónapnyi időköz alatt Pest városa, ez erődítések által mintegy körülsánczoltan, a közéletben hömpölygő áldásdús, de veszélyes szomszéd elől, bevehetetlen védelmi állapotba helyeztetett.

Ama néhány bedőlt s roskadozó ház részint eltávolított, részint tatarozás által oly állapotba juttatott, mely az első emeletig ért vízszín borzadályait képes volt elfeledtetni.

Mi roppant kár, mi milliókra menő veszteség háramlott az által fővárosunkra, hogy az akkoron uralkodó viszonyoknál s reánk súlyosodó körülményeknél fogva, még nem valánk azon helyzetben, legalább a «tabula rasa»-t mutató városrészekben egy a Lipótvárost megközelítő végleges szabályozást vihetni keresztül.

De nemcsak fővárosunkra nézve vált rendkívül fontossá ezen 1838-iki év, de saját életem picziny kis körére is, kiváló hatásúnak bizonyúlt.

Négy éven át folytatott életberendezésünk teljesen megváltozott; a mit amott megszoktunk, arról itt le kelle teljesen mondanunk; a független szabad tanuló kornak vége szakadt azon pillanatban, melyben a megye székhelyét a fővárossal, a miskolci szerény algyimnasiumot a pesti már akkor

is kiváló jó hírnek örvendő s kitünőleg szervezett gymnasiummal cseréltük fel; a kis deákság kötelekében nyilvánuló azon erős pajtási kapocs, mely egy életen keresztül kíséri lépteinket s a régi idők emlékeit pajzsúl engedi használnunk a később egymást felváltó életviszontagságok közben, — a nagy városban sem feltalálható, sem fejleszhető nem volt többé; ugyanazok, a kik az iskolai pad-sorban szomszédokként örök barátságot fogadtak egymásnak, kiérve a város kietlen tömkelegébe, idegenek gyanánt bolyongtak s csak az iskolában való viszontlátás emlékezteté öket arra, hogy pad-szomszédjuk van ugyan, de az élet legcsekélyebb mozzanatain velük megosztzkodó pajtásuk nincsen.

A nagyvárosi tanulók sivár életének legérzékenyebb része épen abban rejlik, hogy az elszigeteltség folytán az ifjuság nyiltsága s önzetlensége nem vetheti meg alapját amaz örökké fenmaradandó ifjúkori kebelbarátságnak.

Magán leczkéink beosztása s azok egyhangba hozása, a naponkint öt teljes órát igénylő iskolai folyammal, nem csekély gondjába került nevelőnknek, reánk pedig különösen az első időben szerfelett terhesnek látszó munkát háraitott. A francia s angol nyelv tanulmányozása; a táncz, rajz, zongora, vívó, lovagló, úszó órák évad szerint elosztva;

a korunknak megfelelő társas körök felkeresése, minek segélyével a társadalmi s társalkodási műveltséget s modort már legifjabb korunkban el kellé sajátítanunk, mind ez sok gonddal járt, noha tagadhatlanúl nem ritka esetben kellemesen szórakoztató foglalkozást is nyújtott.

Első leczkém reggel 6 órakor volt télen és nyáron; utolsó négytől ötig a délutáni iskola után; édes anyánk belátván a munka-elosztás nehézségeit s a hazánkban dívó életmód czélszerűtlenségét, már akkor behozta a mi kedvünkért a déli 12 órára kitüzött villásreggelit s az 5 órakor megtartatni szokott ebédlest. Ezen életrendet czélszerűségénél fogva annyira megkedvelém, hogy ezentúl egész életemen át többé attól megválni nem tudtam.

Az iskolában magában a felebb említett körülményeknél fogva kevesebb bensőbb ismeretséget köthetvén, annál több az iskolán kívül felmerülő a társas életből keletkező viszonyoknál fogva, velünk s különösen velem körülbelől egykorú ifjakkal lépénk szorosabb baráti kötelékbe, a kik közül a legtöbbszel teljes életemen keresztül maradtam szorosabb összeköttetésben.

Az 1823—24—25-ik évek úgy látszik sok fiúgyermeket hoztak világra, ezt kell legalább következtetnem azon velünk majdnem egészen azonos

korú ifjak nagy számából, a kik rövid idő alatt velünk érintkezésbe jutának. Gróf Zichy Miklós és Béla (palotai), gróf Festetich Béla, gróf Andrássy Gyula, báró Liphay Antal és Béla, Lónyay Menyhért és Albert, Szentgyörgyi Horváth Sándor, Boronkay Rudolf, báró Prónay Elek, Bayzáth László, báró ifj. Jósika Miklós, Géza és Leo képeztek azon kört, a melyben napjaink lefolytak s a melynek számtalan kellemes és szép ifjúkori emléket köszönhetek.

Pesten az ágost. hitvallású gymnasiumban az itt felemlített időben két év alatt mint Taubner tanár tanítványa a Rethoricát és Poesist végeztem. — Taubner tanárunk ő Fensége Dorottya főhercegnő asszony udvari lelkésze lévén, hetenkint egyszer a budai királyi várban protestáns isteni tiszteletet tartott a főhercegnő rendeletéből. Ezek alkalmából, mint Taubner tanítványai, ki lettünk rendelve, csinos ünnepi ruhában, részt veendők ez udvari isteni tiszteletben, a minek szívből örvendtem, mert kellemesebb volt a királyi vár egy kényelmesen berendezett termében végig hallgatni az úgy is kissé hosszadalmas szertartást, mint pesti kietlen templomunk erkélyén az orgona hangjait kísérni énekünkkel. A hányszor az ima vagy egyházi szónoklat közben megváltónk neve felemlítettett, az egész gyülekezetnek fel kelle kelnie s meghaj-

tania magát; ez pietista szokás, melyet mi mint presbyterianusok nem ismertünk. s a melyre nagyon nehezen adtuk magunkat reá, mert értelmét fel-fogni nem valánk képesek.

Taubner néhány évvel utóbb Dorottya ő Fensége kegyeiből kiesvén, a hadsereghez neveztetett ki tábori lelkészül. Mint ilyen, 1856 május havában Matters nevű Innsbruck közelében fekvő faluban, a hol mint a 8-ik, Lajos főherczeg nevét viselő soresred közlegénye állomásoztam, felkeresett. Mikor hajdani tanárommal egy 10 évi időköz után ez alkalommal találkoztam, egy feltűnő szép nő társaságában valék, mely véletlen azonban úgy tetszett nekem, nem épen kellemetlenül hatott a szent atyára.

Tánczmesterünk Beauval, a német színház bal-letmestere volt, kiváló ügyes s fáradhatlan szorgalmú francia ember, a ki művészetét nagyra becsülte, de azt feladatának megfelelőleg is tudta a fiatalsággal elsajátíttatni.

Akkoron nem az volt a tánczleczkék által elérendő főczélül kitűzve, hogy tudjunk keringőt, galoppot, francia négyest lejtteni s hogy azután egy-egy nagyobb gyermekbál alkalmával fenn ne akadjunk. Ezzel ellenkezőleg a főczél az volt, oda hatni, hogy helyesen járni, mozogni, állni, leülni, bókot csinálni tanuljunk s ne jöjjünk zavarba

lábaink s karjaink miként való elhelyezése s mozgása iránt. Ki ezeket nem tanulta meg, ügyetlen, szegletes s nevetséges marad mind örökre magának s másoknak nagy alkalmatlanságára. Eme kisserűeknek látszó, de az életre mégis némi fontossággal bíró s a műveltség egyik főkellékének tekinthető tulajdonokat pedig úgy sajátítottuk el, hogy először rendesen állani, helyben «battement»-okat vágni, ebből kifolyólag lépni, hajlongani, kezünket kinyújtani s visszavonni kezdtünk. Mindaddig míg eme alapelemekre nézve teljesen otthonosak nem valánk, táncz megtanulásához nem fogtunk, a mi nekünk, a kik csak felületesen tudtuk megítélni a nevelés komolyabb követelményeit, szerfelett unalmasnak s hiábavalónak tetszett.

Ezen alapmozgásokra nézve tisztában lévén, kezdtük azután meg a gavotte, menuette, a mazurka tanulmányozását s fokenkénti begyakorlását; mert annyi bizonyos, hogy a ki eme tánczokat tudja, könnyen fogja megérteni s a kellő ütem betartása mellett lejteti is a divatos tánczok bármelyikét. Ezzel ellenkezőleg a kinek alkalmatlan volt, hogy amaz alapmozgásokat s abból mintegy kifolyólag a test egyensúlyban való tartását s a gömbölyded mozdulatokat elsajátítsa, sohasem fog tudni férfiasan, de egyszersmind kecs-

teljesen járni, mozogni s viselkedni, ügyesen s jól tánczolni pedig, míg él, nem leendő képes.

A tánczról való emez elmefuttatásomat elhallgatni nem tudtam s nem is akartam, mert intendans koromban a színi tanodából kikerülő fiatal hölgyek s ifjak járása, mozgása s tagmozdulatai váltig bebizonyították azt, hogy valódi, az elemi oktatáson kezdődő tánczleczkék, illetőleg a tagok mozdulatainak kiképzése nélkül, nem lehet a színpadon okvetlenül szükséges azon ügyességet megszerezni, mely elengedhetlen azoknál, a kik művészi pályára lépnek, s idealizálni hivatvák azt, a mit az élet gyakran nagyon is prózai módon állít elénk. A nők járása mostanság úgysis teljesen nélkülözi a kecssteljesnek minden lehető alapfeltételeit, a mennyiben a magas sarkok divatja óta rokant térd akár mennyi, de egyenes vonalakban aláereszkedő lábszár vagy szép láb nem létezik többé.

Beauval tánczmesterünknek egyik leggyakorlatibb s a szülék által teljesen méltányolt azon ötlete támadt: tanítványai sorából rendezni kisebb-szerű tánczvigalmakat, melyek «Beauval bál» címen nagy népszerűségnek örvendének. — Ezen «Beauval bál»-ok alkalmával azután gyakoroltuk be magunkat mulatozás közben a társas tánczokba, megszoktuk a női világgal való, a műveltség és

illem szabályainak megfelelő társalgást; s elsajátítottuk általában a társas élet mind azon nem annyira merev szabályait, mint inkább ösztönzerű tapintat parancsolta szokásait, melyek bírhatása nélkül a világhi símaságát végképen elnyerni lehetlen. E kedélyes s rendkívül mulatságos bálók, menten minden csak képzelhető illetlen magaviseletől vagy durva s éretlen tréfáktól folytak le, a mennyiben szüleink ugyan nem, de nevelőink s a kisasszonyok nevelőnői mindig jelen valának, s Beauval maga mint különösen érdekelt fél, ügyelt arra, nehogy bármi csekélyebb kihágás által intézménye gyorsan szerzett népszerűségét elveszítse.

Az első «Beauval bál», melyben részt vettem, a Hanzély-házban, a József-tér és Nádor-utca szögletén, tartatott meg. E bálon láttam először az angyali szépségű, alabastrom fehérségű s a mellett mégis piros-pozsgásnak mondható Kendeffy Katinika grófnőt; ki ne ismerte volna őt később, mint egyik legszebb tündérét a pesti nagyvilági társaságnak; mikor ott ama «Beauval bál» alkalmával először megláttam, első gondom az volt, őt tánczra kérni fel; de megijedt tőlem s a kályha mögé bujt, mitsem akarván tudni rólam; nem tágitottam, s előhizelegtem a kályha mögül, s talán ez eljárásom vetette meg alapját későbbi őszinte s igaz barátságunknak.

Ezután a divat csakhamar felrugtatta az eleinte szerény «Beauval bálók» agióját, úgy annyira, hogy az egyszerű Hanzély-házból, a Marczibányi-palota fényes termeibe vonultunk be; ez időtájt voltak legfényesebbek s oly nagyszerű jelleget öltöttek, hogy egy-egy már iskoláit rég végzett ifjú uracs is közénk mert furakodni.

Ezen a Marczibányi-palotában — jelenleg a földhitelintézet hivatala — lefolyó tánczvigalmak a magam életében is forduló pont gyanánt szerepeltek, a mennyiben e bálók alkalmával ismerkedtem meg egy serdülő leánkával, a kit azontúl évek hosszu során át forrón szerettem. — E szerelem nyughatlan, szeles, túl a rendén szeleverdi magamviseletének és gondolkozásmódomnak, évekre kihatólag nyugodt, mondhatnám komoly s bensőbb irányt adott. Egész tevékenységem oda vala irányozva, hogy neki tesse, s hogy magamat szerelmére érdemesítsem, a mi nem volt épen könnyű feladat, mikor annyi fényes tehetségű, már végzett s így tehát független s vagyonos, nem iskolákat járó suhancz mint én, nem is talmi. hanem valóságos épouseur udvarolt neki. Négy éven át tartott e regényem; minden tettem, minden tanulmányom, minden foglalkozásom neki vala szentelve; ügyekeztem azon végczélban pontosult egybe: fiatal korom daczára is, bebizonyíthatni

azt, hogy felérek belbecsben s értékben azon férfiakkal, a kik szerelmeért versengenek; e folytonos törődés lázassá s mégis magamba vonulttá tőn, csak ha őt pillantám meg, éledt fel újból a szerelmesek ama reménysugara, mely elektromos szikra gyanánt életre gerjeszti a már végvonaglásban sinlődőket.

Egy nagyobb tánczvizalom alkalmával — mint mindig úgy most is — a cotillont tánczoltam vele; sokan valánk, s így a párok nem ülhetvén egymás mellett, a tánczosnők az első sorban, a tánczosok pedig másodsorban foglaltak helyet, kiki tánczosnője mögött. Mikor hófehér gömbölyded vállát megpillantám, akarva nem akarva azt kelle nézmem, a vér forrni kezdé bennem, beszélgetni kezdék vele, s ő, hogy jobban megértse szavaimat, hátra pillantott mosolylyal ajkain; e mosoly lehelletének fuvalma s azon közelség, melybe egymáshoz jutánk, magamon kívül ragadt — s egy forró csókkal érintém vállát. Életem e perczét sohasem fogom elfeledni, mert érzém, hogy a végelhatározás pillanata elérkezett, — csend leve körülem, mintha el akarna sötétülni szemem világa, olyszerű fátyol vonult pilláim elé, midőn felém tekintve szelid kifejezésű bensőség-től áthatott sötét szemével e szavakat súgá nekem: jó volt!

Három évvel az itt történtek után, miután utolsó vizsgámat letettem, beállítottam édes anyámhoz s bevallám neki, hogy meg akarok házasodni. Anyám, úgy látszik, várta e nyilatkozatomat, mert nem mutatott semminemű meglepetést vagy csodálkozást, e szavakkal fordulván felém: Semmi kifogásom édes fiam választásod ellen, de gondold meg, hogy 19 éves ifjúnak megházasodni veszélyes, sőt végzetteljessé lehet mindkettőtökre. Várd meg a jövő évet, tedd magadat meg őt is próbára, ne találkozzatok addig, s ha ez év multán is így fogtok egymás iránt érezni mint most, akkor megnyugvással foglak titeket megáldani.

Arra már nem emlékszem, hogy édes anyámnak mit feleltem, de annyi bizonyos, hogy egy évvel azután, a mi alatt nagyot változtam, felkerestem őt, elmondám neki, mi forrón szeretem még mindig, de megvallám egyszersmind azt is, hogy sokkal könnyelműbbnek, szelesebbnek s valódi komoly alapot nélkülözőnek tartom magamat, sem hogy egy általam imádott nőnek sorsát az enyémhez lánczolni merném. Könnytelt szemeit reám csüggeszté, egy utolsó istenhozzádot rebegtek el rezgő ajkai, megcsókolám kezét s tova sieték.

Az utolsó «Beauval bál»-ban az 1852-ki farsang alatt valánk jelen többen a Tigris szállodában; de

már akkor nem mint résztvevők, de mint néző közönség, a kik mint hajdan hozzánk mások, úgy most mi a felserdülő ifjúság társaságába furakodánk, szemügyre veendők a haza reménységét. A haza reményének e felserdülő virágai között láttam meg akkoron egy még rövid fehér szoknyát viselt leánykát, a kinek vonásaihoz s egész lényéhez szemeim oda tapadtak; mintha bűverő sugárzott volna ki e leányka szemeiből, olyszerűen vonzódtam feléje, a mint inkább és inkább elmerengék látásán.

A terem másik oldalán támadt szóváltás zaja ébreszte fel álmodozásomból. Oda sietvén B. F. barátomat találtam hevesen beszélgetvén, helyesebben mondva, vitáztán egy vadász főhadnaggyal. Kevéssel azután eltávozánk. Másnap reggel a lőrinczi erdő sűrűjében két férfit állítottunk egymással szembe; egy, kettő, három, s a pisztolyok eldördülének; egy percz multán vértől elborítva a hó borította talajra láttam lerogyni a vadász főhadnagyot, kinek B. F. pisztolyának golyója bal tüdejét érintve keresztül fúrta testét.

Lépve haladtunk a halálra sebesülttel a város felé. A városház-utczában lakott ama házban, a hol Forgó raktára van jelenleg. Alig emlékszem életemben hosszabb s aggasztóbb útra, mint a

minő ez vala; az utolsó állomás a kocsiból a második emeleten levő szállásaig volt a legveszélyesebb s legfáradtságosabb.

Napokig tartott az élet s halál tusája, míg végre jobbra fordulván e leverő állapot, némi javulás állott be, melyet hosszas gyógykezelés után felgyógyulás követett.

Azóta «Beauval bál»-ban nem valék ugyan, de ez utolsónak halvány sugarai bús derengéssel árasztották el életem ösvényét.

DIE MACHT DER MUSIK.

Volt egy ismerősöm, barátomnak nem mondhatom, mert nálam körülbelül tíz évvel volt idősebb, egyike azon régi csak is hazánkban felfedezhető eredeti alakoknak, a ki egész őszinteséggel meg vala arról győződve, hogy mind az, a mit a német alkot, hibás és fogyatékos. Itéletében határozott s elbizakodott, a lehető legszűkebb látkörrel ellátva, önmagával eltelt, de ártatlan természetű s senkinek sem vétő, az ily magának s magában élő ember azután oly «ne nyúlj hozzám» öntudatra vergődött, mely őt mint csalhatlant, a körülötte élőket pedig mint tudatlan s rendkívül fogyatékos lényeket tüntette fel előtte. Az ehhez hasonló eredetiségek jelenleg már egészen letűntek láthatárunkról.

Egyszer ezen különöz kisérétében Pesten megállván a Treichlinger boltja előtt, Orpheusnak a kirakatban levő képét bámultuk meg. Csak nézi és ismét nézi az én szomszédom a szép metszetet; elolvassa figyelemmel a kép alján látható eme

szavakat: «Die Macht der Musik» — midőn öntelt mosolylyal ajkain e szavakra fakad: ostoba n—je, még csak a saját nyelvén sem tud helyesen írni, hisz' nem azt kell mondani: Die Macht der Musik; hanem ezt: Der macht die Musik, — így volna az helyesen kifejezve. Persze válaszolám, mert vele vitatkozásba bocsátkozni, vagy őt nézetének helytelenségéről akarni meggyőzni, annyi lett volna mint borsót hányni a falra.

Egész elragadtatással beszélte egyszer, mily pottom áron vett meg egy némettől egy nemzeti ereklyét, melyet ez megbecsülni nem tudott, de nem is akart. Ama nemzeti ereklye egy meglett férfi s egy gyermek koponyájából állott; az egyik úgy mond Rákóczy fejedelem koponyája gyermek, a másik pedig Rákóczy fejedelem koponyája férfi korából. Hihetlen, de való, hogy léteztek emberek a kik az ily badarságokat egész komolysággal beszélték nem csak, de el is hitték. Hisz minden háznak, minden családnak, minden vidéknek s társas körnek megvolt hajdanában nálunk a maga udvari bolondja, a kinek mulattató volta csak úgy volt fentartható s ápolható, ha ellentmondás nélkül, készpénz gyanánt vették s kaczagták meg ötleteit, bogarait a mint nevezték.

A hányszor a zenének az emberi kedélyre való befolyásával foglalkozom, mindig eszembe jut az

itt felemlített ötlet, mint gúnyos körülírása egy kiváló eszmének.

A zene jótékony befolyásával, gróf Festetich Leó kegyessége nyomán volt szerencsém megismerkedhetni, kinek családjával Béla fia, kortársunk révén jutánk szorosabb összeköttetésbe. Vasárnaponként gyakrabban rendezett saját szállásán kisebb hangversenyeket, — matinéeket, — melyek a házigazda műértő s szakértő rendezése nyomán, rendkívül élvezetesekké váltak még azokra nézve is, a kik tisztán csak mint kezdő laikusok s inkább tanulmányképen lehettek jelen a hallgatók között. Ugyancsak gróf Festetich Leó művészi s különösen zenei ízlése s befolyása nyomán keletkeztek akkoron a vasárnap délben tartatni szokott Casino hangversenyek, melyek a «vonós négyes» zenei élvezetét egy-egy kiváló idegen művész közreműködése által fűszerezték. E hangversenyek nem csak kiválólag művészi becszel bírtak, de a társas élet kellemeit is fokozni voltak hivatva az ott egybegyűlő fényes hölgyvilág előidézte érdeklődés segélyével.

Szorgalmas s pontos látogatója lévén e művészi társas köröknek, melyek felé nem egyedül a zene iránt bennem ébredő ihlet, de más érzelmek is vonzottak, egészen természetes, hogy föllelkessedve azok hatásán, Liszt Pesten való megjelenését s

s művészi diadalait, egy amaz emlékezetes est benyomásának szentelt lap által véltem megörökítendőknak, mely szerény tanulmány képezi egyszer szersmind azóta kötetekre felszaporodott naplótöredékem első zsenge kezdetét.

Ama naplótöredéket úgy a mint akkoron írva volt teszem itt közzé.

Pest, 1840. Január 4

«Kevés ma azok száma, kik ne készülnének a magyar színházba, s nagy azoké, kik örülnek a mai nap estéjén, mert hisz ezen este is sokat tesz a magyar színház megtartásához, arra szánván Liszt F. hazánkfia a bejövendő pénzt. Én is, noha öt óra volt még, sietek oda s a páholyban, annak nyitónéját sokáig keresvén, foglaltam helyet. Kívül az előcsarnokban nagy volt a lárma, mert az ajtót, ámbár a parterre székei telvék valának, bezárták s ennek nyitásával késnek. Valamint egy ömlő-ár, úgy rohant be a nézők serege s ki-ki helyet kapván, megállott, féltvén annak jóságát, vagy előre törekedett, jobb hely megkapása által kecsegtetve, mert valóban ma ritka a hely s jó vagy rossznak választása épen lehetetlen. Gyönyör volt ez este nézni a tömött színházat a pompás kivilágítással s sokak keblében emelkedék azon kívánság, bár mindennapi volna ez. Kezdődött a «Kény-

telen király» című vigjáték, s jól ment, csak Egressy G. jobban tudhatta volna szerepét, László, Fáncsi, Laborfalvi Róza, mindannyian jól játszottak. Végre vége volt a darabnak s mindegyik várva várta a művész jövetelét; felvonatik a kárpit, nyílik az ajtó s Liszt F. lép be. Szörnyű éljenrobaj által fogadtatott, kiváltkép, minthogy nemzeti, veres bársony, arannyal hímzett ruhában jelent meg. Csendesültek az éljen kiáltások, a nagy lárma halálcsendé változtatott, s valahára a billegetőket ujjával megtapintá s sokak keble könnyebbült. Játéka egy és egyetlen; csak egy Liszt van s nem is jelenend meg a zenészvilágban hamar még egy olyan óriás, kinek játéka előtt mindenik más művész rabigába görbed. Két darabját eljátszá s egy közönséges egygyé olvadó Éljen! hatá meg füleinket, kétszer hivatott ki, a zongorához ült, csend lőn s ő a magyar fülét oly édesen megható Rákóczyt kezdé változatokkal játszani s alig kezdé azt, Éljen és taps megkettőztetve rendíté meg a színházat. Ennek végezte után az urak által megszerzett kard nyújtatott neki gróf Fesztetics által, több nemzeti köntösbe burkoltak jelenlétében, oldala mellé köté azt szüntelen éljenek közt, kijelenteti egy úr által, hogyha megengedi a közönség, ezen ajándékot francia

nyelven köszönendi meg, szentül fogadván azt, hogy jövőben magyarhoni nyelven szólítandja meg a közönséget. Halljuk! következett erre, s ő megilletődve s tüzzel szólt. Többek közt mondá, hogy a Magyarhon hivatása, igyekezete által az országok főpolczait elfoglalni, hogy a kard, mely valaha a hazát védé, most békés kezekben nyugszik, jeléül, hogy a magyar hadi dicsőséget, most műveltséget hozó dicsőség váltsa föl, s végre mondá, hogy ha igyekezeteinket külső hatalom által akarnák gátolni, villogjanak s szórjanak ádáz halált kardjaink, mint annak előtte. Mindezek fordítva magyarul is elolvastattak s nagy Éljen követé szavait.

Azon urak kik hintókban jöttek, elosztok s a gyalogok várták Lisztet; ő kijöve s kocsiját számos fáklyamenet és a pattantusok zenészkara kíséré, Cziráki háza előtt azonban kiszállt s többektől kísérve fáklyák s zene által körülvéve folytatta úgy szólván diadalmi menetét szünteleni Éljen! hangoztatások közt. Gróf Teleki háza előtt megállt az egész néptömeg, mert számtalan ember követé őt, Augusz Antal (ugyanaz, kinek fiában épen most halt ki a báró Augusz család) a művész nevében mondott kevés, jelentőségű szavakat, s a menet ismét indul a gróf Festetics s egyszersmind Liszt lakásáig s

itt végre Fáncsi derék színészünk szóla hozzá rövid, de szép szavakat, melyekkel emlékezetem nem bír többé. Itt haza indulék s elmémet különféle érzelmek s gondolatok zavarák össze. Liszt Ferenczet a magyarok megtisztelték valóban és igen illő és dicső módon, a tiszteltetés nagy s ennek ellenében Liszt is nagy: ő az első magyar, ki Európának minden szegleteiben említettik, kit bámul minden ember, s ismét a magyar hon az, mely őt magzatának nevezi, az, mely büszkélkedik Lisztet a nagyot bírhatni. Mert a mint Napoleon a nagy, az újabb királyok koronája s mindannyiakat árnyékuul bírja, úgy Liszt a zenészvilágban minden muzsikuskok koronája. Ezen korona magyar aranyból s kövekből áll s mindenik magyar eredetű, minden magyar büszkén s rátartással említheti Liszt nevét, de joggal s mutassuk meg azt a külföldieknek, hogy mi nem vagyunk barbárok, miknek ők bennünket neveztek.»

Az alig múlt karácsonfa alkalmával, kaptam édes anyámtól egy igen szép régi ízlésű bőrbe-kötésű írkát, melyre arany betűkkel e sokat mondó szó «Napló» vala nyomtatva. Arra nézve most már tisztában nem vagyok, vajjon a csinos kötésű könyv iránti vonzalom, vagy a lassanként magamba felszívott zenészeti lelkesültség, vagy végre talán a

minden hangverseny alkalmával tekintetemmel találkozó amaz egy pár szép szem villanyozta-e fel szellemi tehetségemet, s késztet vala íróvá lennem. — de annyi bizonyos, hogy én felebb körvonalozott különcz ismerősömtől eltérőleg helyesnek ismerem el Orpheus jeligéjét: «Die Macht der Musik».

Édes anyám az 1840-ki nyár folytában elhatározta, hogy néhány évet nővéreinkkel falun fog tölteni. Ha visszagondolok anyám ez elhatározásának lehető vagy általam képzelhető okaira, azt kell gondolnom, hogy e hirtelen való megváltoztatását egy annyi éveken át megszokott életmódnak, azon feltűnő viszonyban kell keresnem, mely Julie nővérem s báró Jósika Miklós között keletkezett. Nővéremnek báró Jósika Miklóshoz való férjhezmenetele képében e viszony a lehető legszerencsésebb s mindkét félre nézve boldogító véget ért ugyan, de a végnek kezdete — egy családos nős ember udvarolván egy hajadon nőnek — tagadhatlanul aggasztólag hatott családunkra, annyival inkább hatott pedig leverőleg, mert Julie nővérem tulajdonainál, nevelésénél, szívjóságánál s kiváló tehetségeinél fogva, nem csak szorosabb értelemben vett családja, de mindenki által a kinek vele érintkeznie alkalma nyílt, meg-

kedveltetett s általános szeretetnek s közbecsülésnek képezé tárgyát.

Azt féltjük leginkább, a kit nagyon szeretünk.

Anyám életmódjának e gyökeres megváltoztatása mi reánk is hatással volt, mert határozni kelle a felett, hogy vajjon a *Philosophia* és *Phisica* két évig tartó tanfolyamát Hunfalvy felügyelete alatt otthon, magán tanórák s nem nyilvános iskolába való járás által fogván végezni, mi is falun telepedjünk-e le tanulmányaink folytatása szempontjából, vagy városon rendezkedjünk be.

Az utóbbi terv fogadtatott el; már csak azért is, mert a többrendbeli különleges mesterek és tanárok díjazása falun, rendkívüli a külön háztartást jóval túlhaladó költségeket okozott volna.

Elmaradván a nyilvános iskolába járás, életrendünk s társas érintkezésünk, más irányt vett; melynek első következménye az vala, hogy a velünk egy mód és elvek szerint nevededő ifjak családaival mind közelebb s szorosabb érintkezésbe jutánk. Édes anyám nem különben nevelőnk is, soha sem hagyták magukat a gyermekek iránt nyilvánuló úgynevezett «majomszeretet» által elragadtatni s félrevezettetni. E komoly irány által vezéreltetve, igen üdvös megállapodásra jutának, a mindig alkalmatlansággal járó hosszas szünidőket illetőleg,

melyek alatt a tanuló-ifjuság, az első heti, semmittevés által fűszerezett aranyzsabadság elteltével, nem tud mihez fogni, mivel foglalkozni s unalom által késztetve mindennemű oly ötleteken töri fejét, melyek végrehajtása s jelenetezése azután rendszeren kárral s rossz következményekkel jár. Oly rend állapítottatott tehát meg, mely szerint a szünidők alatt, mindig útra kelénk s Magyarország egy-egy vidékével ismerkedtünk meg, a mi különösen hazánkban nagyon üdvös szokás, a hol akkor is, most is sokan léteznek, a kik jobban ismerik az idegen országokat, mint saját hazájukat. E réven jártuk be a várpalotai főhadiszállásból kiindulva, Zichy Miklós fiai és Festetics Béla társaságában, s nevelőnk kíséretében, Komárom, Győr, Veszprém, Zala megyéket és a Balaton vidékét. Ekkor láttam először a Komárom városában épült újszerű börtönt, az erődítvényeket, a pannonhalmi apátságot, Füredet, Tihanyt, Tátikát, Szigligetet, Keszthelyt a Georgiconnal, a mely egyes pontokhoz majd költői, majd történelmi s majd ismét közművelődési emlékek s tanulmányok fűződtek. Évente pedig felutazván Eperjesre vizsgát teendők, ez alkalommal Abauj, Torna, Gömör, Liptó, Zólyom megyék tájaival, természeti szépségeivel s városaival, nem különben az ott már akkor is nagyban dívó vasiparral ismerkedénk meg. Az agg-

teleki barlangot is akkoron látogattam meg első ízben, melynek látása mesészerű benyomást gyakorolt reám.

Ezen kisszerű ugyan, de mi reánk nézve főfontosságú kirándulásainkról, naplójegyzeteket eszközölvén, s azokból rendes kis útleirást állítván egybe, mintegy vérré vált bennem mind az, a mit láttam, hallottam, s amit ez vagy ama helyről olvastam.

A hazai földrajz, népisme és történelmi emlékek megismerésére s elsajátítására, ennél kellemesebb, tanulságosabb mód s eszköz alig képzelhető.

Pesti létünk mind uriasabb arányokat öltött, hisz már háts lovakat is szabad volt tartanunk a városban s délutánonként, függetlenül magunkra, Adams lovaglómesterünk kísérete nélkül, tevénk meg sétalovaglásainkat. Ezek közben, kivált miután öcsém a lovaglást nem kedvelte, leghűbb társam gróf Andrássy Gyula volt, kinek egy «Amis» nevű roppant magas, de szép angol paripáját, édes anyjának volt háts lova, nagyon megirigyeltem. Sétalovaglásainkat illetőleg mindig csak a kiindulási pontra nézve állott be kettőnk között némi nézeteltérés; ő mindenáron s mindennap a vásártéren (Érzsébettér) levő Burgmann-féle ház előtt akart elvonulni nagy büszkén, én meg mindenáron

s mindennap a Koronautczában a Lipót templommal szemben fekvő «Zum wilden Mann» című az újabb ízlés szerint épült bérház mentén óhajtottam «Fensterparádét» csapni, egy igen jó kis szürke lovamon, a mely híres s akkoriban divatos «Lančeadeur» hírében állott, a mennyiben egymásután, megszakítás nélkül huszon felül való lančeadot, (ívugrást) képes volt végig szökni. Andrassy Gyula általában mindennemű férfias testgyakorlatokat illetőleg feltűnő ügyes s kiválólag bátor vala. Vívás közben egy ízben, édes anyja nappali termét alakítván át nyár idején vívóteremmé, oly erővel vágott engem a párnázott fejálarcon át fejbe, hogy összerogytam. Egy korsó hidegvíz segélyével felocsúdtam s vagy egy hétig bekötött fővel jártam, mint a kit valahol egy lebűjban megütlegeltek. Az «Amis» helyett egy alkalommal egy még idomíttatlan sárga csikón lovagolván Gyula a városligetben, versenyfutásra kelénk, melynek azon szomorú eredménye lőn, hogy Gyula lova megbokrosodván s hirtelen félre szökvén, lovassa fővel bukott az akkor friss poronddal fedett útra. Megállván s segítségére kelvén, iszonyodva láttam, hogy a homlokán ejtett sebből vér ömlik alá; soha Gyula gróf gazdag s utóbb sok győzelmet kivívott hajzata oly veszélynek kitéve nem volt mint akkoron.

Kocsin hazakísérvén sérült barátomat, anyja részéről bekövetkezett az, mitől de csak úgy magamban nagyon tartottam, egy hatalmas korholás s egymást érő szemrehányások, mert hisz Gyula volt anyjának «enfant gaté»-ja. Pedig hát én nem voltam okozója semminek, de a sárga csikó volt oka mindennek.

Több év múltán gróf Andrássy Gyula, fogadást ajánlott gróf Széchényi Istvánnak, hogy az akkor részben kifeszített híd lánczán a pesti parttól felmegy az első pillér magaslatáig. Hogy ha ily séta lehetőségére csak gondolok is, szédül a fejem; de Gyula gróf egyenesen mint a gyertyaszál, elindult, s végig felment a lánczon, szemhunyorítás nélkül.

A hányszor a hatvani utczán végig ballagok, pedig ez vajmi gyakran szokott megtörténni rajtam, mindig felelevenülnek emlékemben gyermekkorom s ifjuságom ezen utczával szoros kapcsolatban álló emlékei. A hajdani Horváth — most gróf Pálffy János tulajdonát képező ház első emeletén, mi számtalan szabad vasárnapi délutánt töltöttem Horváth Sándornál, Szentgyörgyi Horváth József legifjabbik fiánál, nekünk tanulótársunk. Mulatságunk e szabad óráinkban tulajdon-

képen abból állott, hogy igen ízletesen összeállított oszonnákat szereztettünk be magunknak Fischer czukrásztól, Sándor nevelője Kapszay úr révén. Az oszonna elköltése után pedig siesta fejében fúvócsövön át borsóval lövöldöztünk a faredőnyök mögül, a hatvani és szép utcán végig sétáló vasárnapi közönségre. A golyóink által találtak elcsodálkozásán vagy neheztelésén, búhelyünk árnyában, jó ízűeket kaczagtunk.

A hatvani utcái Horváth ház egyébiránt mint építmény nagyon rossz hírben állott; azt beszélték, hogy Horváth József, eljegyezvén Draskovich grófnőt menyasszonyául, egy nyár alatt építteté fel házát, jobbágyainak hosszú fuvarját is igénybe véve, csak hogy új borra fiatal nejét saját palotájába vihesse. E sietség azonban úgy látszik a Horváth háznak ártalmára épen nem volt, mert azóta eltúrte, illetőleg elbírta még egy harmadik emelet súlyát is s a mindennemű átalakítások okozta változtatások miatt meg nem neheztelt. Persze hogy földrengést még nem állott ki, mert a mi földrengéseink eddigelé hála istennek nem bírtak oly intensiv erővel, hogy az építményekre bármi hatást gyakoroltak volna. Az 1840-ik év nyarán tapasztalt földrengés, mely közben lóháton valék az aszódi kastélyunk udvarán, csak a butorokat mozgatta meg erősen, lovam pedig alattam úgy

tántorgott, mintha kapatos vagy gyors futam után elszédült volna.

A hatvani utczaí házak közül a volt gróf Cziráky most a Nemzeti Casino palotája az, melyhez a legkülönbébb s ellentéteesebb emlékek fűződnek. Az 1831-ki cholera-zendülés után ezen épen akkor elkészült palotát, megkövezett állapotban szemlélem, mert a feldühödt nép az Judex Curiae ellen fordult, gyanítván hogy az alkalmatlanúl szigorú rendszabályok egyik megalkotója gróf Cziráky Antal. Az első emelet ablakait s a ház kapuján levő grófi címert szemlélték ki különösen bosszújok tárgyául; a szép palota himlőhelyes ember képeire emlékeztetett, annyira sűrűen vala ellepve a kődobálás okozta sérülésekkel. A negyvenes évek alatt gróf Batthányi Lajos lakván e palota első emeletét, valamint társadalmi, úgy politikai tekintetben is fontos emlékek fűződnek az ott tapasztaltakhoz. Fényes tánczvigalmak, kedélyes estélyek, sub rosa tartott tanácskozások, az első szabadelvű ellenzéki országos értekezlet, Kossuth megválasztásáról, illetőleg jelöltségéről szóló jelentéseink, a Magyarország első felelős kormányának elnöke által rendezett fényes ünnepélyek, mindez egymást érte e nagyúri helyiségekben.

A forradalom után ugyanazon termeket egy tábornok lakja, s kevéssel azután egy bécsi butor-

kereskedő telepedik ott le, mert oly időket élünk, melyek egy nagy lakásnak vagy úri szállásnak Pesten való bérbeadhatását nem igen tették lehetővé.

A butorkereskedő után a Nemzeti Casino költözött bérlő gyanánt e sokat hányt-vetett helyiségekbe, míg utóbb véglegesen birtokába nem menván át az intézetnek, gyökeres átalakítás következtében a palota úgy szólván teljesen elveszté első építője adta jellegét.

A ki valamely háznak mind eme phasisait keresztül élte, joggal mondhatja, hogy léteznek érdekes monographiával bíró építmények a jelen korban is s ezek közé bátran számíthatjuk a Nemzeti Casino budapesti palotáját.

Csak azt sajnálom, hogy Pest városának épen azon utczája, melyhez annyi emlékeim kötvék, túl a rendén tudja megőrizni ódon jellegét, a menyiben az újabb kor szépítési s szabályozási eszméinek konokul ellentáll, s régi elhagyott állapotában sinlődik még mindig.

Pedig ez úgyszólván egyetlen közlekedési ere városunknak, mely a kellő szabályozás által körülbelől egyenes vonalban, a Rákos mezejét a Duna partjával kötvén össze, egy oly levegő s művelődési csatornát volna képes képviselni, melynek segélyével a belváros nem csak szépítési és sza-

bályozási, de különösen közegészségi s kényelmi tekintetben rendkívül sokat nyerne.

A földrengések idejében úgy látszik nem csak maga anyaföldünk szenved ideges rángatózásokban, hanem az emberek is felizgultan idegeik érzékenysége által, a végletekbe csapnak át. Ezt tapasztaltuk mi a felebb 1840-ik év nyár folytán, mikor nálunk Aszódon a szünidő alatt három kastélybeli lakos vetett véget életének öngyilkosság által. Eme tünemény annál feltűnőbb vala, mert békés egyforma falusi életünk, az ily kiváló eseményeknek tápul szolgálni alig volt képes. De az öngyilkossági mánia is betegség, mely ragályos jellemmel bír, ezt kelle legalább hinnünk, mikor egy rövid nyár folyamában, édes anyám komornyikja, nővérem zongoramestere, s utóbb nővéreim egyik kiváló műveltségű történelmi s világirodalmi tanára, egymás után pisztolylövés által oltották ki életöket.

Ezen egymást érő balesetek izgatottságba hozták a ház minden lakóját; heteken keresztül mindig azt vártuk, mikor lövi magát főbe majd ismét valaki, s csak egy Aszódon letelepült öreg angol úri ember Mr. Atkinson óvta meg kedélyének egyensúlyát, azzal biztatván bennünket: ez nálunk

Angliában mindennapi esemény, a mely semmi-nemű fontossággal vagy mélyebben keresendő okkal nem bír.

Talán Albion fiának mint gyakran, úgy ez esetben is igaza lehetett.

A fiatalság mind inkább felcseperedett s szárnyra kelni készült; ezt tapasztalta édes anyánk, mikor fiai már nem elégették meg a házi gyermek-bálokat, a felserdülő ifjúság Beauval-báljait, hanem oda kívánczoktak, a hol tetterejőknek — talán mondjuk tánczvágyuknak — nagyobb s fényesebb tér fogna megnyílni, a nagy világba.

Édes anyánk azonban e tekintetben szigorúan ragaszkodván jól át és meggondolt elveihez, nem engedett a mi faggatásainknak, hanem a következő változatlanúl betartandó irányelveket állapította meg.

Mindaddig a míg iskoláinkat, illetőleg tanulmányainkat be nem fejeztük teljesen, nem szabad a világba járnunk; azaz nem szabad oly társaságot felkeresnünk, hová csakis bemutatás s látogatások megtétele segélyével s feltétele mellett juthatunk be, mint egyenjogú tagjai ama társadalmi körnek.

Nyilvános bálokban, a hová tisztán fizetés vagy testületi meghívás jogosít elmennünk, szabad volt

részt vennünk, mert igen helyesen úgy gondolkozott mint gondos anya, hogy a nyilvános bál végeztével egyszersmind vége szakad mindennemű időt rabló, költséget okozó s tanulmányainkat megakasztó kötelezettségnek.

Ezen irányelvek révén jutottam egy-egy jogász bálba s a mi reám nézve ennél sokkal érdekesebb volt, az akkor rendkívüli népszerűségnek örvendő Casino bállokba, melyek a régi Lloyd épületben, ott a hol most a szabadelvű-kör létezik, mint a nemzeti Casino helyiségében tartattak meg.

Itt szívesen látott vendégek valánk, mert jól és sokat táncoltunk, s mást mit is követeltek volna tőlünk; mert hisz a vigalom befejeztével azt mondhatták nekünk: Der Mohr hat seine Schuldigkeiten gethan, der Mohr kann gehen!

A nagyvilági társaság általában akkoriban még egészen német jelleggel bírt; alig volt Pesten egy-két idősebb nő, a ki a magyar nyelvet értette, folyékonyan beszélni egyik sem tudta. A fiatalabb nemzedék azonban már akkor is dicséretes kivételt képezett, a mennyiben majdnem kivétel nélkül beszéltek a magyar nyelvet. Divattá kezdett válni a fiatalság körében: magyarnak lenni, s ez már nagy nyereségnek volt mondható.

A nyelv teremti az érzelmeket, az érzelmekek befolyással vannak a mindennapi szokásokra, s így

azután egy némely lelkes főúr által istápoltan mind nagyobb tért hódított a nemzeti szellem.

Ne gondolja senki, hogy ezen átalakulásnak valamely politikai jelentősége járt nyomdokiban; a világrért sem, non datur saltus in natura!

De igen volt egy következése, mely akkori még kisszerű nemzetiségi viszonyaink közepette s társadalmi tekintetben is főfontossággal bírt, s ez a magyar táncznak a társas körökben való meghonosítása.

Midőn ifjú korom egyik kedvencz időtöltését s mulatságát megközelítem, legyen szabad kissé megpihennem, hogy a fokoként gyermek éveiből kibontakott «Csárdás»-nak néhány sornyi fejezetet szenteljek.

A CSÁRDÁS.

E sorok írója egyike volt azoknak, a kik a magyar tánczot társadalmi tánczczá segítették meghonosítani, tette pedig ezt annál szivesebben, mert általán véve nagyon kedvelte a tánczot s azt szenvedélyesen űzte is mindaddig, míg a kor szabta határok elé érve, kénytelen nem volt búcsúzni e kedvencz mulatságtól.

Minden búcsú nehezére esik az embernek, de legnehezebben válunk meg attól, mitől azontúlra a «soha viszontlátás» választand el örökre.

Mikor mint tánczos a búcsú képében végrendeletet tettem, összefoglalám «Naplótöredékeim» számára mindazt, a mit különösen a «csárdás» első felmerülése óta a nemzeti táncznak gyorsan fejlődő népszerűsége körül tapasztaltam. Megemlékeztem továbbá arról is, mint hajdani nemcsak híres csárdás tánczos, de kiválóan lelkesült cigány mecenas, hogy a csárdás tánczczal párhuzamosan mi meglepő haladást tett a cigány zene. E közben természetesen meg kelle említenem azt is,

hogy véleményem szerint a cigány zene most már mióta tisztán csak kezdetleges kenyérkeresetté vált, teljesen elvesztette eredetiségét s azon vad, búskomoly jellegét, a mely azt a magyarra nézve oly mélyen hatólag vonzóvá, az idegenre nézve pedig oly meglepően eredetivé s megkapóvá tette.

Mialatt összeállítám emez adatokat s eszmétöredékeket, jelent meg az «Egyetértés» 1887-ik január 30-iki számában egy tárczacikk ezen cím alatt: Ki tette a csárdást szalon képessé?

E tárczacikk részben ugyanazon vezéreszmét tárgyazza, melyet én körvonaloztam naplómban; de annyira részletesen s szépen adja elő magát a tárgyat s annak a régibb időből merített, általam nem ismert történelmi becsű elővázlatát, hogy nagy részét az én dolgozatom helyébe ide igtatni tartottam leghelyesebbnek. — A tárczacikk így hangzik:

«Ma nap talán egy kissé túlságosan is csárdásosunk s a hirhedt souper-csárdásoknak, kitudja nem az lesz-e az eredménye, a hogy csárdás ismét kiszorúl a szalonokból, a hová nem olyan régen fogadták be. Milyen más világ volt csak ötven év előtt is!

Lapunk egy barátja, a ki a harminczas években is részt vett a budapesti előkelő társaséletben, a

következő érdekes leírást bocsátotta rendelkezésünkre.

Míg a köznép egyedül csak a későbben «csárdás»-nak elnevezett magyar, mondhatnók néptánczot, mint nemzetit használta s tartotta fel, az alatt az urirendnél csaknem kizárólag idegen tánczok voltak divatban s a magyar táncznak csak igen kevés tér és szerep jutott.

Polonaise, gavotte, menuette, russische-quadriille, radowa, eccossäise, galoppe, mazur, későbben dajcs, cottillion, walzer, francia-négyes, polka stb. voltak az általánosan elfogadott tánczok. — A magyar táncz csak akkor került elő, ha valamely bálban akadt oly fiatal ember (többnyire a kőrösi, kecskeméti, debreczeni, kassai, eperjesi és sárospataki juristákból vagy magasabb osztályú tanulók közül), ki a «magyar szólót» jól tudta tánczolni, s a «Raststunde» alatt el is tánczolta. De az is ritkán történt, hogy ez a szóló-tánczos, a szebbnél szebb és mesterséges figurákból álló e magántánczot befejezve nőt vett volna karjára s azzal járta volna el a párostánczot.

Az ily szóló-tánczot igen kedvesen vette s gyönyörködve nézte az úri közönség, a tánczost zajosan tapsolta s éljenezte meg, de a szünóra után ismét csak az idegen tánczokat járták, s alig volt arra példa, hogy valamely úri mulatságban csak

három-négy pár tánczolt volna magyart. — Köz-tánczchá (kivált vidéken) csakis az 1847-ik évnek vége felé s az 1848-ik évi farsangban lett.

Hogy a magyar szóló-táncz sok technikai nehézségei mellett, s az azon időbeli kedvezőtlen körülmények közt is egész az újabb korig fennmaradt: az egyedül a vidéki színtársulatok érdeme, melyeknek személyzete közt mindig volt olyan, ki a magyar szólót nem csak kitünően (s gyakran nyilvánosan a színpadon is) tánczolta, de azon városokban, melyekben időztek az ottani tanulókat és leánykákat rendszeren tanította is. Legelső és legjelesebb volt ezek közt Szöllősy, ki később a színészetet elhagyva, mint magyar táncztanár az egész országot beutazta s a magyar tánczot, s az aziránti rokonszenvet nagyban terjesztette.

Méltó bajtársai voltak Farkas, Thury János és Veszter vidéki magyar tánczmesterek.

Házi vagy nyilvános úri-bálok vagy úri lakodal-mak alkalmával, változhatatlan társadalmi szabály s bevett régi gyakorlat szerint legelső táncz volt mindig a polonaise, melynek egészen sajátos és klasszikus zenéje volt, s melynek kompozíciójában a hírneves Nawratill és más lengyel zenész notabilitásokkal a legfőbb rendű lengyel mágnások is versenyeztek.

Ilyenkor az úri társaságnak legérdemesebb és

legkorosabb tagja karjára vette a háziasszonyt (volt reá eset, a házimulatságok alkalmával, hogy az olyankor nagyon elfoglalt háziasszonyt a konyhából vagy a spajzból majdnem erővel hozták elő) s vele kezdte meg az alispán vagy más tisztességes úr a bevezető lengyel tánczot, melyben amint ez az első pár (az e csak sétaszerű tánczhoz igen alkalmas, úgyszólván «csoszogó» lépésekkel) megindult, köteles volt minden férfi egy nőt párul venni s a vezérpárt, hosszú füzért képezve, mindenfelé követni. Ilyenkor senkinek se volt szabad ülni maradni s a párfüzér elején a legidősebbek mentek, közepén a tánczoló ifjúság és kisasszonyok s a végén a néha igen hosszú láncznak a gyermekek párosával.

Az első pár körben vezette a párfüzért a tánczteremben s e körmenet közben csinálták a szokásos figurákat, nevezetesen a kapunyitás, oldalcserélés, párcserélés, karfüzér és kendős mennyezet stb., melyek sok tréfára és udvariaskodó enyelgésre nyújtottak alkalmat, anélkül, hogy e táncz legkevésbé fárasztó lett volna.

Az első pár gyakran elhagyva a táncztermet valamennyi lakószobán keresztül vezette a nagyszámú párból álló társaságot s úgy jött ismét vissza a tánczterembe. A kedélyességéről ismert s közkedvességben állott gömörmegeyi Márjássy István

pedig, a sógora Sz..... István fiának nyárban tartott lakodalmán egy számtalan párból állott ily társaságot nemcsak valamennyi lakószobán, de a tágas nagy kerten is végig hordozta.

A polonaise után hasonló szabály szerint nem volt szabad mást, mint a menuettet táncolni. Ez egy valóban igen szép és némi pantomimikával összekötött balletszerű táncz volt, de ezt épen azért nem akárki lévén képes csak középszerűen is tánczolni, már az 1830-as évek elején a tánczrendből végképen kitörülték.

E táncz után következtek az élénk s fesztelen tánczok: eossäise, galoppe, a drajschrittes dajcs, mazur, cotillion, russisch-quadrill stb. egészen a Raststundig, a midőn rendesen valamelyik már ösmert fiatal ember, a társaság gyakran zaklató kivánságára, eljárta a magyar szólót. Ily szóló-tánczosok minden vidéken voltak s a közönség nagyon kedvelte őket s minden ily alkalommal számot tartott a tánczára.

Egy most is élő szemtanú előadásának nyomán mondhatjuk, hogy 1827-ben a zemplénmegyei főjegyző által adott fényes házibálban az összes és igen díszes társaság kérésére méltóságos Kandó Gábor inszurrekcionális obester és királyi kamarásnak fia Kandó Kálmán, mint akkor sárospataki jurista, járta el a szünóra alatt a magyar szólót!

Táncza igen szabatos, könnyű, fesztelen, kellemes és teljesen népies volt. Nem volt a Szőlőssy és Farkas (színész-tánczmesterek) nehéz figuráihoz kötve, hanem egy nagyon ügyesen összeállított füzére volt a legkedveltebb tánclejtéseknek.

Viharos tapsokkal és (még akkor csak) vivátokkal halmozta el a gyönyörrel eltelt társaság, de édes anyja, a méltóságos asszony, nem érte be ezzel, hanem kezénél fogva az ott levő s gyönyörű tánczáról híres leányát Kandó Zsuzsikát, oda vezette a körbe fiához e szavakkal: «no csak fiam, forgasd meg ezt egy kissé, úgy mint otthon szoktátok!»

Az akkoron legjelesebb felvidéki cigány, az ungvári «Tyutyú» egy lakodalmas síma, magyar nótát huzott, melyen a testvérpár gyönyörűen járta a párostánczot. A nő mintegy szilfid, oly könnyű lejtésekkel mozgott, mindig szemben tánczosával. Termete nyúlánk, karcsú volt, mint egy liliomszál s oly könnyűséggel lejtett, hogy parányi lába, mintha nem is érintette volna a padlót.

Tündérszerű táncza igazán méltó és díszes kísérete volt fivére férfiás tánczának, melybe az utóbbi belefáradva, átölelte nővérének átmarkolható vékony derekát, két oldalra jól megforgatta s a gyönyörű táncznak a társaság viharos tapsai közt vége lett, a vendégek pedig a legderültebb jó

kedvvel vonultak a rögtönzött vacsorázó lombos színbe.

Így volt ez — némely kisebb eltéréssel — minden megyében (kivált, melynek értelmisége magyar érzelmű volt) s így volt különösen az ország központja, Pestmegyében is, hol az 1840-es évek elején híresek voltak a dabasi, abonyi és más újonnan akkor alakult kaszinók báljai, melyeken Szeles József, Batta József és Jalsovicsky voltak a közönségnek nagyon kedvelt s kitünő magyar tánczosai. Ezek a szóló táncz végén rendesen nőpárt vettek karjaikra és röviden tartó ily páros tánczczal fejezték be azt, az általános s a tánczrendbe felvett táncz azonban, a csárdás, akkor ott sem volt s azon öreg úri ember, kinek ez érdekes adatokat köszönhetjük, feljegyezte, hogy 1840-ben Szent-Márton-Kátán Batta Sámuel akkori főszolgabíró házánál, és Pándon a Sz.....i L..... egyik leányának lakodalmán látta legelőször, hogy a fentebb megjelölt magyar tánczosok biztatására tánczolta 6, legfeljebb 8 pár a köznép magyar tánczát elegans finomított modorban.

De míg ezek az ország központi megyéjében, különösen pedig az úgynevezett pestmegyei Csereháton így álltak, azalatt az ennek közvetlen szomszédságában fekvő magyar fővárosban az efféléknek az 1838. év végéig legkisebb híre-nyoma sem volt.

A legalsóbb rendű közhelyeken, korcsmaszerű vendéglőkben és az akkori sörházakban csak hitvány svábos «Gasszenhauereket» tiroli jodleket s más ily aljas nemű német zenét hallhatott s hozzá illő sváb tánczokat láthatott az effélékre figyelő ember.

Magyar zenét, de azt is nagyon rosszat, legfeljebb a legrosszabb hírben állott «Két pisztoly»-ban és «Zrinyi»-ben hallhatott néha az ember, de ezekbe nem volt tanácsos bemenni. Hiszen még akkor Pestnek egy állandó cigányzenekara sem volt.

Az elsőrendű közhelyeken és multságokon pedig csak a «Walzer» volt a kedves táncz s minden tánczkedvelő ember az épen akkor divatba jött francia-négyest tanulta, s ha tudta tánczolta.

Azon időben Pest városa közönségének, a gróf Széchenyi István által kezdeményezett főúri, akkoron a régi Lloyd épületben, a jelenlegi szabadelvűkör helyiségében elhelyezett kaszinó utján két oly kitűnő intézménye volt, melyet a bécsiek is irigylettek.

Az egyik volt a nemrégén alakult főúri (mágnás) kaszinó fényes nagytermében a nagy bőjt ideje alatt minden vasárnapon déli 12 órától délutáni fél kettőig tartani szokott, s különösen gróf Fesz-tetich Leo zeneműértő fáradozásai nyomán létrejött «vonó-négyes» «Streich-quartet», melynek

első két tagja Kohn és Schlesinger, mint primhegedűsök, egy brácsa s igen jeles cselliszta kíséretében kizárólag klaszikus zenedarabokat valóban remekül játszottak. Ha némelykor a szintén klaszikus csellójátékáról nevezetes öreg Wagner is melléjük szegődött, e quintette zenéje s játéka még sokkal remekebb s elragadóbb volt. — Sok bécsi zenész-notabilitás és zenekedvelő nagy úr s külföldi jött le egy ily hangversenyt meghallgatni. Egy sem bánta meg, ösmeretséget kötöttek az öreg Tomala Ferdinánd (akkor Pesten egyedüli) zene-műárus közvetítése mellett a mi embereinkkel és valamennyien meglepetve és nagyon megelégedetten mentek haza.

A másik volt az ugyan e főúri kaszinónak gazdagon díszített helyiségeiben a farsangon át csőtörtöki napokon tartani szokott fényes kaszinóbálok.

Az 1838-ik évi márcziusi pesti árvíz által tett iszonyú rombolások után, a rendkívüli segélylyel és áldozatokkal foganatosított országos és hatósági intézkedések által az azon év végéig volt kilencz hó alatt a főváros oly állapotba helyeztetett, hogy kivált a bel- és Lipótvárosban csakis az újtér és a bálvány-utcza sarkán részben leomlott, Dera-féle ház falai jelezték ama nagy katasztrófát s a társadalmi viszonyok is olyanok voltak, hogy az 1838. év végén már az 1839-ik évi farsangon nyilvános

multságok is rendezettek és hirdettek. E farsangra a főúri kaszinó is három bált határozott, melyekre az elegáns kiállítású díjnélküli meghívójegyek jó elére osztattak ki, s igen nagy megtisztetésnek vehette az, a ki e mágnási kaszinónak tagja nem volt, ha ily meghívást kapott.

Azon időben nemcsak az országnak, de a fővárosnak is legelső és legnagyobb embere gróf Széchenyi István volt, ki azért is, mert az ő általa tervezett lánczhidnak munkája csak az 1838-ik év végén kezdetett meg, ekkor Pesten időzött s az első kaszinó-bálon nevével Seilern Kreszczenziával szintén jelen volt.

A magyar arisztokráciának legkitünőbb családjai s tagjai s a vidéki nemességnek elsőbbségei, úgy szintén a fővárosi közönségnek válogatott családjai s egyes tagjai képezték a rendkívül fényes és előkelő bált közönséget, s az ember egy tündérpalotában képzelhette magát, midőn a ragyogó nagy kristály-csillárokból százanként égő viaszgyertyákkal világított s oly dúsan díszített nagyterembe s a szint oly ragyogó és gazdagon butorozott mellék társalgótermekbe lépett.

Ott voltak a főúri rendnek festeni méltó szépségű férfi alakjai: gróf Károlyi György, báró Vay Miklós (Tabulæ báró), báró Wenkheim Béla és fivére, báró Wenkheim László, gróf Dessewffy

Emil, fivére gróf Dessewffy Aurél és a tüzes tánczó gróf Dessewffy Marczell, gróf Teleky László, gróf Almássy Mór és a többi Almássy grófok és nemesek, az egyik, mint huszár kapitány, gróf Nákó János, Zsedényi Eduárd, Eckstein Rudolf stb.

Az ifjabb nemzedékből: gróf Battyányi Károly, gróf Serényi László (magyar helytartósági fogalmazók), báró Eötvös József öccsével, báró Orczy István, Lónyay Menyhért és fivére Lónyay Albert, Trefort Ágoston, báró Prónay István, a festő-művész, Almássy Pál, utóbb az 1848—49-iki nemzetgyűlés alelnöke, ifj. Szilassy József, báró Szepessy, báró Balassa Antal, Gorove István stb. úgyszintén számosan a fővárosi elsőrendű még tanuló ifjakból és az akkor Pesten tartózkodó jurátusokból kiválogatott elegans tagjai, mint tánczosok.

Valamint a férfi világnak Széchenyi István, szintűgy a női arisztokráciának és a nagy számú magas női fényes társaságnak legelső és legünnepelebb főszemélye neje gróf Széchenyi Istvánné volt, ki e bálra a legdrágább csipkével dúsgazdagon díszített tiszta fehér ruhában és szemet kápráztató fényű nagyszerű brilliant ékszerrel jelent meg s a táncterem jobbra vezető ajtóján át a három társalgó női terem utolsójában foglalva helyet, a női társaság legelőkelőbbjeivel társalgott s az ismerős főúrak tisztelkedéseit fogadta.

Valóságos fejedelmi alak, kinek szép és nemes arczából a méltóság érzete mellett a legszelidebb és megnyerő szivesség és nyájasság sugárzott.

Ott voltak az akkor Pesten időző mágnásoknak nejei, ezek közül sokan leányaikkal s köztük az ujszászi báró Orczy Györgyné, született gróf Berényi Erzsébet is (a jelenlegi miniszter à latere édes anyja) rendkívül kedves és igen szép leánnyal Orczy Eliz baronesszel, most gróf Esterházy Lászlóné.

A nemesi és fővárosi polgári osztály szintén bőven volt képviselve. Ott voltak a Sziszányi nővérek (ezek egyike Rokonczy Lipót ezredes, másika Urbán Gyula aradi birtokos, a legifjabbik pedig gróf Leiningen honvéd-tábornok aradi vértanunak vált nejevé), Takácsy Helén, a Kappel bankár leánya (később Lónyay Menyhért neje), a szépségeről híres báró Fellner Adél, utóbb Almayné, s különösen a Rosthy nővérek, kik közül az idősebb Ágnes, báró Eötvös József, az ifjabbik Ilka, Trefort Ágoston neje lett. Rosthy Ágnesre egy előkelő vasas lovassági százados azon igen találó megjegyzést tette (németül), hogy «bájos tekintetéből egy mennyország néz ki».

Gyönyörű volt a bál, fényes a társaság, szebb-nél-szebbek voltak a nők, elegansok és izlésesek az öltözékek, s óriás értékűek az ott láthatott ékszerek.

Feltűnő szépségű két leánya volt Kubinyi Amália özvegy Földvály Miklósnénak, Földvály Etelka és Földvály Laura, kik a közel fekvő Péteriben lakva, e bálokat rendszerint meglátogatták s bájoló szépségük mellett nagyon jól választott toilettejük, mindenekfelett pedig nagyon szép és szabályos tánczuk által tűntek fel. Ezek a francia négyest nem mint a mostaniak csoszogva s lépdelve, hanem a legszebb lépésekkel s a chasszeczroisét és szólót gyönyörű pedmentokkal s egyáltalán sok bájjal és kellemmel tánczolták.

Négy kolonnban járták a francia-négyest, de mindig azon kolonnak volt legtöbb nézője, melyben a Földvály-nővérek tánczoltak.

A bált egy ifjú grófnéval gróf Almássy Móricz nyitotta meg s egy röviden tartott keringő után járták egymásután a tánczrendben megjelölt tánczokat, melyeknek minden másodika francia-négyes volt.

Bekövetkezett a szünóra, s a tánczteremben volt garde des damesoknak egy része az éttermekbe, más része pedig, és kissé elfáradt tánczosnőknek a társalgó melléktermekbe vonult, a férfiak pedig, kik eddig a társalgó-termekben levő nőket mulattatták, helyt adva a bejövőknek, kijöttek a tánczterembe.

Gróf Széchenyi István a középső nagy csillár

alatt megállván, egy véle ösmerős tisztességes koros úr mély bók mellett azt mondá neki: « Excellenz még ily szép bálja nem volt kaszinónak egysem s az a francia-négyes valóban nagyon szép táncz ». Mire a gróf azt válaszolá: « Valóban szép a bál is, a francia-négyes is » s azután mintegy az egész társasághoz intézetten, kissé emeltebb hangon ezt tevé hozzá: « Hanem uraim, különös dolog előttem, hogy itt szebbnél-szebb idegen tánczokat tánczolnak, de a legszebb tánczot, a mi magyar tánczunkat nem! »

— Nincs a tánczordnungban! szólt egy erős hang a sokaságból.

— Épen az a hiba! válaszolt a gróf arra fordulva, honnan a hang jött: s én nem értem miért ne lehetne itt a magyar tánczot szintúgy járni, mint azokat a többieket?

Széchenyi — kivált azon időben — oly ember volt, kit csak ritkán lehetett magában látni, tisztelőiből s híveiből mindig volt — bár merre fordult vagy ment — kísérete környezte. Így volt most is legbizalmasabb ösmerőseitől körülvéve és az előbbi felszólamlása után környezete a kíváncsiakból még háromszorosra szaporodott.

— Was ist dort?

— Was spricht Seine Excellenz?

— Vielleicht über die Kettenbrück-Akzien?.....

— Mi van ott barátom?

— Nem tudom, kivel tánczolsz most?

— Uramöcsém! kérem tudja meg már, vajon mi történik ott a nagy tömegben?

Ilyen s ehez hasonló kérdéseket lehetett hallani, de a valót csak a közelállók hallották s tudták.

A grófnak utolsó kérdésére mellette állott egyik ismerőse, azt jegyezvén meg, hogy a magyar tánczot nem minden ember képes úgy megtanulni, hogy azt bálókban is tánczolhassa, a gróf még emeltebb hangon azt felelé:

— Ez való, de én uraim, nem azt a tánczot, az úgynevezett magyar szólót értem és óhajtanám ide behozni, hanem azt a gyönyörű kedélyes tánczot, melyet a mi népünk odakünn a falukon tánczol — s magakörül nézve, folytatá — ha itt pár perczel ezelőtt 40 pár elért francia-négyest tánczolva, miért ne férhetne meg itt az a 40 pár magyart tánczolva?

Csend lett, nem szólt senki, de a gróf környezetéhez fordulva kérdezé:

— Ugyan, uraim, nem ismernek valakit, az itt levő ifjú úrak közt, ki a magyar tánczot el tudná most itt a szünóra alatt járni?

— Orczy Pista! — kiállt fel valaki nagyon éles hangon a tömegben.

A gróf nem értette, hogy mit jelentsen ez, de megmagyarázták neki, hogy az ifjú Orczy István igen jó magyar tánczos s nagyon szépen és népiesen tudja járni a gyöngyösi kapás legények tánczát.

— Ez kell nekem, szólalt fel a gróf élénken s ösmerőseitől tudakozá, vajon nem tenné-e meg a báró azt, hogy egy rövid tánczot eljárna?

Egy ifjú mágnás, Orczy bárónak bizalmas ismerőse, beszaladt az első társalgó-terembe s a bárót karon fogva, pár percz alatt, a gróf elé vezette, s kölcsönös rövid köszöntés után a gróf igen nyájas hangon mondá a bárónak:

— Hallom, hogy uramöcsém szépen tánczolja a mi népünk tánczát.

— Én csak a gyöngyösi kapások tánczát tudom, vágott közbe a báró.

— Épen ezt óhajtom én! — szólt a gróf derülten — vajon nem lenne-e szives egy pár lejtéssel nekünk itt azt a tánczot bemutatni?

— Igen szivesen, felelt a báró nyájas mosolylyal, nem tudva mi akar ebből lenni, de hol a muzsika? tevé hozzá.

Mind egymásra néztek, szótlánul, de mihamar ugyanazon ifjú mágnás felkiáltott a zenekarhoz: Morelli! Seine Excellenz lasst fragen, ob Sie einen ungarischen spielen könnten?

— Ja, zu dienen, Excellenz, ich habe aber die Noten nicht mitgebracht.

— Also lassen Sie's holen! Sinds weit von hier?

— Nein ich bitte, hier im Hause im zweiten Stock.

— Also nur g'schwind, s valóban igen rövid idő alatt elhozták a kótákat, kiosztották a partitúra egyes füzeteit és ráhúzták, vagyis hogy ne rágalmazzak, elkezdtek játszani Biharinak egymagában véve klasszikus palotás magyarját, de melyen csak úgy lehetett volna táncolni, ha azt egy jobbféle, de vidéki cigánybanda játszotta volna.

Szegény Bihari! be jó, hogy egy ölnyi vastagságú föld van koporsód fölött!

Húzták-húzták, a német zenészeknek majd kiüledt a szemük, úgy nézték a kótákat, de biz annak nem volt sem füle sem farka, sem értelme, úgy hogy a báró némi várakozás után mosolygva ezen szavakkal fordult az átellenében álló elkomrodott grófhhoz:

— Excellentiád! ezen táncolni nem lehet! s meglátszott rajta mennyire hiányzanak neki azok az egyszerű gyöngyösi cigányok.

Magam is úgy látom — válaszolt a gróf — de az nem baj! a legközelebb.

Egy éles hangú felkiáltás szakította félbe a gróf beszédét, mert a szatmármegyei hírneves alispán.

Kendének a fia Kende Pista, egy szép magas nyúlánk termetű s aux quatre epaingles mindig nyalka jurátus, kit e dolog későbben is nagyon érdekelt, felkiáltott a zenekarra Morellihez:

— Kennen sie Martinovics?

— Bitte tausendmal um Entschuldigung, kann aber wirklich nicht dienen, válaszolt zavartan a német karmester.

De ugyanazon perczben megszólalt a karzaton Morellinek szekondhegedűse, egy fekete bajszú és szakálú magyaros kinézésű még fiatal ember s illemteljes hangon magyarul mondá: «Instálom alásan, én tudom a Martinovics nótáját kóta nélkül is, ha méltóztatnék parancsolni elhuzom».

Brawo, brawo! helyes! jól van! ide vele! hadd halljuk hát, kiabálták a gróf szándékát már sejtett ifjak.

Gróf Széchenyi az eddigiek által némileg feszélyezve, ott állt, szótlanul, szemben véle az ifjú báró s közülök a nagyszámú férfi közönség várva az eredményt.

A gróf nyájasan fordult báró Orczyhoz ezen szavakkal: «ha ma nem sikerül, megcsináljuk a jövő bálban».

Báró Orczy udvarias fejhajtással «igent» látszott mondani.

De ezalatt a fekete szakálú hegedűs hamarjára

ban megmutatta saját hegedűjén a pápaszemes német muzsikusoknak, hogy melyik hangnemből kísérik s felkérte, hogy ne rángatva, hanem mint a cigányok, vontatva, huzva cigányosan kontrázzanak neki.

Ez gyorsan megtörtént s rövid néhány percz mulva a rögtönzött primhegedűs csakugyan ráhuzta, még pedig magyarosan a Martinovics nótáját, de bizon a mint először játszották, az sem ért sokat, de már a másodszori játszásnál annyira belejöttek a német kontrások, hogy báró Orczy maga mondta a szó nélkül álló grófnak:

— Megpróbálok.

— Egy kis helyet kérünk! szólt a gróf fennhangon s maga is néhány léppel hátrább ment, a közönség pedig egy tojás alakú hosszas üres tért alakított a terem közepén, melynek felső végén a gróf, közepén pedig báró Orczy, tánczra készen állott.

Ez alatt a zene annyira megjavult és összevágó lett, hogy mihamar Morelli is neki hevülve felvette hegedűjét, a többiekkel együtt ő is játszott.

Orczy báró középmagasságú, nagyon csinos, magyaros termetű, könnyű testalkatú, kedves nyájas arcú alak volt — 1848-ban esett el a ráczok elleni hadjárat alkalmával — mozdulatai, lejtései fesztelenek, táncza kellemetes, mérsékelt, nem

túlkomoly, de nem is túlpajkos. Tökéletesen ösmerte a magyar tánczhoz kívántató mélakomolyságnak és a nélkülözhetetlen vidorságnak határait, s tudta melyik lejtéshez melyiket, s mely mértékben kell alkalmaznia. Táncza hű képe volt a falusi legények tánczának, melyet a tánczkör szélein körüllejtve és bokázva a legnobilisabb elegans úri modorban mutatott be.

Táncza gyönyörű volt, s a mint a zene időrőlidőre mindig javult, ő is mindig derültebb arczczal s jobb kedvvel járt, úgy hogy utoljára maga is neki melegedett s ugyan csak megrakta!

Táncza végeztével általános meglegedés mellett zajos taps tört ki, Széchenyi gróf pedig, ki eddig szótlanul, de gyönyörködve nézte a szép tánczot, lekötelező nyájas szavakkal kérte fel az ifjú bárót, hogyha ezt a szivességet megtette, tegye meg még azt is, hogy válasszon egy tánczosnót s azzal mutassa be a magyar páros tánczot.

A báró készséggel futott be, az első szomszéd társalgó-terembe, hol nagynénje a báróné, egy szintén igen szép magyaros szabású női alak — családja tagjaival s ösmerőseivel ült — s onnan édes anyja mellől gyönyörű szép hajadon saját unokahugát Orczy Elise baronesset hozta karján a csak most elhagyott tánczkörbe, előbb karcsú derekán átölelve jobbra-balra többször megfor-

gatta, véle helyben állva bokázott s nemsokára karjai közül szabadon és külön, többnyire egymással szemben lejtve a kör szélén gyönyörűen járták el a páros tánczot.

A baronesse klasszikus példánya volt a teljesen magyar szabású női kerekded szép arczoknak és alakoknak, nem magas, de karcsú szép termetű, táncza könnyű mint egy pillangó röpte, s mint-hogy akkor a leányok ünnepély vagy bál alkalmával rövid ujjú ruhaderekat viseltek, valahányszor tánczosa magához karolta vagy forgatta, vagy egy helyben bokázott vele, ott nyugodott gyönyörű két gömbölyű fehér karja vállán vagy (fekete frakkba bujtatott) karján s mint folytonos derűtségeről és jó kedvéről sikerült tréfáiról ismert, s épen úgy mint bátyja István báró mindenki által szeretett alak s a fővárosi összes társaságoknak kedvence, midőn észrevette, hogy a közönség eme (valóban meglepően szép) táncztól el van ragadtatva, hogy a falusi tánczot és a pórleányok szokásait még hivebben adja, megtette azt a pajkosságot (a minék nagy mestere volt), hogy kötője nem volt, bálí ruhájának elejét finom ujjainak legesleghegyecskéivel s a falusi lányok finnyáskodását nagyon sikerülten utánozva, kőteny gyanánt csipte össze, s neki derült kedvvel utánozta a falusi leányokat, s e mellett oly csintalan arczzal és

bátyjára irányzott pajkos kacsintással siklott ki tánczosának ölése elől, hogy nemcsak a gyönyörrel eltelt társaság, de még saját bátyja is kedves kaczajra fakadtak, e nagyon jól sikerült pajkosságon.

De kitünően ügyes tánczosa nemsokára elfogta, karjaira ölelte s jobbra-balra jól megforgatva. nyájas fejhajtás után a közönség és az ifjúság viharos tapsai közt hugát a társalgó-terembe édes anyjához visszavezette.

A gróf az első legény tánczot komolyan és nagy meglepéssel nézte, de midőn a fiatal báró gyönyörű hugával ily szépen és népiesen jártak el a magyar nép tánczát s az épen olyan volt, milyennek ezt ő óhajtotta, boldog volt s vastag szemöldjei s bajusza daczára is meglátszott arczán a gyönyörködésnek és teljes elégyűtségnek és egyelőre sejtett siker és elégtétel érzetének kifejezése. Számítása sikerült.

Ritkán láthatták őt oly derült arczczal. A gróf nyájas szavakkal köszönte meg az ifjú bárónak szivességét s vele kezét szorítva mondá: «Ez az én tánczom».

Azután a közönséghez fordulva kérdezé:

És hát miért ne lehetne ezt a tánczot itt is és mindenütt tánczolni.

Ez az intermezzo a szünórát majdnem egészen

igénybe vette s miatta Morelli emberei nem is sörözhattak, nem vacsorázhattak, a tánczó ifjúság pedig nyugtalankodva várta és sürgette a tánczrendnek folytatását, a mi nemsokára a Zsedényi Ede helytartósági szekretárius által rendezett fényes cottillionnal meg is kezdődött.

Morelli 50 forintot kapott és azt a meghagyást, hogy a Martinovics nótáját, vagy más tánczhoz alkalmas magyar nótát tanuljanak be. Meg is történt.

A kezdet meg volt.

A következő bálban a Kende Pista buzgólkodása mellett már nyolcz pár tánczolta az ifjú báró Orczy testvérpár mellett a páros tánczot, s gróf Széchenyi ismét gyönyörködve nézte őket, de meglátszott rajta, hogy több párra számított.

A harmadik bálban már husz és egy néhány pár állott ki s mintegy bizonyos okból a főúri kaszinó még egy negyedik bált is rendezett, az e bálra készített új tánczrendbe már e táncz is «Csárdás» név alatt fel volt véve, de már ekkor alig fértek meg a párok s az ifjúság nem érte be ezzel az egygyel, hanem egy német tánczot kihagyva, helyette a második csárdást járta.

Ennek nagy hatása volt nemcsak a fővárosban, de a közel fekvő vidéken is s jóllehet eleinte sokan voltak, kik e táncztól idegenkedtek, de viszont

voltak, kik azt a legmelegebben pártolták, saját gyermekeiket tanították s másokat is hasonlóra buzdítottak».

Eddig a tárczacikk, melyet örömmel örökíték meg e munkámban, mert híven s találóan adja elő a történetket. Saját feljegyzéseimmel nem mindenben egyez meg ugyan, a mennyiben e Casino báli «csárdás» eseménye, a mennyire én tudom az 1840-ik és nem az 1830-ik év telén történt; Széchenyi István gróf pedig az én tudtommal akkor még nem volt belső titkos-tanácsos, hanem jóval azután lett azzá. De miután ezen adatok talán nálam vannak hibásan feljegyezve, azokon mitsem változtattam. A személyekre nézve azonban egy némely tévedést helyre igazítottam s ott, a hol kellett, némely toldások által úgy hiszem emeltem az egésznek becsét. Hisz azon társaság közepette, melyről szó van, nőttem fel s viszonyaikat a legapróbb részletekig ismertem.

A tárczacikkben elbeszél az eseményeknek, melyek a Batta Sámuel főbíró urnál történtek fel-
említését követik, élő tanuja s részese valék, magam is cserháti lévén egészen 1869-ig. Szívesen s örömmel látott vendége valék mindenkoron, különösen a szünidő s ünnepek alkalmával, Batta Samú bácsinak, a ki mindig megörült, a hányszor «a Friczi báró» toppant be Szent-Márton-Kátára,

mert mindig jó kedvű, kedélyes s minden csak képzelhető mulatságra s bolondságra kész valék.

Az öreg Batta Samú és a szinte felette idős Beniczky Ádám voltak nekem tanuló koromban leghívebb pártolóim. A hányszor reggel öt órakor kiindultam velük agarászni; haza érkezvén a kártyától és bortól nem iszonyodtam: a menyecskéket amúgy isten igazában megtánczoltattam; s végre este az egész háznépet tréfáimmal s bolondabbnál bolondabb ötleteimmal megnevettettem, mindig azt mondák: bár csak egy részét a «Friczi báróban» lakozó élénkségnek, adhatnám az én fiamnak, mert esetesen mindkét öreg úr legidősebb fiaik, igen derék tiszteletreméltú ifjak voltak, de rendkívül phlegmatikus, magába vonult s szótlan természetűek.

A «csárdás» táncz, mint társadalmi táncz nem kapott oly gyorsan lábra, mint a hogy hihettük volna azt mi, a kik az első próba előidézte meglepetésnek s lelkesedésnek tanui valánk.

A «csárdás» első kísérleteit azonnal követte a kissé czikornyás «körtáncz», egy ad normann «francia-négyes» compillált palotás léptekre berendezett úgynevezett civilizált magyar táncz. — E tánczokat nyilvános bálokban rendszeren járták, sőt még jelmezben is léptették, a mennyiben akkoriban a magyar nemzeti viselet salonban csak-

ugyan jelmeznek volt mondható. Az 1843-ki télen például jogász koromban, Szepességben, Okolicsányi Victornál falun, egy nagy táncmulatság alkalmával 12 pár lejtette a «körtánczot», a hölgyek pruszlikban és pártával, az ifjak zöld, rövid szabású nyilt Zrinyi ujjakkal és hátra hajtott bekesgallérral ellátott Kossuthkában, minek akkoriban a pongyola könnyű atillát elnevezték volt.

A «csárdás» azonban az 1844-ki országgyűlés alatt s utóbb a pesti 1845-ki farsang alatt, teljes diadalt aratott s végképen leszorította a térről a «körtáncz»-ot, a mely csakhamar feledésbe ment.

1847-ben őszkor Pozsonyban Ferdinánd király ő Felségének mutattuk be a csárdást egy udvari bál alkalmával; én részemről szinte utolsó «csárdás» tánczomat, az 1870-ik évi farsangon Budán ő Felségeik udvari bálján lejtettem, díszmagyarban; mióta 1870. nyarán ismét katona egyenruhával cseréltem ki a selyem díszöltönyt, komolyabbá s idősebbé kezdettem válni s többé nem tánczoltam soha; pedig ha rá huzza a cigány, amúgy igazán kedvem szerint s talp alá, még most is úgy érzem magam, mint a rudra fogott törzstrombitás szürke lova.

A «csárdás» uralkodása immár 47 éve, hogy tart; s ha mint salonképes táncz jubileumát nem

fogja megülni, annak egyedüli oka mi vagyunk. kik annak idején túloztuk a tempót, a melyben tánczoltunk, s erőltettük a «három a tánczot» túl a rendén hosszúra nyujtván ez által e rendkívül fárasztó s izgató tánczot.

Kiöltük ezen túlzások által a «csárdás»-ból a műveltség, a polgárosodás, a kedélyes szerelme-teskedés zamatját. Vagy, hogy lehessen ott szó bizonyos költői ihletről, a hol eszeveszett tipegés-topogás, az izzadmány által tönkre silányított öltözék s hajék és kificzamított tagok képezék a kellemes időöltés eredményét.

Magyarország csak egy vidékét ismerem, a hol a magyar tánczot valóban nemzeti jelleműkhöz mértén díszesen s méltóságteljesen lejtik, s ez Gömörmegye.

Tánczuk nem tomboló, de nem is egyhangú vagy unalmas, mert hódolnak abban a nők irányában oly annyira kedves s nélkülözhetlen kaczér-ságnak, mely kaczértság nélkül a táncz szerintem legalább inkább egy «bedlam»-be, mint művelt emberek társaságába való.

De más részről meg kell vallanom, hogy a «csárdás» tánczban való ügyességet s kecseljes bárdolatlanságot a végletekig tudtuk fokozni. Hozánk képest Monsieur Chicar a «Cancan» táncz utolsó Championja, még csak tekintetbe sem jö-

hetett, megvetéssel néztem tánczát Párisban, mikor arról volt szó, hogy Chicarnak jobb tüdeje, ügyesebb lábmozdulatai, hajlékonyabb dereka, gyorsabb s ütemteljesebb tempója volna, mint egy Keglevich Gyulának vagy Bélának, Blaskovics Miklósnak vagy Nesztinek, Prónay Pistának vagy Podmaniczky Frigyesnek.

Régi dicsőségünk, hol késel az éji homályban! ?

EMBER TERVEZ, ISTEN VÉGEZ.

Tanuló éveim végszakát értem volt már el, — a nyolczadik osztályt (Physicát) jártam — midőn egy váratlan, de reánk növendékekre nézve felette megtisztelő esemény, a legközelebb megkezdendő jogi tanulmányaimat illetőleg megállapított terveknek egészen más irányt adott.

Hunfalvy Pál nevelőnket Szepesmegye szülötét ugyanis néhány hónappal a Physicából teendő évi vizsgáim előtt, a késmárki ágostai hitvallásu evangélikus lyceumhoz jogtanárrá választották meg, mely ő reája nézve fontos s kitüntető meghívásnak engedni, tartotta elodázhatlan kötelességének.

Valamint édes anyám, úgy mi is, annyira szerettük Hunfalvyt, s annyira őszintén ragaszkodtunk hozzája, hogy minden habozás nélkül, kérésünk által támogatva, édes anyánk elhatározta: hogy felhagyva minden eddig táplált pium desideriumokkal, Hunfalvyt fogjuk követni oda, hova tanári polczra való felemeltetésénél fogva, neki távozni kötelességévé vált. Így jutánk Késmárkra,

Szepesmegye e csendes, művelt, par excellence a tanuló ifjúság számára mintegy predestinált városkába.

Belsőmben nagy harc keletkezett, mikor e szerintem is helyes s kívánatos határozat véglegesen kimondatott; el kelle válnom attól, a kit forrón szerettem, a ki reményeim, kilátásaim, jövőm egész valóját képviselte; szerencsétlennek érezém magam, s még csak panaszra sem fakadhattam, mert helyesnek, egyedül lehetőknek s czélszerűnek tartottam azt, a mi engem hosszú időre el fog távolítani az ő köréből. Szívem e vajadásait, csak két ember értette el. Ezek egyike édes anyám volt, de a ki úgy látszott nekem legalább akkoron, s azt hiszem helyesen ítéltem meg a helyzetet, — örvendett annak, hogy Pest városával s annak viszonyaival, egy távol eső kis városba relegáltatván, hosszú időre szakítanom kellend. Megváltozott kedélyhangulatom, magába vonultságom, eddigi könnyűvérűségemet felváltó komolyságom, a szerető anyára nézve, félreismerhetlen bizonyítékait képezék benső valódi szerelmemnek, mely az akadályokból tápot, az ellenzésből ingert merít, s talán egyedül csak a távollét és idegen viszonyok s körülmények előidézte szórakoztatás segélyével leend valószínűleg csillapítható s rendesebb, természetesebb mederbe terelhető.

Aus den Augen, aus den Sinn! Ezt gondolta édes anyám.

A másik a ki bensőmben világosan olvasott gróf D..... M..... volt; a ki nálamnál körülbelől 15 évvel idősebb, rendkívül szellemes, ideges természetű lévén s ugyan azt imádván a kit én, felkeresett s vigasztalt, megigérvén, hogy folytonosan s megszakítás nélkül tudósítani fog szerelmem tárgyáról, s minden egyes mozzanatot, a mely engem netalán érdekelhetne, azonnal közölni fog velem.

Meg is tartotta szavát. Ivekre terjedő levelek segélyével tudatta velem mind azt, a mi körülötte előadta magát; ki udvarol neki, mi öltözéket viselt ez vagy amaz bálon vagy falusi kirándulás alkalmával, mily kedvben s színben vala; mit mondott, mit üzent, víg volt-e vagy szomorú, levert-e vagy vidám. Szóval el tudta mondani bizonyos hévvel s elragadtatással mind azt, a mi egy szerelmesre nézve eltűrhetővé teszi a számkivetés napjait s kinos szenvedéseit.

Szegény anyám, mennyire csalódtál! A mit te az idő s távollét jótékony hatása folytán netalán lecsillapíthatónak reméltél, azt néhány teleirt papírlap mint tűzre öntött olaj, annál erősebb lángra gerjeszté.

A késmárki előttünk ismeretlen viszonyokba s

társas életbe, gyorsan belé szokám, mert hisz már ekkoron világot látott s próbált ember valék. Az ottani kedélyes, polgári egyszerű, de mívelt és szívélyes viszonyok, egészen egybeillének kedélyhangulattal, mely irtózott mindentől a mi lármás, tüntető vagy túl a rendén élénk, s inkább hajlott a költői s búskomoly felé.

Nincsen tudomásom arról, vajjon dívik-e jelenleg is az iskoláinkban hajdan általánosan alkalmazott csere-rendszer, melynélfogva a felföldi szülék gyermekeiket az alföldi szülék gyermekeivel kicserélték. — E szokás révén a tősgyökeres magyar városokban létező iskolák be valának népesítve felföldi, különösen szepességi gyermekekkel, s viszont a Szepesség iskolái számos tősgyökeres magyar ifjak által voltak látogatva. — A német és magyar szó elsajátításán kívül e rendszer, ha annak szabad neveznem, még azon feltűnő haszonnal is járt, hogy az ifjuság otthonának viszonyaitól eltérő szokásokkal s körülményekkel lévén kényszerülve megismerkedni: önállóságot s életrealóságot illetőleg tetemesen gyarapodott.

Mikor én Késmárkon jogászkodtam, körülbelül 90 tagra rugott osztályunk száma, kik között feles számmal léteznének, szabolcsi, szatmári, beregi ifjak, majdnem általánosan derék élénk vérmér-

sékletű, eléggé szorgalmas, kihágásoktól tartózkodó, de mégis némileg nyers s durva anyag.

Tanárunk gyorsan megtudott ismerkedni osztályának ez általános jellegével, s azonnal hozzá látott mindannak létesítéséhez, mi által részint az erkölcsök szelidítését, részint pedig s főleg a nemzetiség nemesebb irányban való kifejtését előmozdíthatni reménylette.

Ezen elfogadott elvhez képest, három egylet keletkezett a jogászság körében és pedig:

1. Egy a féktelen káromkodást, mely túl a renden lábra kapott, némileg fékező s elnyomó egylet alkottatott, melynek büntetés pénzei Késmárk városi jótékonycélokra fordítottak.

2. Szerveztetett egy magyar egylet, melynek kebelében komolyabb irányu, politikai, jogi, közművelődési tanulmányok olvastattak fel, s vétetek tárgyalás alá.

3. Hasznos s erkölcs nemesítő időtöltés kedvéért, egy zenekar-egylet keletkezett, melynek tagjai közül mindegyike egy bizonyos hangszerrel ismerkedvén meg, zenekari gyakorlatok segítségével annyira begyakoroltattak karmesterünk által, hogy utóbb kisebb mérvű zenekari hangversenykísérletek rendezésével is képesek valánk időről-időre megpróbálkozni.

Az egyleti élet eme meghonosítása azon rend-

kívüli hasznos eredményt biztosította legalább nagyjában, hogy az ifjúság el lévén foglalva s gondolkozás s cselekvésmódja komolyabb irány felé tereltetvén, az unalom s semmittevés csábjainak nem volt annyira kitéve. Azok pedig, a kik már természetüknél fogva is az okulásra s tanulásra szívesen hajtottak, kellemes, könnyed módon s eszközök segélyével feltünőleg gyarapodtak az erkölcsök pallérozódását, a komolyabb eszmékkel való foglalkozást, s a társalgási jobb ízlést illetőleg.

Ezen egyetek keletkezésének benyomása alatt íram meg első ujságcikkemet, Okolicsányi Lajos főiskolai felügyelőnk s Hunfalvy Pál tanárunk beiktatási ünnepélye alkalmával. Mint az ifjúság körében akkor dívott irmodor egyik példányát, e cikket, mely a «Pesti Hirlap» számára vala írva, ide iktatom.

Késmárk, 1842. őszutó 24-én.

«Szép nap virradt reánk f. hó 23-án, mert tisztelet, öröm, remény s vigság egyesülének ékesítendők azon napot, mely minden esetre életünk legszebbjei közé számítandó mindegyikünk által. Délig ugyanis tartott Tekintetes Okolicsányi Lajos főiskolai felügyelő és tudós Hunfalvy Pál jogtanárnak hivatalaikba való beigtatásának ünnepélye, valóban ünnepély,

mert az egész méltóság hatotta át. Megnyitá ezt ujonnan megválasztott főiskolai felügyelőnk lelkes s tartalomdús magyar nyelven mondott megnyitó szónoklata; őt követte Stenczel Hugó iskola-igazgató úr latin nyelven, szónoki szépséggel előadott beszédje. Ezután, a közönség által már várva-várt Hunfalvy Pál lépett a szónoki székbe s új pályáját egy oly beszéddel nyitá meg, mely bizonyára az e nemben írt munkálatok elsőbbjei között foglaland mindenkor helyet, nemcsak mert honi nyelvünket a legszebben hallottuk felénk zengeni, hanem mert minden egyes szava jelenségteljes volt, a házára a főiskolára s ifjuságunkra nézve. Éljenek között hagyá el helyét s a hallgatóság keblét öröm s lelkesedés dagasztá. — E megható ünnepélyt Székács Pál jogász, néhai Székács pesti magyar lelkész és utóbb szuperintendens testvéröccse, magyar s Lindner Erneszt bölcselkedő német szónoklata zárá be. Öröm s tisztelet tükröződék vissza az eloslók arczáról, s nem hiszem hogy volt, ki elégyetlenül hagyá el a kegyeletteljes falakat.

A városban az nap több lakoma rendeztetett, részint a megünnepeltek, részint az egybesereglett idegenek tiszteletére, s mindennemű öröm, lelkesedéssel párosultan volt szemlélhető. Este a

főiskolai tanulók hangászkarra, nemzeti öltönyben, éjjeli zenével tisztelé meg e dicső nap hőseit, s az iskola-igazgató urat. Éljen-kiáltások s víg lakomák élénkíték Késmárk városát késő estig; az ünnepély valódi népünneppé változott át, melyet a Szepesség ez elvonult, de lelkes kis városa aligha látott eddigelé.

Örömmel jelenthetem ki, miszerint az ifjuság példás magaviseletet tanusított, a mi annyival örvendetesebb, mert most midőn a haladás, a reformtörekvések pályájára lépünk, az ifjuság mikénti viselete döntő lehet jövőnkre s reményeinkre nézve.

A következő nap reggelén, midőn Hunfalvy tanár az osztályba lépett, Farkas Károly jogász által lelkes szavakkal üdvözöltetett. Tanárunk röviden válaszolt, örömét fejezván ki azon változáson, mely az ifjuságon észlelhető, annyival örvendesebb ez, így végzé szavait, mert szegény hazánknak sok szorgalmas s művelt hazafira leendő szüksége, hogy a hátramaradottság örvényéből a boldogság s nemzeti nagyság magasztos talapzatára emeltethessék ».

A magyar egylet ülésein mi szellemű felolvasások tartattak, leginkább megítélhető azon tárgysorozatból, mely saját felolvasásaim szellemét s irányát jelzi. Tanulmányaim a következő címeket viselték :

Tanulmány az Árpád-házból való királyainkról.
Néhány szó haladásunk irányáról.

A népnevelésről, mint a közművelődés egyik főtenyezőjéről.

Tanulmány Hunfalvy Pál indítványáról, egy néptanítókat képző intézet alapítását illetőleg.

Hazánk múlt történetét s lehető jövőjét tekintve, tanácsos-e Magyarországnak elválnia Ausztriától.

Ugy hiszem eléggé komoly eszmék azok, melyeket tanulmányaim tárgyául választottam; bizonyosságául annak, hogy azon ifjak, kiknek egylete ily tárgyakkal szívesen foglalkozik, bizonyára jó s gondos nevelésben részesültek; s ha a komoly tanulmányok sokaságát nem is valának képesek 18 éves korukban elsajátítani, de a vágy haladhatni s művelődhetni, az ösztön egy szebb s magaszosabb felé törekedhetni, az irányunkban alkalmazott rendszer segélyével mégis hathatósan előmozdítottatott s fejlesztetett.

Hogy pedig kedélyünk a nevelők által követett eszközök segélyével nem fásult el, annak bizonyosságául legyen szabad néhány helyét azon búcsubeszédemnek ideiktatni, melyet mint első nyilvános szónoklatomat, társaim felszólítására az 1843-ik év június hó 27-én Késmárkon végbe ment zárvizsga alkalmával elmondottam.

Beszédemet ilyeténképen végzém :

«Legyen szabad rövid szavakban hozzátok tisztelve szeretett tanárok, s hozzátok társaim szólani.

Szégyen pír futna el arczomat, ha elhagynám ezen helyet a nélkül, hogy nektek szeretve tisztelt tanárok, az egész ifjuság nevében legforróbb s háladatosság fakasztotta köszönetet nem mondanék. A ti pályátok, érdemes férfiak, noha tövises s fáradságteljes, mégis szép s dicső. Kertészek vagytok a világ nagy kertjében, kik ápolják a gyakran gyenge és silány növényt, s elültetitek azután azon helyre, melyen biztosítottak vélték a bekövetkezendő viharok dúlása ellen; kertészek vagytok, a kik atyai gonddal ügyeltek az egészséges plántákra, nehogy azokat idegen, ellenséges elem kikelet alkalmával megsemmisítse, vagy csonkítsa; kertészek vagytok, a kik fáradoznak, de fáradságuk sem jutalmát sem köszönetét nem veszik soha....

Ti pedig tisztelt társaim, kik kiléptek az élet rögös, de mégis dicső pályájára, vegyetek szinte ajkaimról néhány búcsuszót. Nem hiszem, hogy lehessen köztetek egy is, ki örömmel nem fogna majdan a távol jövőben Késmárkon töltött eme napjaira visszaemlékezni, nem hiszem, hogy legyen köztetek egy is, a ki a tudományokban gyarapodva, lelkileg erősbülve s erkölcsileg javulva ne hagyná el e kis város körét.

Most, midőn az életbe kilépendünk, teendi majdan próbára a sors lelki erőnket s tulajdonságainkat; legyen velünk a becsület s komoly megfontoltság önérzete; e két tulajdonság kísérjen az élet ama szűk ösvényén, mely egy és ugyanaz mindnyájunkra nézve, akár legyünk gazdagok akár szegények, a végzet nemesi privilegiumot nem ismer

Nem volt még történelmünknek a jelenleginél nevezetesebb időpontja; a haza s társadalmunk méltán megvárja tőlünk, hogy valódi rendeltetésünkhez képest valamint a hon, úgy az emberiség iránt is rójjuk le becsülettel kötelességeinket . . . »

A ki így tanult érezni, az lehetetlen, hogy megelégedéssel ne emlékezzék vissza tanuló éveire, mert kedélye megőrizte azon frisséget s tisztaságot, a mely nélkül öröm s elégyűtség nem fakad soha.

ELSŐ KÍSÉRLET.

Habár komoly tanulmányokkal foglalkoztunk is, még sem volt szabad elhanyagolnunk a társadalmi összeköttetéseket s érintkezést, nehogy azon túlzásba essünk, mely a világtól visszavonult, elszigetelten élő időelőtt elvénült ifjak esetén s ügyefogyott sorsára juttatott volna bennünket okvetlenül.

Késmárk legtekintélyesebb személyisége akkoron báró Wieland táborszernagy volt; valódi hamisíttatlan huszár alak, milyenek a régi időben még hat-hat számra valának láthatók, a mig jelenleg végkép letűntek az élők sorából. Báró Wieland aggkora daczára, büszke tartásu, közép nagyságu szikár, de csontos termetével, éles metszésű sashorral, mely alatt hófehér sűrű hajzata daczára, koromfekete fényesre kipenderített bajusz büszkélkedett, a magyar lovas főtiszt valódi mintaképet mutatá; kivált mikor ünnepélyek alkalmával a Miklós czár nevét viselő huszárezred, mely-

nek másodtulajdonosa ő volt, fényes egyenruhájában jelent meg.

Báró Wieland unokaöccse Badányi Mátyás nekem jogásztársam, gyakran elvitt a szomszédba édes anyjához, a ki nagybátyjának a wagrami hősnék háztartását vitte.

Ilyenkor azután szívesen elmesélte körülményesen, mint tette magát Wagramnál érdemessé a Terézia-keresztre s abból kifolyólag a báróságra. Ama nevezetes csata alkalmával már két lovát lőtték ki alóla, midőn törzstrombitásának kitűnő sűrke csatalovára volt kénytelen ülni, megmaradandó ezrede élén. A golyózápornak folyvást kitéve, várta az alkalmas pillanatot, egy határozó támadás megtétele által döntőleg hathatni a csata kimenetelére. A kevéssel azután kinálkozó alkalom helyesen vala kiszemelve, mert huszárjai élén az ellenség oldalszárnyának intézvén erőteljes bátor s elhatározó támadást, elnyeré a Terézia-keresztet s báróságot.

A hányszor az öreg úr ezeket mesélte, mindannyiszor felmelegedett s szinte megifjodott; a katonaviselt ember mind egyforma, mindent képes feledni, csak a csatamezőn szerzett babérait soha.

Szepesmegye általában sok vitéz s hírneves katonával ajándékozta meg a hazát; három tábor-

szernagy s mind a három Terézia-keresztes és Szepesség szülöttje: Kray, Máriássy, Wieland, oly eredmény mely ama lelkes, művelt s hazafiásan gondolkozó megyének becsületére válik.

Magában Késmárkon egy Berzeviczy nevű öreg nemes urral ismerkedtem meg, a ki mint özvegy ember egyetlen leányával a város végén levő házában élte teljes visszavonultságban napjait. Különcz volt a szó legszorosabb értelmében, még szobájának butorait s ágyának minőségét tekintve is; ágya egy fenyődeszkákból összetákoltszék lóczából állott, melyen végig egy gyönyörű saját szerzeményű medvebőr vala kiterítve lepedő helyett, egy második hasonló szépségű medvebőr összegöngyölgetve a pad végén volt elhelyezve, éjszakára takaróul szolgálván. Háló szobája soha fűtve nem volt, forrás víznél egyebet soha sem ivott, s valóban úgy élt, mint Sparta város valamely polgára.

Leányát, a ki nagyon kedvesen tudott elcsevegni, sokkal jobban szerettem, mint ama megemészthetlen különczöt, már csak azért is, mert szívesen végig hallgatta panaszaimat s fohászaimat, a mint ez a szerelmes embereknél lenni szokott.

A vidéken élő úri nemes családok közül a legzebb házat vitte Okolicsányi Victor, Hunfalun,

kinek neje született Pethő kisasszony Pozsonyból, mint kitűnő zeneművésznő, különösen pedig mint zongoravirtuóz hazaszerte ismeretes volt. Egész háztartásuk az újabb modor s ízlés szerint vala berendezve s vendégszeretőknek s kedélyes előzékenységeknek valának köszönhetőek ama gyakori igen kellemes falusi összejövetelek, estélyek s tánczvigalmak, melyek a vidék összes előkelőségét vigadni s szórakozni szerető társasággá egyesíték.

A Görgey család egyik ágával rokonságban valánk, a mennyiben Görgey Arnold, Szepesmegye alispánja, Szirmay Ádám hétszemélynok leányát, a mi unokahugunkat bírta nőül. E révén játogattuk meg Toporczon az öreg Görgeynét, a ki mint özvegy asszony a világtól kissé elzárkozottan élt ódon kis várkastélyában a Magura hegy-ség alján. A vidéken hire járt annak, hogy e régi ős kastélyban, egy hajdan ott lefolyt gyászos családi jelenet következtében, lelkek járnak; egészen őszintén be kell vallanom, hogy mikor este kissé rideg első emeleti szobámba léptem, e monda önkénytelenül felmerült emlékemben, annyival inkább, mert a ház asszonya épen nem tagadta hogy lakának tája nem épen mindig nyugalmas, de hozzá tevé a lelki nyugalom hangján: én már évek óta annyira megszoktam mind ezt, hogy

észre sem veszem. Azon egyforma kaparás vagy karczolászerű nesz után itélve — melyet az általános nyugalom s csend beálltával éjjel hallottam vagy csak hallani véltem — mert az álom hosszasan kerülte pilláimat, azt kelle gondolnom, hogy a tető s menyezet százados veresfenyű-gerendázatában szű-féreg tanyáz, melynek egyforma, de éjente nagyon hallatszó rágása okozhatta a felizgult képzelődésre csakis annálinkább ható rémszerű, a földöntúli jellegével bíró egyhangú zajt, a mely természetesen nappal hallható sohasem volt.

E kirándulás alkalmával látogattuk meg Nedecz várát, báró Horváth-Palocsay tulajdonát, mely a Dunajecz partján meredek sziklaormon elhelyezve, végpontját képezi Magyarországnak, a folyam túlsó partja már Lengyelország területéhez tartozván. Fenségesen szép pontja ez hazánknek, mely teljesen elzárva a külvilágtól őrszem gyanánt jelzi a Duna és Tisza összefolyásától a Kárpátok meredélyéig terjedő gazdag s változatos ország vég-határ-őrszemét. A Késmárk alatt elfolyó Poprád vize a Dunajeczbe ömlik, ez pedig a Visztulával egyesülvén, egyenes összeköttetésbe hozza a Szepesség eme szerény patakját a keleti tengerrel. E különös jelenség okozza azt, hogy a Szepesség

gen az otthonos pisztrángtenyészet mellett nem ritkán lazac is kerül a horogra, a mely körülmény felföldünk egyik különlegességét képviseli a halászat terén.

Ezen alkalomból Mr. Digby halászati kalandjára emlékszem vissza, mely váltig bebizonyította annak igazságát, hogy a megszokott úton haladni mindenkor a legbiztosabb.

Digby a báró Cres nevét viselő könnyű lovaszrezden szolgált mint százados; ezen ezred — egyetlen olasz nemzetiségű lovasezrede az osztrák hadseregnek — akkor tájt Pest megyében állomásozott; Digby tehát ismerte családunkat s ősi fészünk vidékét.

Az angol sportsman, dicsérni hallván a szepességi pisztráng- és lazac-halászatot, telivér angol horgászó készülékekkel indult Késmárk vidékére, biztos lévén a felől, hogy ő majd megmutatja az odavaló suta-halászoknak, mint kellessék a pisztrángokat és lazacokat horogra keríteni.

Nálunk jelentkezvén tájékozás kedvéért, én azonnal elhivattam karmesterünket, a ki zenészeti tulajdonai mellett híres pisztráng- s lazac-halász hírében is állott. Karmesterünk az estéli órákat választotta, hogy az idegen utazónak amúgy igazán bemutathassa a szepességi halászsport előnyeit. Digby kissé meghökkent s több rendbeli

ellenvetéseket kockáztatott a Szepesség sportsmanje nyilvánította halászati elvek ellen, de végre is reá adta fejét e szerinte különöz kísérletre.

Digby a víz partján elhelyezkedvén s több rendbeli műszereit kipakolván, nagy phlegmával, de szabályszerűen horgászni kezdett. A karmester tüzet rakott, s a nyert parázsszal telt serpenyők segélyével a maga egészen parasztos módja szerint kezdett nem horgászni, de halászni, azaz halat fogni. Digby üres kézzel, a karmester gazdag zsákmánnyal tért vissza este; Digby azt állította, hogy a karmester barbár, a kinek fogalma sincsen a horgászatról; a karmester viszont azt allegálta, hogy Digby e komédiásszerű készülékkel soha halat fogni nem fog tudni, a mint azt egyébiránt tetteleg be is bizonyította.

Hosszas vita s többszöri, az elsőhöz hasonló csekély eredményt felmutató kísérletek után, Digby visszavonult a győzelmes karmester elől, állítván hogy ily tudatlan s embertelen vad pusztítókkal ő, a telivér sportsman, nem helyezkedhetik egy színvonalra.

Az 1843-ik évre egybehívott országgyűlés érdekében megtartatni rendelt követválasztások híre késmárki tudományos csendéletünket felzavará. Az ország különféle vidékeiről egybesereglett ifjak

közül úgy szólván mindegyikünk kapott hazulról híreket, melyek az akkor folyamatba tett követváltások okozta izgalmakról, korteskedésről, az ellenzéki párt gyarapodásáról szólának. Nyughatatlankodni kezdénk amott a Kárpátok alján elvonultan fekvő kis városkánkban; mintha e nagy érdeklődést előidéző esemény nálunk nélkül nem is folyhatna le, s jó véget alig érhetne. A nyughatatlankodás izgatottságot eredményezett, melyből utóbb rendszeres terv nőtte ki magát, melynek végelhatározása az lőn: hogy a főiskola igazgatóságától néhány napi rendkívüli szabadságot kérendünk, hogy Lőcsére rándulva tanúi lehessünk a követváltás érdekfeszítő s reánk nézve, mint jogászokra, szerfelett tanulságos tényének.

Hosszas alkudozás után végre beteljesedett szándékunk, s mi vagy negyvenen csupa kutyabőrös szavazóképes ifjak, elindulánk szép csendesen Lőcsére — vendégszerepelni az akkori szólásmód szerint. A csendes indulás azonban csak látszólagos volt, mert alig hagytuk el a város határát, alig értük el a leibiczi magaslatot s titkon előkészített lobogóinkat kibontottuk s víg danákat énekelve haladtunk a megye békés, tiszta, művelt polgárok lakta székhelye felé.

Zászlóinkra ez vala írva: Éljen az ellenzék, in hoc signo vinces!

A Szepesség békés lakói alig tudták mire vélni a magyar deákok e lármás tüntetését; akkoron az ellenzéki eszmék ama tájakon vajmi háladatlan talajra akadtak még; hisz azt sem tudták volna a jó szepességiek, mi ellen képezzenek ők ellenzék, mikor ott meg volt adva a nemesnek meg a polgárnak is a maga előjoga, értsd szabadsága, mert a Szepesség 12 városa mintegy megyét képezett a megyében, mely állapot a városi polgáremesség által nagyra becsültetett.

Megérkezvén nagy garral Lőcsén, tanyát ütötünk s vacsorát csapván, a Matyasovszky ellen kitzűzött ellenzéki jelöltet éltettük — mert a másik jelölt Zsedényi ellen még csak felszólalnunk sem volt szabad, hacsak rögtön s legott a városból erőhatalommal kiutasíttatni nem akartuk volna magunkat.

Sok ügyes s csinos legény lévén közöttünk, felvonulásunk a következő nap reggelén bizonyos feltűnést okozott; az emberek bámultak bennünket, mint oly egyéneket, a kik különczködésből, feltűnési viszketegnél fogva rendeztek ily, e vidéken szokatlan dáridót. Ez természetesen tetszett nekünk, s mi annál rendszeresebben s fékezetten viseltük magunkat. Zsedényi megtudván, hogy én is ott vagyok a zendülők pártján, a mint mondá, elhivatott magához «ad audiendum ver-

bum regium». Beszélhetett nekem akár mennyit, nem engedtem s nem hagytam el társaimat. Akkor a fiatalság még nem is tarthatott annyira az anyákra s apákra való hivatkozástól, mert a távirat találmánya még nem létezett, egy levél vagy sürgönyváltás pedig oly sok időbe került, hogy ez alatt akár három «Putschot» is lehetett végrehajtani. Elérkezvén a szavazás ideje, mi «mit Sack und Pack» akartunk bevonulni a megyeház termébe, ettől azonban eltiltattunk; a «Sack und Pack», azaz a zászlók künn maradtak, mert a higgadt szepesmegyei táblabírák azt üzenték nekünk, hogy mi itt Szepesmegye székházában csak a «benevolus spectator» szerepét vehetjük igénybe.

Erre a laconikus ítéletre kissé meghökkentünk, mert éltünk a gyanúperrel, mintha lappangna valami alatta.

S csakugyan, mire a szavazó asztalhoz közeledtünk, egymás után megkérdezték neveinket, belé néztek a szavazatszedő küldöttség előtt fekvő nagy fasciculusba, s mindegyikünknek azt válaszolák: e nemeslevél Szepes megyében kihirdetve nem lévén, az illető szavazatra nem bocsáttatik.

Tapasztalván azt, hogy kifogtak rajtunk a bácsik, legalább azzal bosszultuk meg magunkat, hogy egyenkint elmondattuk magunknak a felebb jelzett betiltó rendeletet, a mi

nem csekély fáradságába került a táblabíró uraknak.

Mint vert had úgy távoztunk Lőcséből, auf nimmer Wiedersehen!

Első kísérletünk a politikai agitáció terén ily szomorú véget ért, de mit bántuk mi azt, azért mégis korteskedtünk, s az ellenzék áldásdús magvat hintettük el Szepes megye székházában.

Ezt gondoltuk mi, s e szerint vállalatunk kielégítő eredmény gyanánt tűnvén fel előttünk, megvalánk nyugtatva.

A Szepességet hangyaszorgalmú, becsületes, békeszerető nép lakja; lehetlen a művelt embernek meg nem kedvelnie azon tájt, mely a békés együttélés, a felebaráti szeretet, a polgári jómódú egyszerűség eszményképének minden attributuumaival bír. Az idegen ily viszonyokat észlelvén, csakhamar otthonosnak érezi magát; könnyű szerrel alakul át lakályossá mind az, a mi őt környezi s nem távozik többé, mert másod hazáját találta fel a Kárpátok alján.

Szepes megye dombos hullámos területe, az éjszakon égnek meredő Kárpátok közelében, havasok szegélyezte síkság benyomását teszi arra, a ki első ízben e tájon megfordul.

Ama szepesi síkság minden egyes lakója büsz-

kén mutat a kecseljesen a kék menyezet felé emelkedő lomniczi csúcs, s az alatta 1000 méter magasságban fenyők zöldje között fehérlő Schmeks (most Tátra-Türed) felé, mintha azt akarná mondani: veder Napoli e poi morir!

Magam is, noha gyakrabban voltam azóta Tátra-Füreden, soha azt oly apróra át nem kutattam mint hajdan, mikor először kerültem Schmeksre. Minden egyes érdekesebb pontját bejártam, az obligát kirándulásokat egymás után bizonyos rohamos sietséggel végig gyalogoltam, a mint illet. Három ember létezett akkoron e kies helyen, a kik körül, mint tengelye körül a föld, Schmeks forgott: Zsedényi az alcancellár és Magyarország felföldének előtánczosa s hírhedt hegymászója; Weszter a magyar körtáncznak a Szepességen való meghonosítója és végre, et nunc venimus ad fortissimum virum: Rajner gazda, felkai polgár s a Schmeksben levő fogadó bérlője.

Rajner a másik két nevezetességtől egészen eltérő hírnek örvendett, mert ő nem tánczolt már, körtánczot épen nem; nem is volt alcancellár; de oly fogadós gyanánt mutatta be magát, a ki első próbálta meghonosítani nálunk a társas ebéd — vulgo table d'hôte — igen czélszerű eszméjét az által, hogy egy jó, többnemű ételekből álló, eléggé tisztán tálalt s jól szolgált déli ellátást egy huszas-

ért (most 40 krajczár) állított ki. Azt nem akarom állítani, hogy ez a huszasos ebéd valami nagyon válogatott étlap szerint lett volna összeállítva, de annyit mondhatok, hogy mikor egy a «polnische Kamm»-hoz, a «zöld tó»-hoz, a «vízesések»-hez tett gyaloglás után az ember haza ért delelőre, rendkívül jól ízlett Rajner uram főzte.

A Szepességen való tartózkodásom alatt, a régi, még úgy szólván mind lakható állapotban fenn-tartott ódon kastélyokon kívül, leginkább három építmény érdekelt, különösen azért, mert ez ódon ereklyék létezése váltig bizonyította, hogy hajdan a műveltségnek oly fokán állottak e vidék lakói, mely műveltség eléggé erős s hatásos volt mara-dandó művészi s műszaki becszel bíró emlékek előállítására.

E három építmény: a lőcsei dom, a szepesvár-aljai kápolna és a késmárki, századokon át létezett fatemplom, melynek helyén most, úgy tudom, egy görög ízlésű kőépítmény díszeleg.

A mint most országházakat, parlament-palotákat, mausoleumokat vagy múzeumokat építünk, az alkotmányos szabadság, a tudományos művelődés dicsőítésére, úgy a régi korban szentegyházak keletkeztek örök emlékeül a vallásnak, a mely akkoron a «pur si muove» pontot személyesítő. Csak is azon népesség, mely az ily műemlékek

előállítására fordított gondot, tarthat számot az utókor részéről a műveltség palladiumának odaítélésére.

1843-ik évi június 20-án, épen 19-ik születésem napján tettem le utolsó szakvizsgámat; másnap már tudtam calculusomat, mert a testimonium minden pillanatban kiadható volt. A mi azontúl következett, az ünnepélyek, a felsőbb osztályok dísz-zárvizsgálata, a búcsú-szónoklatok stb., az mind már csak sallang volt, oda illő, sőt lélekemelő sallang, de nem egyéb már, mint egy szabad, iskoláit — tanulmányait még nem — végzett ifjú kebel túláradozása.

Kilencz évi szakadatlan — mert betegség sohasem zavart meg tanfolyamom egész tartama alatt — ha kitünő nem is, de szorgalmas, a legkülönfélébb viszonyok között lefolyt iskolázás után szabaddá lenni, ez nagy szó, melyre bizonyosan mind-egyikünk örömmel telt kebellem emlékezik vissza.

Három érzés cikázta keresztül benső lényemet, mikor a felszabadulás érzésén elmerengék: viszont látni s közelében maradhatni anyámnak, a kit hön szerettem; megválni nevelőmtől, a kit nagyra becsültem; megnyerni kezét annak, a kit imádtam.

Midőn ezeket mondom, nem úgynevezett «nagy szavakat» hangoztaték, mert tettek által

bizonyítottam be, hogy e háromságnak híve maradtam mindvégig.

Anyámnak én maradtam azon egyedüli gyermeke, a ki halála órájáig mellőle nem távozott, a haldokló utolsó sohaját felém lehellé, én fogtam be elalélt szemeit.

Nevelőmtől azóta soha meg nem váltam, öreg koromig tanácsadóm s barátom, és a mi minden-nél többet bizonyít, a kettőnk között fennálló viszony mellett, jóakaróm maradt. A ki némi emberismerettel bír, kénytelen lesz bevallani, hogy 54 év hosszú «próbaidő».

Annak irányában, a kit imádtam, hogy jártam el, e közléseim közben már elmondottam. Sohasem éreztem magamban az önösség azon túlkapását, mely kész egy pár évi rövid boldogság fejében másnak hosszú életét áldozatul oda dobni. Memento mori!

Mikor Késmárkról visszatértem «ősi fészünk»-be, azon érzés fogott el, melyet a francia e szavajárása: «entre chien et loup» — oly jellemzetesen tud kifejezni. Szabad voltam ugyan, a mennyiben az iskola porát saruimról leráztam, de nem valék független s önálló. Jövőm bizonytalanul ide s tova száguldozó eszmék chaosában mosódott el, mint az, a ki sötétben halad egy nem ismeret-

len ugyan, de lábai alatt mégis bizonytalanul de-rengő ösvényen. Mehr Licht! mondá Goethe, e nagy szó ráillett e piczinke tépelődésre is.

Otthon nem találtam mindent úgy, mint a hogy reménylém; a csend, béke és nyugalom, a családi élet e megbecsülhetlen kincsei, mintha kiköltöz-ködni készültek volna ősi fészünkéből, olyszerű jelenségeket valék kénytelen észlelni.

Legidősebb nővérem Julia férjhezmenetele még mindig bizonytalan volt, mert akkor a «divorçons» még nem volt oly könnyen létesíthető, mint mai napság.

Másod nővérem Eliza, most már évek óta Majthényi Péterné, családi körülményei épen nem fejlődtek oly irányban, mely mi reánk közel állóira nézve megnyugtatónak lett volna mondható.

Húgom Mari, a serdülő leányka korát élvén s beteges lévén, ily viszonyok között mi reménynyel tekinthetett jövője elé?

Édes anyám mind ezt átérezte, s e gyötrelmek súlya alatt sokat, de hallgatag szenvedett.

Mindezek mellé még egy nagy csapásorakozott, mely habár közvetlenül nem is érinté családunkat, de súlyosan nehezedett azokra, a kik atyánkfaink közül épen legközelebb állottak hozzánk.

Andor bátyám, az 1839-ik országgyűlésen hozott váltó-törvény egyik legelső áldozata lett. Gaz-

dag emberből, néhány évi akkor lábrakapott, helytelenül felfogott s kezelt üzérkedés után, csődöt mondott. Mint becsületes ember, idejekorán tette meg ez elhatározó lépést, mi által saját becsületét s hitelezőinek vagyonát teljesen megmentette ugyan, de azért e válság mégis mint tönkrejutott s szerencsétlenül járt legközelebbi s legkedveltebb atyánkfiát ért csapás, bánattal s gonddal árasztott el mindnyájunkat.

A közel szomszédságban a velünk sűrűen érintkező gróf Ráday Gedeon családját szintén leverő gyász érte, a mennyiben a feltűnő szép s angyali jóságú grófnő, hetedik gyermekét — az 1883-ban elhalálozott honvédelmi ministert, ifj. gróf Ráday Gedeont — szülvén, tejlázban alig két napi betegség után elhalálozott. Ráday Gedeon e gyász eset behatása alatt elköltözött Péczelről ősei kastélyából s Ikladon — Aszód szomszédságában — telepedett le. Sokat jártam oda át, minek folytán viszonyom Iklad urával mind szorosabbra fűződött, ő lévén utóbb az, a ki a nagyvilágba bevezetett. Az Ikladon tartatni szokott igen fényes szarvasvadászatok alkalmával ismerkedtem meg koszorús költőnkkel, Vörösmarty Mihálylyal, Erkel Ferencz zeneköltővel, Fánecsy Lajossal, a nemzeti színház nagyérdemű tagjával. Miska bácsi — a mint Vörösmartyt általánosan címezték — nagy

előszeretettel viseltetett a jó pezsgő s finom szivar iránt. A pezsgő iránti eme előszeretetének köszönhetjük a «Fóthi dalt», melynek örök szép költészete akkoron mindegyikünk emlékébe volt vésvé. De Miska bácsinak eme teljesen jogosult jó ízlése mellett még azon bogara is volt, hogy pezsgőjét meg szivarjait is maga szerette gyártani. Mindig rettegéssel fogadtuk, a hányszor a koszorús költő saját készítményű eme nyalánkságokkal kínált meg. Dalt kérünk, Miska bácsi, de nem bort s még kevésbbé szipákot, a mint akkor a szivart elnevezték, ezt válaszoltuk rendesen a hízelgés hangján.

Néhány havi otthonlét után, anyám beszerezte a függetlenségem s önállóságom legszükségesebb attributumait. Egy tágas szoba lett számomra berendezve az ősi fészekben s bútossal s fehérművel bőven ellátva. Két cselédet szabad volt fogadnom, egy fogatot s háts lovát beszereznem.

Az akkor dívott áruk minőségének megítélhetése szempontjából ide iktatom édes anyámnak benyújtott kiadási jegyzékemet.

Egy pár pej 5 éves 15 markos magyar csikó ára	... 300	frt
Egy pár legjobb minőségű hám ára	... 40	«
Egy könnyű, saját hajtásra készült hintó (Kutschirkocsij) ára	... 250	«
Egy 4 éves már nagyjában belovagolt félvér angol háts ló báró Wesselényi Miklós fajából, ára	... 300	«

890 frt

A lovat annyira kedvelém, hogy függetlenségem s önállóságom jelvényei közül ezek nyerek meg leginkább tetszésemet, s nem csoda, hogy hajdani szeles s élénk természetem ismét fel kezdé ütni fejét, két pejszikómon azonnal elindulván próbaképen Várpalotára, bemutatandó magam Zichy Miklós barátomnak szabad ember gyanánt.

Néhány napi ott mulatás után visszaindulván, a nagy forróság miatt éjjel 11 órakor vacsora után utazék el Várpalotáról.

A pejszikók vigan ügettek az éj hűsében s a kitűnő országúton; azt képzelém, hogy akár megállanom sem kellend Pestig; de már hajnalban Tétényben még is csak megittattam; onnan elindulva s beérkezvén a színház-térre, mialatt Fuchs boltjában szivart vásároltam, a bérkocsisok megittatták lovaimat, azt állítván, hogy bátran tovább indulhatok Aszód felé. Kerepesen ismét megittattam, mert felmelegedvén az idő, lovaim oda sem hederítettek a zabnak; délben 12 órára Aszódon érkezém ugyan meg, de szép okosan alúl a kapu előtt állottam meg, mert a kastély erkélyéhez vezető partra fel aligha jutottam volna már.

Tizenhét mérföldet egy huzamban tenni meg két itatásra, oly eredmény, mely ritkítja párját; azt vártam, hogy a szegény két pára e szép eredményt aligha élendí túl; semmi bajok sem lett s néhány

napi pihenés után épen oly vigan ügettek, mint mikor Várpalotáról kiindultam.

De nem csoda, hogy szabadságom s önállóságom első szakában fogatommal egy némely ehhez hasonló veszélyes kísérletek lettek jelenetelve; hisz az egész társaság csupa ember- s lócsikókból állott, mert magam, kocsisom s két lovam együttesen 45 évnél többet nem képviseltünk, s azt váltig tudjuk, hogy van akárhány ember, a kinck egymagában csak is e korban jön meg — esze.

ISMÉT ANYÁM EMLÉKE.

Anno domini 1843 deczember havában, mint 19 éves ifjú, felkészültem Pozsonyba indulandó, hogy az ott időző országgyűlésen, mint gróf Ráday Gedeon Pest vármegye követének irnoka jelen lehessenek. Felkészültem, mondom, mert hisz egy a világba lépő uracsnak mindenféléről kelle gondoskodnia, hogy állásához, melyet elfoglalni óhajt, méltóan s azzal arányban léphessen fel.

E készülődés első eredménye egy igen ízlésesen, a családi színekbe öltözött huszár-legény volt, mert akkoron képzelni sem tudtam magam folytonosan körülöttem lévő cseléd nélkül. Az 1848—1849-iki év, mikor a katonáskodás eddigi minden szokásaimat örökre megváltoztatta, e tekintetben is segített rajtam. Mióta a katonai pályát elhagytam, magam pakolok be és ki, magam rakosgatom be ruháimat s fehérneműimet, sem a vetkőzésnél, sem az öltözködésnél jelen lenni soha senkinek sem szabad, általában cselédet, különösen férfi cselédet magam körül semmi szín alatt nem tűrök.

Egy téli idénynek megfelelő öltözeteimet, a tüzokszín legjobb minőségű angol coachman kelméből készült téli és utazó kabáttól kezdve a himzett fekete s fehér salon-mellényig, Eisele uram a legizlésteljesebben állította össze, úgy annyira, hogy az 1843—44-iki országgyűlési fiatalság legjobban öltözött egyik tagja bizonyára én valék. Eisele volt akkoron nem csak Pest, de az egész monarchia legjobb s legizlésteljesebb szabója, de legdrágább egyszersmind, azon egyszerű oknál fogva, mert tudta szegény, hogy ritkán s nehezen jut pénzünkhöz.

Mikor Eisele uram az ötvenes évek elején üzletével felhagyott, akkor a mint nekem mondá, 94000 forintja volt künn levő számlákban; az én nevem is ott tündöklött az arany vagy fekete könyvben, a mint épen nevezni akarjuk, a nélkül, hogy ő ezért neheztelt volna, mert én rossz, de pontos fizető voltam, azaz, ha egyszer megigértem, hogy fizetni fogok, akkor mérget vehetett adott szavamra. Na persze az ily értékes ígéretet gyakran nem tehetjük s így néha sok víz folyt le a Dunán, a míg ismét egyszer eszembe jutott szavamat adni arra, hogy fizetni fogok.

Az Eisele-üzlet különben még mindig létezik, mert az ő visszavonulása alkalmával első szabásza: Wagner s ettől azután Weinmayer és Hertsko

vette át az üzletet, a ki még jelenleg is bírja. Én magam ezen üzletben varratom ruháimat 1843 óta, a mikor ugyanis utolsó vizsgámat tettem le s szabad emberré lettem: addig anyám nem engedte, hogy Pest legelső szabójánál dolgoztassak; tanuló koromban nekem Machó dolgozott a kigilyó-utczában.

A szükséges lábravalót Erlesbektől szereztem be, a ki kitűnő czipellős volt, de nagyon szerette a szűk czipőt és magas sarkot; a mit meg én nem szerettem, mint olyan, a ki a lábamra hiú voltam s azért viseltem mindig bő czipőt, mert tudtam, hogy a kényelmes lábbeli daczára is, a valóban nemes alkotású láb meglátszik és kitűnik a bő czipő mögül is.

Berendeztem magamnak ez alkalomra egy ügyesen összeállított úti öltöző készüléket, először életemben; a mely naplómtól, levélpapiromtól, számadó könyventől kezdve mind azt tartalmazta, a mi kefe, fésű, illatszer, szivacs, szappan stb. dolgában öltözködéshez és mosakodáshoz szükséges. E készüléket katonáskodásom idejének kivételével, egészen 1855-ig használtam, a mikor egy egészen újat s sokkal pompásabbat szereztem be, de a melyet első, e készülék kíséretében tett utam alkalmával, Vácztól Győrig, a gőzhajóról szép csendesen elloptak böröndömmel együtt. Pedig

Isten látja a lelkemet, ez egyszer legalább nem mondhattam: «*cherchons la femme!*»

Az itt említett készülékekhez még két tárgyat kell sorolnom, melyek felemlítése már csak azért is érdekel bíz, mert sem egyike, sem másika e tárgyaknak mostanság s már régtől fogva használatban s divatban nincsen többé.

Akkoron ugyanis köpenyeg helyett — bundát csak évek múltán szereztem — szűrt hordottak volt sokan; többnyire czifrán kivarrottakat, s nem ritkán csínnal s a fényűzés bizonyos nemével kiállítva; akkori szűrömre most is emlékszem, mert nagyon szépnek tartottam s ép ezért kedveltem is nagyon; sötét hamúsín kelméből készült volt, feketére kivarva egyszerűen borsodi divat szerínt. Télen a szűrhez úton báránybőr kis süveget viseltünk, épen olyant, milyent húsz évvel körülbelül utóbb a magyar viselet felkapásakor hordottunk.

Az utolsó úrfi-kellék, a melyről meg kell emlékeznem, a nélkülözhetetlen pipatok volt, mely tölcser alakú és csínnal készült bőrtartány aljában muskatály, verpeléti s török dohány, acél, kova, tapló s a pipák tisztításához szükséges műszerek valának elhelyezve. Ezen tárgyak körül egy-egy arra készült külön rekeszben 5—6 hosszúszerű tajtékpipa s legalább vagy három csibuk, vulgó török pipa illesztett be egymás mellé. A tok felső

részből kiálló pipaszárak, nehogy azokat a por belepje, egy külön e célra készült vászon- vagy szarvasbőr zacskóval bevonva. Én különösen büszke voltam e készülékemre, mert kevés számú, de válogatott tajtékpipáim között három darab Nagyféle első osztályú pipa díszelgett s csibukjaim között két valódi török eredetű fényeskedett.

Igy felkészülve s anyám által bőven ellátva minden csak kigondolható fehérneművel s Baliczki-féle keztyűkkel s nyakkendőkkel kistaffirozva, lettem anyám elé rendelve karácsony napján

Anyám komolyabb volt, mint más alkalommal szokott volt lenni; nem csoda, hisz csak néhány hónapja, hogy kikerültem a nevelő keze alul s ez volt első szabad röpte az ő idősebb s nagyon szeretett fiának. Nagyon alázatos lehettem s simulékony, mert anyám komolysága csakhamar engedett s a megszokott kedélyességnek adott helyet.

Mindenekelőtt azt kérdé: Rendben van-e mindened fiam? a mire azt válaszolám: Igen anyám s elbeszélém neki apróra mind azt, a mit elpakoltam. Szegény jó anyám, mindig csak azért neheztelt reám, mert az otthon készült ingeket ócsároltam, s soha városban azokat viselni nem akartam. De okos voltam ám ez egyszer s különösen elmondám neki, hogy a varrónője készítette inge-

ket, miután azok igen jól sikerültek, mind elvisszem magammal. Jól esett neki e kis előzenyesség.

Második kérdése az volt: Van-e pénzed fiam? Nincsen édes anyám, hangzott a válasz. Akkoriban megállapított évdíjam 100 ezüst forint volt havonként, négy ló-, két cseléd tartás, s ha falun vagyok anyámnál, magamnak s cselédeimnek koszt; a mint kiléptem a házból, magamnak kelle gondoskodnom mindenről. Ezen első kirepülésem (Ausflug) alkalmából, a mint azt Csiky Gergely a «Rosenkranz és Guldernstern»-ben mondja, vagy pedig kirándulásom alkalmából, a mint azt én mondom, azt reménylém, hogy egy kis «Czulagot» fogok kapni. Nem is csalódtam. Mert mikorra édes anyám szavai elhangzottak, anyám felkelt s íróasztala fiókjából két darab százast vett ki (sok pénz akkoriban) s azokat kezembe nyomta, ezt mondván: Figdor majd megküldi rendesen havi pénzedet. Figdor volt még atyám idejéből azon nagykereskedő, a ki rendesen a gyapjút vette meg s egyszersmind a házi bankár szerepét vitte. Volt alkalmam az utóbbi években még közelebről megismerkedhetni Figdor úrral, de annyit mondhatok, hogy egyike volt a legbecsületesebb s tisztességesebb embereknek, kiket valaha ismertem. Nem hiába szerette a szép lovat s szép asszonyt.

Ezen introductio után, a mely engem egészen felbátorított s «à mon aise» helyzetbe juttatott, anyám maga mellé ültetett s néhány komolyan intő szó után a következő utasítással látott el, melynek minden egyes szava, még most negyvennégy év multán, fülemben cseng.

«Azt kívánom tőled fiam — kezdé anyám komoly, de kedélyes hangon — hogy soha adósságot idegen jótállása mellett ne csinálj. Saját vagyona felett mindenki szabadon rendelkezik, a más vagyonát, vagyis a mások jótállását, még akkor sem szabad igénybe vennünk, ha bizonyosnak gondoljuk azt, hogy nevünk aláírását tiszteletben fogjuk tarthatni. Nincsen bizonyos a világon semmi, csak a halál: der Mensch denkt und Gott lenkt! Ha adósságot kell csinálnod, ám szólj nekem, s ha pénzt nem adhatok, oda adom nevemet; nekem alkalmatlanságot nem csinálsz, mert hisz ha igénybe veszed pénzemet vagy nevemet, úgysis csak a magadét költöd el, én pedig legalább mindig tudni fogom, hogy állsz financiaális tekintetben.»

«Kötelességem továbbá — folytatá anyám, egy kis szünet után — szivedre kötni azt, hogy a jó neveltség és illem szabályainak ügyekezz mindenkor kellőleg megfelelni. Szükségesnek tartom ezt különösen e pillanatban kiemelni, mikor elhagyva

az atyai házat ezentúlra a nagy világé léssz s felelni leendsz köteles magadvisedért és cselekedeteidért, sem én sem nevelőd nem leendvén mindig oldaladon, hogy intsünk, óvjunk vagy bátorítsunk, mikor azt czélszerűnek ítéltük.»

«Légy figyelmes, előzékeny s szolgálatra kész mindenki iránt, de különösen a nők s a náladnál idősebbekkel szemben; ne bánj durván senkivel, s ne tartsd magad feljogosítottnak ily bánásmódra még akkor sem: ha tudod s bizonyos volnál a felől, hogy a veled szemben álló elnéző bánásmódra jogot nem tarthat. Der Gescheidte und Gebildete giebt nach. A cselédekkel akár tieid, akár idegenekéi, bánj úgy, mint itthon szoktatva valál; soha irányukban erőszakot ne használj s minden szolgálatra kérd fel őket s köszönd azt meg nekik. Jó s hű cselédünk csak úgy lehet, ha jól és illedelmesen bánunk velök; a szegény ember sorsa mindig szánandó.»

«Kissé ideges s érzelgős természetű vagy, kedves fiam s ennek következtében gyakran izgult és lehangolt kedélyhangulat vesz erőt rajtad. Ügyekez emez ideg-gyengeséget erős akarat s önuralom által lehetőleg csekélyre leszállítani s idővel egészen kiküszöbölni, mert ellenkező esetben eléggé előzékeny s simulékony lényed daczára, nem ritkán magadnak s másoknak is terhére léssz.

Ha érzed, hogy ez izgalom megrohan, kerüld a társaságot: vagy ha már okvetlen kell ily hangulatban emberek között megjelenned s társaskörökbe vegyülnöd, ne hadd el magad s önmegegrőltetéssel bár, de mégis ügyekezz társalogni előzékenyen s szívélyesen épen úgy, mintha semmi bajod nem volna. A legtöbb esetben az emberek kellemetlen s szeszélyes magaviselete onnan ered, mert ideje korán nem ügyekeznek megszokni azt, hogy bármi lehangolt kedélyállapotban legyenek is, mindig kellőleg megfeleljenek az illem s embertársaik iránti jó magaviselet legkezdetleesebb szabályainak. Nincsen csunább, mint az olyan ember, a ki rossz kedvének s izgultságának parancsolni nem tudván, alkalmatlanságára van azoknak, a kik kénytelenek vagy kötelesek vele társalogni s szeszélyeit eltűrni.»

E szavak elmondása után anyám elhallgatott s zavarttá s habozóvá lőn. Egy kis idő mulva szép nagy kifejezésteljes szemeivel reám nézett, elmosolyodott s ezt rebegé magában: «mégis elmondom neki». Anyám jószágteljes s szeretetteljes pillantása ismét bátorságot öntött belém, mert tapasztalván anyám zavarát s habozását, ijedtség s izgultság vett rajtam erőt.

«Talán nem is kellene azt elmondanom neked, a mi még szíveimen fekszik, kezdé ezután mosoly-

lyal ajkain anyám, de tapasztalván azt, mi előszeretettel viseltetel a nők iránt s tudván azt, ezek mennyire kényeztetnek téged, jó, ha útravaló gyanánt elmondom, hogy: nem arany mind az a mi fénylik. Kedves fiam! tüzd ki magadnak minden viszonyok között megtartandó szabályúl s férfias kötelességedül azt, hogy soha férjnél levő nővel viszonyt kezdeni, illetőleg azt csábítani s általa magad csábíttatni nem fogod, ha csak szentül el nem vagy határozva arra, hogy ama nő becsületét házasság által megmenteni kész vagy. Ti legény emberek, különösen ily fiatal korotokban, nem ismeritek a férjnél levő nő helyzetét, belső világát; a külszín után ítélték s a szerint, a mint szívetek vagy szenvedélytek azt óhajtja vagy parancsolja, jártok el. A férjnél levő nő belélete — akár boldog az, akár nem az — egy szentély, melyhez a ki nyúl s lerombolja, köteles, ha ugyan bírja tenni, azt újból megalkotni; nebántsdvirág természetével bir e szentély, melyet egy érintés elhervaszt, de a legtöbb esetben a leggondosabb ápolás sem képes többé felvirágoztatni, ha csak egész odaadással nem ápolják azt hosszú időn át, mit a megfélelkezés egy pillanatában semmivé törpítettek.»

Ezek után anyám megsókolta s szokása szerint oda nyujtá nekem kezét, s én kezét megsókolva,

könnyes szemekkel távoztam, egy új világgal s törvénykönyvvel lelkemben.

Igen, úgy van. Nem az írott, de az átértett, a magunkba felszívott törvény szelleme az, a mi eltántorodnunk nem enged, a hányszor gyengéknek, elaléltaknak érezzük magunkat.

Soha anyám e rendeleteit meg nem szegtem, ha csak abban nem, hogy legjobb ügyekezetem s a végtelenig menő erőfeszítés daczára is gyakran kifakadtam, különösen fiatalabb koromban, mikor nyugodtan s elölve bennem az izgalom szavát, hallgatni lett volna kötelességem. De ilyenkor mindannyiszor anyám szavait híva vissza emlékembe, kész voltam hibám bevallására s annak jóvátételére, bár mi áldozatba került is az szegény lelkemnek.

Soha senkinek vagyonában kárt vagy alkalmatlanságot nem okoztam; soha a nők iránti kötelességeimről meg nem feledkeztem, még akkor sem, mikor azok teljesítését inkább túlbuzgalom, mint lovagias vagy férfias öntudat sugalmazta.

Néhány nappal utóbb kocsira ültem s behajtottam Pestre s megszálltam a «vadászkürt»-ben, mely tekintélyes fogadó akkoron Kovács Mózes tulajdonát képezte. Gőzhajóval akartam Pozsonyba indulni azonnal; elkéstem; a Duna zajlani kezdett, a gőzhajózás be volt állítva, a hid felszedve. Leg-

okosabb lett volna posta-kocsira ülni s mint anynyiszor, úgy most is, a döcögős országúton haladni szép csendesen Pozsony felé. De ifjúság ifjan gondolkozik! meg az anyám ajándékozta két száz forint is szúrta szememet, s így tehát indulni akartam, még pedig azonnal s gyorsan. Kevéssel azután Budán valék a «fehér farkas» című fogadóban a vízi-városban, a hol a «Schwarze Toni» a gyorsparasztok akkori főnöke, ugyan az, a mi Pálinkás a Pestről Gyöngyösig, Garasos pedig a Gyöngyöstől Miskolcz vagy Tiszafüred felé vezető főútvonalon volt, tanyázott. Tőle 25 forintért egy kis lőcsös szekeret megvenni; vele 80 forintban kialkudni a vitelbért az Au korcsmáig vagy Pozsonyig; felpakolódzni s elindulni Nyerges-Ujfalu felé, mind ez egy óra műve volt. Öt órakor délután robogott ki szekerem Budáról s reggeli hat órára az Au korcsmába s onnan egy dereglye segítségével a «Zöldfa szállodá»-ba értem s lefeküdtem aludni.

A «ZÖLDFÁ» SZÁLLODÁBÓL A NAGY VILÁGBA.

Néhány órát jóízűen nyugodtam, mert törődött valék s átfáztam nagyon. Egész éjet paraszt szekérben heverve inkább, mint ülve tölteni (a lovak sebes vágatva robogván tova, annyira hányták a havat, hogy nem valánk képesek huszárom s én szembe ülve megmaradni szalmaülésünkön) nem épen valami nagyon kellemes időtöltés s utazási mód.

Fölkelvén megfürödtem, felöltözködtem s reggeliztem. Körülbelül fél kettőkor indultam ki a «Zöldfa» szállodából a szemben elnyúló sétányra, a hol bizonyos valék a felől, hogy az egész divatos világ együtt leend. Első ember, a kivel találkozám, mikor a sétányra értem, gróf Eszterházy István volt, — 1848/9-ben honvéd huszárszázados s jelenleg Pozsonymegye főispánja. — Feltüntünk egymásnak mint ismeretlenek, mert Pista barátom nem volt képes fölfogni s elérteni azt, telivér pozsonyi, a maga fészket uraló mágna létére, mint

merészkedik egy feltűnően jól öltözött úri ember megjelenni ezen ő birodalmában, a nélkül, hogy előbb neki bemutatva s nála bevezetve lett volna. Azonnal megismerkedénk, s alig néhány óra letelével be lettem mutatva gróf Zichy Pálnak és Jánosnak, gróf Berényi Ferencznek, gróf Bethlen Józsefnek, szóval mindazon fiatal társaimnak, a kikkel azóta folytonosan a legőszintébb baráti viszonyban éltem. A kik akkoron egymással megismerkedtünk, vagy a kik ott Pozsonyban néhány évi megszakítás után ismét találkoztak, azok csoportban, mint a jó falka, egy nyomon hajtottak mindaddig, míg hosszú idővel azután a békésebb színezetű politikai viszonyok s nézetkülönbségek, s az élet csapásai, talán akaratunk ellenére, de mégis némileg el nem idegenítették egymástól e szorosán egybeforrott pajtási kör egyes tagjait.

Délután jelentém magam főnökömnél, gróf Ráday Gedeonnál, a ki a társaságban való bemutatásomat azzal kezdette meg, hogy elvitt a «Kis-Casino»-ba, az ellenzéki mágnásság akkori tanyájába. A «Kis-Casino»-ban lettem bemutatva: gróf Batthyány Lajos- és Kázmérnak, gróf Teleky László- és Domokosnak, gróf Vay Károlynak, gróf Zichy Manónak, gróf Pálffy Józsefnek, gróf Szapáry Antalnak, gróf Csáky Lászlónak, báró Mesznil Vikornak, báró Eötvös Józsefnek stb.,

a kikkel utóbb folytonos társas és politikai összeköttetésben állottam.

Ugyanott találkoztam ismét gróf Andrássy Mánnal és Gyulával, a kikkel Pesten tanulókoromban annyit együtt mulaték, s ott újult meg két évi megszakítás után ismeretségem Prónay Józseffel, a kivel ez időtől fogva 1884-ben bekövetkezett haláláig jóban s rosszban osztozkodtam.

Mi benyomást tett első áttekintésre reám a Kis-Casino, leginkább bizonyítják naplóm 1844-ik év január 8-áról szóló följegyzései, hol a többek között ez áll írva: «Be lettem vezetve a mágnások liberális ellenzékének Casinójába; — szegény Magyarhon, — adtál uram esőt, de alig van benne köszönet; mert ezzel az ellenzékkel aligha megyünk messzire. De se baj, legalább megtanulnak mágnásaink *magyarul*, s ez is nagy haladás a *magyarnak*.»

A szabadelvű mágnás-ellenzék tulajdonképen csak tizenhat, a mágnási táblán szavazatképes tagból állott, a kik mindannyian rendkívüli szívóssággal s kitarással teljesíték, igazi «törpe minoritás» gyanánt, kötelességüket, a jövőben vetett remény fejében.

«Törpe minoritás»-nak volt mondható e tizenhat tagból álló párt, mikor velük szemben a mágnás-tábla centrumának, — melynek tagjai sorában

báró Perényi Zsigmond, báró Majthényi Antal stb. voltak szemlélhetők, és az ó-conservatívek pártja, körülbelül 108 szavazattal rendelkezett. Nagy önbizalom s a jövőbe vetett törhetlen remény tette csakis lehetségessé azt, hogy ily túlnyomó többséggel szemben e «törpe minoritás» «zélusa» — akkori szólásmód szerint — meg ne apadjon.

Ugyanakkor történt az, hogy báró Mesznil Viktor egy a mágnások tábláján tartott rendkívüli heves ellenzéki szónoklata miatt József nádor őfensége által «stante sessione» meg lett feddve, utóbb pedig az udvari cancelláriánál bírt hivatalos állásától felfüggesztetett, s végre ammoveáltatott.

A mágnás-ellenzék a követek táblájánál létező hatalmas ellenzékkel nem csak politikai, de társadalmi tekintetben is összetartott. A követek táblájának ellenzéki coripheusai közül sokan jártak a «Kis-Casinó»-ba s viszont a mágnás-ellenzék tagjai fölkeresték a «Követek Casinó»-ját. Almássy Pál, Csernovics Péter, Bónis Sámuel, gróf Ráday Gedeon s többen gyakran voltak láthatók a mi szerény helységünkben, mint örömmel üdvözölt s szívesen látott ellenzéki testvérek s vendégek.

A kártyajáték — a magyar ember eredeti, s részben még most is létező rákfenéje — rendkívül divott akkoron, s hazard alakjában leginkább a «Követek Casinó»-jában tanyázott. E casinóban

nem ritkán egy éjjel 40—50—60 ezer forintnyi különbözetek mutatkoztak a «Makao» eredménye gyanánt, a mi az akkori viszonyokhoz képest egészen rendkívüli s tetemes nagyságú összegnek volt mondható a leggazdagabbakra nézve is.

Társadalmi tekintetben az ellenzék a conservatív párttól egészen külön vált s nem is igen közlekedett egymással. E tekintetben «peccabatur intra et extra muros»; mert én legalább ezt helyesnek nem tartám, mert átláttam, hogy a többség társadalmi magaviseletével szemben alig maradt hátra más a «törpe minoritás» számára, mint repressáliákkal élni. Ezen fonák viszonyok gyakran kellemetlenül hatottak különösen reánk fiatalokra, a kiknek az illem szabályainak megfelelőleg mindazon házakhoz kelle kötelességszerűleg járunk, melyekhez részint családi, részint atyafiságos, részint a tekintély s tisztelet kötelékei vonzottak.

Mi azonban e bajon úgy segítettünk, hogy egypár «gros bonnets» kivételével az egész divatos női társaságot, — gyakran a szülők ellenére is, — a mi táborunknak hódítottuk meg.

Mi fiatal ellenzékiek valánk a legelőzékenyebbek, legelegánsabbak, a legügyesebb tánczosok, s legkitartóbb udvarlók, ha nem is legkiválóbb «epouseur»-ök.

Akkoron történt az, hogy a conservatívek egy tánczvizalmat rendeztek, — az ő hiedelmök szerint fényeset, — melyből az ellenzékiek tutti quanti kihagyattak, egyszerűen mondva meg nem hivattak. Erre azután viszonzásúl a mi pártunk, az ellenzék, amazok kizárásával rendezett egy oly tánczünnepelet a külvárosban fekvő Pálffy-kertben, melyet Pozsony sem addig, sem azóta nem szemlélt. Egy-egy hozzájárulási részlet 1200 frtban lett megállapítva; kellett pedig vagy 20 ily részlet, hogy a bál rendeztethessék. Mind a 20 részlet jegyezve lőn, s azok, a kik egy egész részletet áldozni nem voltak képesek, összeállottak többen, s néhány száz forintot áldozván kiki, kiteremték a megkívánt összeget.

Az ily jelenségek s a társadalmi téren való könnyelmű áldozatkészség, vulgo költekezés, még a későbbi években is napi renden volt közöttünk. Így például az 1854-ik évi farsangon Pesten, egyszerre csak azon vettük észre magunkat, hogy farsang keddjére nincsen tánczvizalom kitűzve. Összeállottunk farsang vasárnapján hárman: gróf Zichy Manó, gróf Zichy Pál és én, s harmadnapra fényes bált adtunk a pesti társaságnak az «Európa» szállodában, mely bál hármunknak 1460 frtjába került. De ki gondolt volna a pénzre, mikor arról volt szó, hogy politikai néze-

teink s a nők iránti előzékenységnek s érdeklődésnek adjunk kifejezést.

A felebb említett fényes pozsonyi ünnepély alkalmával történt az, hogy többen, a kik Kendeffy Kata grófnőért (most gróf Andrássy Gyuláné) «schwärmoltunk», a bál végeztével, kocsikkal rögtön nem rendelkezvén, bokáig érő hóban, — czipőben és selyem harisnyában. — kísértük, kengyelfutók módjára, a grófnő kocsiját a Pálffy-kertből a város kellő közepéig. A kapu alá érvén a kocsival egyszerre, kíségtettük a nőket a hintóból s fel «brachiroztuk» őket a lépcsőn lakásuk küszöbéig.

Szállást hosszasan kerestem, s végre nagy nehezen találtam is egyet a hosszú-utczában, egy régi rozszant házban, melyben a háziúr (egy vén kisasszony) kivételével, gróf Festetich Leó, egy német énekesnő s én laktunk. Házmester ez úgynevezett bérházban, nem létezett; minden egyes szálláshoz egy körülbelül lábnyi hosszúságú kapukules volt adva, melyet az illető lakónak, ha este 9 óra után akart haza térni, mindig magával kelle hordania, — mert a vár úrnője pont 9 órakor sajátkezűleg szokta volt végezni a kapuzárást. Az elsőbb éjjelek egyikén havas zuzmarás időjárásunk volt, haza felé tartván a «Kis-Casínó»-ból, azon

veszem észre magam, hogy kapukulcsomat otthon feledém. Zörgetni s dörömbölni kezdék a kapun minden csak rendelkezésemre álló erővel s eszközökkel, kő, bot, csizmasark, marok, mindez mozgásba hozott minden képzelhető eredmény nélkül. Hosszas s fáradságos tevékenység s csontig való átfázás után, egy szini czédulába göngyöltetett kapukulcs röppült lábaim elé; «cherchons la femme!» az énekesnő megkönyörült rajtam, s én átléphettem ismét az elveszett paradicsom küszöbét. Másnap reggel kedves kötelességemnek ismertem, szomszédnőmnek megköszönni szivességét s visszaszolgáltatni neki clenodiumát.

Ezen eset alkalmából Ferencz huszáromat minden este a «Kis-Casinó»-ba rendeltem a kapukulcsos; de ezen igen czélszerű rendelkezésemet nem tarthattam fenn csak rövid ideig, mert a fő Schnoferl (így nevezték akkoron az élecfaragókat), gróf Andrássy Gyula, a hányszor huszáromat látta, mindig csúfalkodva mondá: Dem Baron Gibitz sein Pony, mert nyulánk s rendkívül vékony teremtemnél fogva ez volt Schnoferl adta nevem.

Nem maradt tehát más hátra, mint egyezésre lépni a német énekesnővel, mert kapukulcsos nem járhattam!

Egész télen át jól töltém időmet; dolgom éppen nem volt, feladatomnak : megismerkedni az emberekkel s viszonyokkal, tőlem telhetőleg megfeleltem.

Gyakran voltam hivatalos ebédre Gyürky-Vay grófnőnél, a mi annyiban is emlékezetes reám nézve, mert ott tapasztalám először azt, hogy ebéd után a pipázószobába vonult a háziasszony vendégei kíséretében, megengedvén, hogy a fekete kávé szörpölgetése közben szivarra gyújtson az egész társaság; az egész társaság, mondom, mert ott láttam először életemben fiatal úri hölgyet szivarozni.

Az ülésekbe nem valami nagyon szorgalmatosan jártam, de annál állandóbb s hívebb vendége valék a «Veres ökör» szállodának, a hol naponta az ülést követő órában közebédre gyülekezének az ellenzéki követek. A mi asztalunk elnökségét Palóczy László vitte, jobbra s balra tőle Bónis Sámuel és gróf Ráday Gedeon helyezkedtek el rendszeren. Az én szomszédom gróf Széchényi János volt, a mágnás-ellenzék egyik leghűbb tagja, a ki engem rendkívül megkedvelt, mert szívesen s könnyű felfogással tanultam meg tőle a «quaterkázás» nemes mesterségét.

Színházba ritkán jártam, mert nem csak a városi német színház, de a Pozsonyban a diéta alkal-

mából ideiglenesen tanyát ütött magyar színház is rendkívül rossz s unalmas vala.

De kötelességemnek tartom mintegy mutatóványúl, néhány kivonatot naplóból e helyen szórúl-szóra ideiglatni. Teszem ezt részint azért, hogy bebizonyítsam, miszerint komoly kötelességemet s feladatomat egészen legalább nem hanyagoltam el. Főleg pedig azért idézem e néhány igénytelen följegyzést, hogy bemutassam azon módot, melynek segélyével akkoron, — a lapok nem közölvén az országgyűlési tudósításokat, — azok, a kik megismerkedni s behatolni óhajtottak a közügyek vezetésével s menetével, kénytelenek valának emlékökbe vésni s megőrizni azt, a mit most egy-egy napilap elolvasása s az illető, bennünket érdeklő beszédnek vagy beszédeknek kimetszése által vajmi könnyen elérhetünk.

«Kerületi ülés, 1844. január hó 8-án. Tárty: Kell-e büntetést szabni a vesztegetésre?»

Hogy azt meg kell büntetni, különösen vitatta Perczel Móricz, egy másfél óráig tartó beszédben, valamint Szemere Bertalan is. Ezek ellen pedig nyilatkozott Tomcsányi a békési követ, megmutatván azt, hogy nem mindig megvesztegetés az, ha egy-két huszast adunk a köznemesnek, mert azt étel fejében is adhatjuk. Végre Szentkirályi Móricz szinte a büntetés ellen szólott, igen

jól s hathatósan; ő legmélyebben tekintett, azt hiszem, e dologba, miért is én leginkább feléje hajlok s vele tartok. Fehérváry, a honti követ, s Zsoldos, a veszprémi követ, beszédjeit nem jól értettem, azon zaj miatt, melyet néhány semmittevő körülöttem gerjesztett. Általános észrevételem az, hogy a követek hosszasan szólnak s ritkán «ad rem». A tárgy még bevégezve nincsen. Kubinyi Ferencz, Nógrádmegye követe, szinte a büntetés mellett szólott.»

«Kerületi ülés 1844. január 10-én. Tárgy: Mint fenn.

Ma döntetett azon kérdés felett, vajjon kell-e a megvesztegetésre büntetést szabni, igen vagy nem? A szavazás eredménye az lón: Igen. E kérdés hősei Zsedényi, Perczel, Bezerédy, Szemere s végre Beöthy is. Vélekedésem e felől az, hogy e törvény következtében sok alsóbb nemes elvesztendi szavazatát, a kormány fog nyerni, mert a honoratiorok sorában sok lekötelezettje van a kormánynak s aristocratiának. Egyébiránt a bebizonyítás itt oly nehéz, hogy vagy heverni fog a törvény használatlanúl, vagy sok egymás ellen megindítandó vizsgálatokra adand alkalmat, mit meg fog mutatni a jövő. Most arról folynak a viták, miképen kellessék a törvényt szerkeszteni.

U. I. Hirlik, hogy f. hó 15-én érkezendik resolutio a nyelv tárgyában.»

«Kerületi ülés 1844. január 11-én. Tárgy: A vesztegetésre büntetést szabó törvény szerkezete.

Sok vita semmiért, ez volt a mai ülés jelleme. Hogy ily néhány sorból álló, de rendkívül kényes irályú törvényt a követek összege hozzon, az lehetlenség, mit átlátván a rendek, a kerületi jegyzőkre bízta. Kitünően szólt ma Beöthy, satirizálván az ólmos botokat. Ez ember ritka agitatori tehetséggel bír, s őt hallgatni valódi öröm.

Átmentek azután a rendek a jövő paragrafusra, mely tiltja a csoportbani fegyveres körmenetet, de még e felől folytatódni fog a vita holnap.»

«Kerületi ülés 1844. január 17-én. Most rendszeren nem megyek ugyan a gyűlésbe, a 17-ikét azonban ideigtatom mulatságos volta miatt. Ugyanis az egész gyűlés tárgya nem volt egyéb, mint Perczel Móríczt szünteleni leczkértetése azért, mert eszelősöknek nevezte a múlt gyűlésen mindazokat, kik vele egyet nem értenek e kihágási tárgyban. Feleltek neki Zákó, Ráday, Pázmány, Tomcsányi, Fehérvári, Karácsonyi, ki durván, ki elmésen. Az egész gyűlés, noha legkisebb hásszonnal sem volt a honra nézve, mégis felette mulattató volt. Azt mondották, hogy ma Beöthy

akar Perczelnek felelni azon beszédére, melyet tegnap mindenféle kifakadások után tartott. Ezen beszéde gyermekes volt, mert abban quasi azt akarta bizonyítani, hogy a hányszor elszakadt az oppositótól, mindig neki volt igaza, mintha ő volna a *dieta coripheusa*. Perczel eszes ember, de hiúsága nem egyszer elragadja tévutakra; ő az oppositónak lehet mindenkor hasznos tagja, de soha sem lehet egy pártnak főnöke; pedig nekem úgy látszik, mintha pártot ő akarna formálni, melynek azután vezére volna.»

«Kerületi ülés 1844. január 22. Ma érdekes *discussio* volt, arról lévén a szó, vajjon a *codex*-ben a főispánokra, kihágások esetén szabott büntetésen kívül, pótlólag a kihágási törvényjavaslatban szabassék-e reájok büntetés?»

Végzés nagy szótöbbséggel: Igen.

A szavazásnál Ungmegye két követe elidálta magát. A tanácskozás hosszas volt ugyan, de senki hosszasan nem szólott.

Ezen ülés után lökdöste meg s piszkolta le szavakkal az ifjúság J...-t, Ungmegye követét, midőn az országház lépcsőjén lehaladt. Szigorú s hosszú vizsgálat következett be.»

Farsang alatt felvitt magával Almássy Pál Bécsbe; bérkocsisunk eléggé jól hajtott, de sokkal lassabban, mint a hogy már akkor, a parasztposták által elkényeztetve, kívántuk volna. Az úton utólért bennünket gróf Szápáry Antal s azonnal átültetett saját kocsijára; sebesen ügető négyes fogatával rövid időn beérkezénk Bécsbe az «Erzherzog Carl» hôtélbe, ott szállandók meg.

Mialatt Almássy Pál saját ügyei után járt, én a színházakat s nyilvános mulatóhelyeket kerestem fel, mely alkalommal egy igen kedves szőke bécsi ifjú leánynyal volt szerencsém közelebről megismerkedhetni. Első női ismeretségem hazám határán túl.

E kirándulásom alkalmával tettem látogatást s lettem bemutatva Bécsben gróf Andrássy Károlynak, Andrássy Manó, Gyula és Aladár atyjának, ki mint a szabadelvű ellenzéki mozgalom egyik leggeniálisabb vezérférfia, a párt által különösen tiszteletben tartatott s nagy népszerűségnek örvendett.

Meglepőleg hatott reám az, mikor gróf Andrássy Károlynál több rendkívüli szép s könnyű vérű hölgyet láttam otthonias fesztelenséggel mulatni, mialatt a gróf maga elköltötte ebédjét. Mind ez bennem az ismeretlen, az idegenszerű, a meglepetés s ámulat érzelmeit költé fel s félelmes izgatott-

ságba ejtett, különösen mikor e feltűnő szép nők velem, mint gyermekkel játszadozni kezdettek.

Si jeunesse savais, et vieillisse pouvais!

E néhány napi idegen földön s nagy városban való tartózkodás tetemesen tágította látkörömet s nem egy tekintetben bátorságomat s önállóságomat fejlesztette s emelte.

A Pozsonyban töltött farsang első napjaiban, kevéssel odaérkezésem után, adta magát elő személyemet illetőleg egy kis félreértés, a melynek kapcsában lefolyt jelenetet soha feledni nem fogom.

Egyik idősebb s igen tekintélyes állású jóakaróm elvitt egy nagyúri házhoz, ott bemutatandó. Épen fogadás napja volt, a mely körülmény a jövővény részére mindig előnyös. A háziasszony — ura a salonban nem igen számított — már nem volt fiatal ugyan, de még mindig festői szépségű matronának külsejét mutatta, a melyenek a társágban hajdan feles számmal valának találhatók. Szépségével s gazdagságával rendkívüli nagy mértékben kifejlett büszkeség s aristocraticus gőg párosult, a nélkül azonban, hogy bárki irányában s bármi viszonyok között a jó nevelés, a nyájasság s bizonyos határok közé ékelt előzékenység szabályai ellen legkisebbet is vétett volna. Nagyúri nő volt tetőtől-talpig, s ez öntudatában azt vélte,

hogy joggal nézheti az embereket: de haute en bas!

Mikor az elfogadóterembe léptünk — mely egészen megtelt volt már vendégekkel — a háziasszonyt, körülvéve több idősebb úrnőtől, a pamlagon ülve találtuk.

Mikor megpillantott bennünket, felemelkedett ülőhelyéből, s felénk tartva előttem megállott, s egy a legnagyobb tiszteletnek s hódolatnak megfelelő bókkal meghajtotta magát. Pártfogóm s én megzavarodtunk, mert nem valánk képesek elérteni, mi történik körülöttünk. Nem maradhatván némák s a grófnő felegyenesedvén a bók következtében elfoglalt hajlott állásából, pártfogóm nevémen bemutatott, én pedig szerényen anyám egy üdvözlését rebegtem el a büszke grófnő előtt.

A háziasszony erre mintegy álomból feleszmélve megzavarodott s színt változtatva, közel volt az elájuláshoz. Sem mi, sem a körülöttünk állók még mind nem értettük mi történt, mire azután egy kis szünet után a grófnő néhány semmit mondó szó odavetése után, visszatért előbb elfoglalt helyére.

E jelenet természetesen a jelenlevők legnagyobb részétől is megfigyeltetett, s a különféle ily alkalmakkor szokásos commentárok azonnal kezdetüket vették, annyival inkább, mert a társaság leg-

nagyobb része az én csekély személyemet, központját e jelenetnek, nem ismerte, s nem is tudta ki vagyok. Én szerencsémre egy pár ismerősömet találtam közelben, a kikkel beszédbe keveredvén, édes anyám adta tanácsának nagyon jó hasznát vettem, mert e beszélgetés oly hangon vive, mintha mi sem történt volna, saját éneket letüntette legalább végképen az esemény színhelyéről.

Kevéssel azután egy mellékterembe vonultam s egy csésze thea szürpölgetése közben igyekeztem visszazökkenteni egyensúlyából teljesen kiforgatott kedélyhangulatomat. De alig kezdém meg e jóttevő foglalkozásomat, midőn a ház legidősebb fia, nekem jó barátom s kortársam felém jő s nevetve súgá nekem: Anyám ugyan megjárta ez egyszer, te meg nagy megtiszteltetésben részesültél; képzeld, E. főherczegnek nézett s túlbuzgóságában elmulasztotta szemüvege segélyével kissé tájékozni magát. Mindig mondom a mamának, hogy ne restelje már pápaszemet viselni!

A farsang fényes napjai lassankint tünedezni kezdének, s azon arányban, a mint a napok tova röpültek, mind nagyobb s nagyobb apály állott be pénztárczámban. Figdor rendesen küldötte el havi pénzemet, sőt még előlegezett is, sed quid hoc ad tantam sitim!

Leszámoltam; elkészítém egyenlegemet; s ime kisült, hogy 500 forintra van legalább szükségem, hogy becsülettel búcsút mondhassak a koronázási városnak. Az első lépés meg levén így téve, következett a kitűzött cél felé való végrehajtási eljárás. Kölcseönt annyit kaphatni nem reményeltem, de ha kínáltak volna is annyival, nem lett volna bátorságom ily összegnyi adósságot csinálni. Mint mikor a hajót veszedelem idejében megszabadítják minden csak nélkülözhető teher-től, úgy én is azon gondolkotam, díszesen egybeállított legény-háztartásomból, mit nélkülözhetnék, hogy annak eladásából pénzt teremtsék elő. S ime eszembe jutott Hollinger kávéháza a sétatéren, Pozsony Zrinyije, a fiatalság gyűlhelye, a könynyelműség e menedéke, s annak tulajdonosa, a ki szenvedélyes pipagyűjtő volt.

Elhivattam s megmutattam neki pipáimat. Azok láttára, mintegy önkénytelenül elárulta arczkifejezése — ez az amatőrök gyengéje — mennyire szépeknek s értékeseknek tartja e néhány válogatott, fényesen tartott s kezelt példányaimat. Azonnal perfectté lőn a vásár, kétszáznyolczvan forinton megvette teljes pipakészülékemet, wie es steht und geht!

E szerencsés véletlen előidézte jó kedvemben láttam hozzá az esteli öltözködéshez, midőn báró

Bánffy János nyit be hozzám, a ki a Pozsonyban állomásozó, Sándor czár nevét viselő sorgyalogezrednél főhadnagy volt. Alig mesélém el neki mi fényes üzletet csináltam s panaszlám el neki még fennlevő bajaimat, midőn jókedvüen ezt mondá nekem a biztatás hangján: Ne törődj ily csekély bajokkal; jőjj holnap reggel hozzám a kaszárnyába s rendbe hozunk mindent.

S csakugyan másnap nyolcz órakor — az egész műveletnél e jőkori kelés képezte reám nézve a legnehezebben megoldandó feladatot, már a lak-tanyában valék, a hol Jancsi szobájában egy Ismaelitát találtam, a mint akkoriban nevezni szokták a pénzkölcsönzéssel foglalkozókat, a ki igen rövid tárgyalás után s tisztességes előre levonásba hozandó kamat mellett, nem 250 frtot, a mint akartam, de 300 frtot adott nekem kölcsön egy 3 óra kiállított váltóra.

A váltógazdaság kezdete!

Jancsi barátomnak szíves közbenjárását nagyon megköszöntem — noha neki is nagyon kevés bajába került, mert a váltógazdaság különféle turnusok szerinti művelésének akkoron már úgy látszik nagyon kifejtett gyakorlottságával bírt, holott én teljes újoncz valék a főhadnagy úrral szemben.

Szegény Jancsi, herculesi alakjával az 1848/9-ki

hadjárat alkalmával oroszán módjára harczott ezrede soraiban Damjanich és Leiningen alatt; megsebesült, de karddal kezében élte túl a tomboló vihart. Néhány évvel a forradalom után Erdélyben utazván, egy delelő állomáson ebéd közben csirkecsontot nyelt el, s halálra fulladt.

Egy hősnék így elvérzenie, mi szomorú végzet az!

Még az nap kifizettem tartozásaimat s néhány nappal utóbb lebocsátkoztam a Dunán Pest felé, s onnan csakhamar kisiettem anyámhoz falura, most már sem jégzajlás, sem hóförgeteg, hanem a pacsirta dala kíséerte lépteimet.

S csakugyan joggal mondhattam mind ezek után :

A «Zöldfa» szállodából a nagy világba!

